

EKONOMICKÝ ČASOPIS

38 | 1990 | 7

12.— Kčs

Z OBSAHU

AZUDOVÁ, Ľubica — JAKÚBEK, Ivan: Motivácia subjektívneho činiteľa —
JANÁČKOVÁ, Stanislava: Inovační aktivita podniků ve vyspělých ekono-
mikách — LOBOTKA, Ján: Cena pôdy — predpoklad racionálneho hospo-
dárstva — FIDRMUC, Jaroslav: Formovanie investičnej politiky v prechode k trhovej ekono-
mike — HRVOĽOVÁ, Božena: Niektoré otázky ekonomickej integrácie v Európskych spoločnostiach
— ŠLOSÁROVÁ, Anna: Postavenie ekonomickej analýzy v riadení podniku podporovanom počí-
tačom — FRIEDMAN, Milton: Využívanie trhu pre sociálny rozvoj — Profily — Recenzie —
Správy — Bibliografia

Ekon. Čas., 38, 1990, č. 7, s. 561—672

ISSN 0013 — 3035

2112

21.09

62670

ŠLOSÁROVÁ

S-1-C

VEDA, VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
814 30 Bratislava, Klemensova 19

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Časopis pre ekonomickú teóriu a hospodársku politiku

Ekonómický časopis prináša state, diskusné príspevky a analytické štúdie z oblasti ekonomickej teórie, hospodárskej politiky, plánovania a riadenia, teórie a metodológie spoločenskej prognózy a výsledky prognostických prác, teórie financií, cien, ekonometrie, matematickej ekonómie, ekonomickej štatistiky, ekonomiky priemyslu, poľnohospodárstva a ostatných prerezových a odvetvových ekonomík, ako aj sociálneho rozvoja. Venuje pozornosť otázkam svetovej ekonomiky a československých vonkajších ekonomických vzťahov. Zaoberá sa aj dejinami ekonomickeho myslenia a národného hospodárstva. Prináša recenzie teoretických prác, správy z vedeckého života a bibliografiu.

Journal for economic theory and economic policy

Ekonómický časopis brings out articles, discussions and analytical studies on economic theory, economic policy, planning and management, theory and methodology of social forecasting and results of forecasting works, theory of finance, prices, econometrics, mathematical economics, economic statistics, industrial economics, agricultural economics, and other cross-sectional and branch problems, as well as on social development. It pays attention to problems of the world economy and the Czechoslovak external economic relations. It also deals with the history of economic thought and the national economy. It brings out reviews of theoretic works, reports on scientific life and bibliography.

Журнал по экономической теории и экономической политике

Ekonómický časopis печатает статьи, дискуссии и аналитические работы из области экономической теории, экономической политики, планирования и управления, теории и методологии общественного прогноза и результатов прогностических работ, теории финансов, цен, эконометрии, математической экономики, экономической статистики, экономики промышленности, сельского хозяйства и других разрезных и отраслевых экономик, как и социального развития. Он уделяет внимание вопросам мировой экономики и чехословацких внешних экономических отношений. Занимается также историей экономической мысли и народного хозяйства. В журнале публикуются рецензии теоретических работ, новости из научной жизни и библиография.

Hlavná redaktorka Zora Komínková
Výkonná redaktorka Jana Černá
Redaktorka Katarína Rybanská
Tajomníčka redakcie Naďa Proksová

Redakčná rada: Ladislav Andrášik, Jozef Dančo, Rudolf Filkus, Vladislav Garaj, Egon Hlavatý, Pavel Hoffmann, Milan Horniaček, Felo Hutník, Ivan Jakúbek, František Jarušek, Adam Laščiak, Jozef Markuš, Eduard Mikelka, Jaroslav Němec, Mikuláš Sedlák, Brigita Schmögnarová, Jozef Sojka, Milan Šikula, Ivan Tirpák, Ladislav Unčovský, Karol Vlachynský.

Adresa redakcie: Fučíkova 10, 811 02 Bratislava, telefón 576 37, 543 41-3.

Číslo bolo redakčne spracované v apríli 1990.

6267

2112

OBSAH

State

AZUDOVÁ, Ľubica – JAKÚBEK, Ivan: Motivácia subjektívneho činiteľa – – 563
 JANÁČKOVÁ, Stanislava: Inovační aktivita podniků ve vyspělých ekonomikách 575

Diskusia

LOBOTKA, Ján: Cena pôdy – predpoklad racionálneho hospodárenia – – 587
 FIDRMUC, Jaroslav: Formovanie investičnej politiky v prechode k trhovej ekonomike – – – – – 601

Konzultácie

HRVOĽOVÁ, Božena: Niektoré otázky ekonomickej integrácie v Európskych spoločenstvách – – – – – 615
 ŠLOSÁROVÁ, Anna: Postavenie ekonomickej analýzy v riadení podniku podporovanom počítačom – – – – – 629

Zo zahraničnej vedy

Friedman, Milton: Využívanie trhu pre sociálny rozvoj – – – – – 642

Profily

Trygve Magnus Haavelmo – nositeľ Nobelovej ceny za ekonómiu za rok 1989 – L. Unčovský – – – – – 654

Recenzie

HAYEK, F. A.: The Fatal Conceit: The Errors of Socialism – M. Horniaček 657
 KAČÍR, K.: Počítače v riadiacich analýzach – D. Hudec – – – – – 661

Správy

Životné jubileum Egona Hlavatého – – – – – 662
 Medzinárodný vedecký seminár Komparácia hospodárskej politiky v priemyselne vyspelých štátoch (L. Hermannová) – – – – – 664

Bibliografia

– – – – – 669

CONTENTS

Articles

AZUDOVÁ, Ľubica – JAKÚBEK, Ivan: Motivation of an Individual – – – 563
 JANÁČKOVÁ, Stanislava: Innovative Activity of Firms in Advanced Economies 575

Discussion

LOBOTKA, Ján: Price of Land – a Prerequisite of Rational Conducting of Business – – – – – 587
 FIDRMUC, Jaroslav: Forming of Investment Policy in the Transition to a Market Economy – – – – – 601

Consultations

HRVOLOVÁ, Božena: Some Problems of Economic Integration in European Communities — — — — —	615
ŠLOSÁROVÁ, Anna: The Role of Economic Analysis in Computer-Aided Management of a Firm — — — — —	629

Science Abroad

FRIEDMAN, Milton: Using the Market for Social Development — — — —	642
---	-----

Profiles

Trygve Magnus Haavelmo — Nobel Prizewinner in Economics for the Year 1989 — L. Unčovský — — — — —	654
---	-----

Book Reviews

HAYEK, F. A.: The Fatal Conceit: The Errors of Socialism — M. Horniaček	657
KAČÍR, K.: Computers in the Management Analysis — D. Hudec — — —	661

Reports

The Life Jubilee of Egon Hlavatý — — — — —	662
International Scientific Seminar Comparative Analysis of Economic Policy in Selected OECD Countries (L. Hermannová) — — — — —	664

Bibliography — — — — —	669
-------------------------------	-----

СОДЕРЖАНИЕ**Статьи**

АЗУДОВА, Любича — ЯКУВЕК, Иван: Мотивация субъективного фактора — ЯНАЧКОВА, Станислава: Иновационная активность предприятий в развитых экономиках — — — — —	563
— — — — —	575

Дискуссия

ЛОБОТКА, Ян: Цена земли — предпосылка рационального земледелия — ФИДРМУЦ, Ярослав: Формирование инвестиционной политики в периоде перехода к рыночной экономике — — — — —	587
— — — — —	601

Консультации

ГРВОЛЁВА, Божена: Некоторые вопросы экономической интеграции в Европейских сообществах — — — — —	615
ШЛОСАРОВА, Анна: Положение экономического анализа поддерживаемого вычислительной машиной в управлении предприятиями — — — — —	629

Наука за рубежом

ФРИДМАН, Милтон: Использование рынка для социального развития — — — — —	642
---	-----

Профилы

Трыгве Магнус Гавелмо — носитель Нобелевской премии по экономике в 1989 г. — Л. Инчовский — — — — —	654
---	-----

Рецензии

ГАЙЕК, Ф. А.: Фатальная самоуверенность: ошибки социализма — М. Горниячек — — — — —	657
КАЧИР, К.: Вычислительные машины в анализах управления — Д. Гудец — — — — —	661

Научная жизнь

Юбилей Эгона Главатого — — — — —	662
Международный научный семинар Компарация хозяйственной политики в промышленно развитых государствах (Л. Германнова) — — — — —	664

Библиография — — — — —	669
-------------------------------	-----

Motivácia subjektívneho činiteľa

AZUDOVÁ, Ľubica — JAKÚBEK, Ivan

Nevyhnutnosť ovládnutia zložitých problémov perspektívneho sociálno-ekonomického rozvoja predpokladá dôsledné rešpektovanie kvalitatívne nového postavenia subjektívneho faktora v procesoch spoločenského rozvoja. Predovšetkým s prebiehajúcim vedecko-technickým rozvojom posledných desaťročí vo svete stále naliehavejšie vystupujú do popredia otázky rozvoja človeka v podmienkach globálnych problémov celého ľudstva. Problémy rozvoja človeka ako osobnosti, jeho aktívny vplyv na okolité prostredie a stále rastúca závislosť od neho, stávajú sa v súčasnosti kategorickým imperatívom zasahujúcim všetky sféry rozvoja ľudskej spoločnosti.

Preto je celkom prirodzené, že so zmenami spoločensko-ekonomického mechanizmu v našich podmienkach sa otázky postavenia subjektu vo výrobnom procese, v procese uspokojovania potrieb, otázky jeho motivácie, záujem o rozšírenie vplyvu subjektu na riadenie spoločenských mechanizmov dostávajú do kvalitatívne vyššej roviny. Oblasť, ktoré sa dosiaľ javili z hľadiska rozvoja výrobného procesu ako nepodstatné (rozvoj masovej kultúry a vzdelania, spotreby a služieb, oblasť voľného času a vôbec celá štruktúra ľudského života), vstupujú do nových, predtým neznámych väzieb tým, že majú priamy vzťah k dokonalejšiemu formovaniu výrobných síly, ako centrálnej zložky civilizačného rozvoja. V jeho rámci sa stáva čoraz zrejmejšou tesná väzba medzi jednotlivými sferami spoločenského života a samotným človekom ako kľúčovým prvkom ovládnutia vývojových procesov.

S prihliadnutím na prekonanie doterajšej logiky sociálno-ekonomického vývoja, žiada sa zdôrazniť, že nezávisle určené apriórne normatívne cieľové konštrukcie či „chcené stavy“ v projektovaní štruktúrnych častí sociálneho rozvoja s následným odvodzovaním ich tzv. zdrojovo-zabezpečovacej ekonomickej rozvojovej trajektórie vyvolávajú prekážky v dynamickom chápaní sociálno-ekonomických zmien. Podstatným je fakt, že normatívne určovanie cieľov sociálneho rozvoja sa nemôže „vyňať“ mimo

rámca príslušného rozvojového mechanizmu, pretože svojim funkčným postavením je rovnako jeho predpokladom, dôsledkom i výsledkom.

Nevyhnutné posuny v prístupe k ďalšiemu prognózovaniu ekonomického rozvoja preto vyžadujú posudzovať sociálne procesy nie ako niečo exogénne, prebiehajúce povedľa základných smerov ekonomickej reprodukcie. Základná zmena v spôsobe ovládania rozvojového procesu spočíva vo funkčnej — vecnej a systémovej — integrácii ekonomických a sociálnych procesov, v ich obojsmernej interakcii, a teda nie v pasívnej exploatácii výsledkov ekonomického rozvoja pre rozvoj sociálny. Nevyhnutná reorientácia v riešení týchto otázok je objektívne spätá s procesom formovania a uspokojovania potrieb človeka, ktoré sú základom prepojenia sociálneho a ekonomického rozvoja. V ich interakcii pramenia štruktúrne aspekty proporcionálneho rozvoja životnej úrovne a formovania nového modelu spôsobu života, ktoré nemožno odvodzovať len od ich „cieľovo-spotrebiteľsky“ orientovanej koncepcie, ale predovšetkým v dynamike ich mnohotvárných vzťahov zasadených do širšieho rámca predpokladov, podmienok, tendencií a súvislostí sociálno-ekonomického systému.

Z mechanizmu sprostredkovania ekonomických procesov sociálnou aktivitou obyvateľstva vyplýva predovšetkým dôsledné presadzovanie tých základných stránok samoregulácie sociálneho rozvoja, ktoré sú ekonomicke sprostredkované stimulačnou a motivačnou základňou rozvojovej dynamiky.

Generatívno-procesné chápanie, objasňovanie i koncipovanie základných charakteristík budúceho rozvoja preto predpokladá, aby sa základnou súčasťou prognostickej „filozofie“ stalo kvalitatívne nové chápanie postavenia subjektívneho činiteľa v rozvoji spoločnosti. Základné línie prechodu od uprednostňovania investícií do vecných podmienok výroby k prioritě investícií „do človeka“, k doceneniu tvorivej úlohy subjektívnych faktorov sú principiálne novým určujúcim smerom substitúcie — nahradzovania hmoty rozumom. Závěry z analýz rozvojových tendencií nového typu reprodukčného procesu potvrdzujú, že posilňovanie subjektívnych faktorov je významné, že zvyšovanie sociálnej aktivity subjektov je verným odrazom rozhodujúcich hlbinných zmien v obsahu, vo väzbách a v celkovom funkčnom postavení jednotlivých ekonomických činností. S týmto faktom súvisí prognosticky závažný moment, že inovácie, ktoré významne ovplyvňujú obsahovú stránku rozšírenej reprodukcie, organicky nadväzujú na oblasť aktivizácie ľudského činiteľa a na uplatňovanie účinnejších foriem motivácie pracujúcich.

V týchto súvislostiach sa jedným z kľúčových východísk vytvárania „optimálneho“ motivačného prostredia stáva aktivizácia regionálnych predpokladov dlhodobej spoločenskej dynamiky. Z tejto skutočnosti vyplýva, že prechod k sociálno-trhovému typu reprodukcie nie je realizovateľný bez využívania priestorovo formovaných pracovných a životných

podmienok. Koncipovanie zmien v obsahu a vo fungovaní reprodukčného procesu za aktívnej účasti všetkých štruktúrnych článkov ekonomiky na formovaní a uspokojovaní potrieb obyvateľstva vyžaduje preto hľadanie nových spôsobov a variantov medzi formami motivácie ľudskej aktivity a uplatnením požiadaviek priestorovej racionality na všetkých úrovniach regionálneho členenia ekonomiky. Z prognostického hľadiska to nebudú iba tradičné faktory, ako materiálna a morálna stimulácia v klasickom chápaní, ale motivovanie ľudí širokou škálou spoločenských stimulov, vychádzajúcou zo zmien v zložitom hodnotovom systéme obyvateľstva.

Reorientácia spoločnosti na efektívnejšiu formu reprodukcie je spolupôsobiacim procesom rekultivácie človeka so zmenami v jeho hodnotovom systéme. Nové kritériá prechodu k dynamickému vývoju národného hospodárstva kladú do popredia aktívny vplyv jednotlivca na spoločenské procesy, vychádzajúci z docenenia významu a úlohy individuálnych predpokladov a dispozícií, významu a úlohy motivácie, novej štruktúry potrieb, záujmov a hodnôt. V novom hodnotovom systéme jednotlivcov nadobúdajú preto z národohospodárskeho hľadiska stále viac na význame otázky nového pohľadu na problémy vlastníctva a jeho nových foriem vyjadrenia, hodnotových kritérií zosúladovania miery práce a miery spotreby, metódy účelného hospodárenia a samosprávy, rozvíjania zásad demokracie a prehlbovania sociálnej spravodlivosti, nové kritériá vzdelávania a výchovy, kultúrneho rastu a záruky zdravého vývoja, ktoré významne motivačne ovplyvňujú osobnostnú podstatu jednotlivca.

Zmena spoločenského mechanizmu založená na trhovo-demokratických princípoch pri aktivizácii ľudskeho činiteľa naznačené nové chápanie a funkčné postavenie hodnotového systému priamo predpokladá, keď zdôrazňuje motivovanie ľudskeho činiteľa všetkými štruktúrami a vzťahmi, s ktorými prichádza do styku v priebehu svojho života. V tejto logike však ide o to, aby sa cieľavedome formovali také systémové predpoklady rozvoja a celkové sociálnopolitické prostredie, vo fungovaní ktorých sú obsiahnuté podstatné určenia sociálneho rozvoja. Tieto predpoklady sa stávajú jedným z najdôležitejších motivačných faktorov pre aktivizáciu ľudskeho činiteľa pri prechode na nový typ reprodukčného procesu.

Pracovné aktivity a ich motivácia, rozhodujúca oblasť nových kvalít spôsobu života

Ak všeobecne platí, že sféra práce ako hlavný determinant spôsobu života nadobúda reálny perspektívny význam až v kontexte s jej prevládajúcim progresívnym smerovaním, potom nadväznosti zmien v charaktere a obsahu vykonávanej práce a v efektívnom spôsobe jej vynakladania sú podstatným momentom zmien v spôsobe reprodukcie sociálno-ekonomického systému. Charakter týchto súvislostí nielenže bezprostredne predurčuje rozsah, štruktúru a spôsob spotreby, ale rovnako celý životný režim populácie.

Ako ukazujú výskumy, vzťah k práci je značne diferencovný, od jej chápania ako výlučne ekonomicky nevyhnutnej aktivity, až po jej chápanie ako seberealizačnej aktivity. Väčšina populácie sa pohybuje medzi týmito dvoma krajinosťami, pričom prevláda dôraz na inštrumentálne chápanie práce, podľa jednotlivých povolání s tendenciou posilňovania jej seberealizačných funkcií. Osobitnú poznávaciu hodnotu majú závery, že vzťah človeka k práci je určený obsahom práce a súhrnom ekonomických, sociálnych a technických podmienok, v ktorých sa realizuje, čiže objektívnymi charakteristikami a subjektívnou pripravenosťou človeka.

Medzi základné vnútorné protirečenia industriálnej fázy rozvoja patrí odsúdenie človeka na rutinného vykonávateľa monotónnej práce, zbavenej viac či menej tvorivého intelektuálneho obsahu. V jej rámci nie je možné vytvoriť „vodivé“ prostredie pre uspokojovanie osobnostných seberealizačných aspirácií obyvateľstva. Táto determinácia na istom stupni historického rozvoja sa stáva rozhodujúcou prekážkou hlbších zmien spôsobu života v súlade s meniacou sa úrovňou výrobných síl, a teda v konečnom dôsledku blokuje rozvoj činiteľov schopných akcelerovať sociálno-ekonomický rozvoj.

V súlade s uvedeným sa žiada vychádzať z toho, že práca ako ekonomická nevyhnutnosť obsahuje vlastný mechanizmus stimulácie. Všeobecná podstata pracovnej motivácie spočíva, zjednodušene povedané, v zákonitosti: potreby — uspokojovanie potrieb prácou a jej produktmi. Skúmanie problematiky práce preto vyžaduje nezvratný nástup chápania práce v komplexných súvislostiach, pretože z úzko ekonomického hľadiska existuje sklon pozeráť sa na motiváciu k práci, ba i na pôsobnosť motívov z partikulárneho hľadiska, ako na motivačné sily samy osebe. V sledovanom kontexte považujeme za osobitne dôležité, že neexistuje motivácia sama osebe, existuje len subjekt práce, prežívajúci motivačné deje, ktoré ho z určitých dôvodov vedú k pracovnej činnosti, v nej usmerňujú a pridávajú. Motiváciu k práci treba považovať za súčasť tak motivačných procesov, ako aj všeobecnej adjustovanosti osobnosti na konkrétne a historicky sa meniace životné podmienky. Správne motivovanie je teda ustavične prebiehajúcim procesom.

Motivovať znamená poznať skutočnosť, že orientácia len na jednotlivé vonkajšie podnety pri usmerňovaní pracovného výkonu, bez zohľadňovania osobnostnej integrity motívov, často nepodnecuje k práci, ale sterilizuje účinnosť vnútorných motívov.

Zhodnotenie príčin pracovného konania (vrátane mechanizmov pôsobenia na zložky pracovného konania) je nevyhnutným a základným predpokladom tvorby adekvátnych motivačných mechanizmov. V prognóze ekonomického rozvoja [5] analyzované súvislosti vedecko-technického rozvoja a štruktúrnej prestavby ekonomiky Slovenska a s nimi späté zmeny v postavení podnikových kolektívov dokumentujú, že v prognostickom horizonte bude neustále dochádzať k zmenám v materiálnych a sociál-

nych [sociálno-psychologických] podmienkach práce, čo si vyžiada permanentne tvorivý prístup riadiacích zložiek k problému motivácie práce. So zreteľom na uvedené východiskové väzby považujeme preto za nevyhnutné zdôrazniť, že v týchto súvislostiach nie je odôvodnené vytvárať všeobecne platnú sústavu stimulov pracovného procesu. Ako sme už naznačili, nebudú to iba tradične chápané metódy materiálnej a morálnej stimulácie. Motivovať ľudí k trvalému pracovnému výkonu bude treba celou širokou škálou spoločenských stimulov, vychádzajúcou z rozvetveného, široko štruktúrovaného stromu ľudskej motivácie.

Vychádzajúc zo zložitosti motivačných procesov a z nevyhnutnosti optimálneho fungovania ekonomických stimulov, v prognostickom horizonte bude nevyhnutné využívať mnoho podnetov z motivačnej oblasti charakteru práce, z motivačnej oblasti hmotnej, z motivačnej oblasti rozvoja osobnosti človeka, ako aj z motivačnej oblasti spoločenských vzťahov. Znamená to využiť účinky celého motivačného prostredia so všetkými štruktúrami a vzťahmi, s ktorými prichádza ľudský činiteľ do styku v pracovnej a mimopracovnej činnosti.

Tento trend odzrkadľuje ideu prehlbovania komplexného prístupu k riešeniu podmienok každej konkrétnej výroby pri zdokonaľovaní stimulačných sústav (so zreteľom na špecifiká každého kolektívu, podniku, jeho výrobné zvláštnosti, organizačnú úroveň, demografickú, sociálnu a kvalifikačnú štruktúru). Posledné uskutočnené analýzy opätovne potvrdili, že prakticky vo všetkých základných súčiastiach individuálnej motivácie dochádzalo k trvalému „pokrivkávaniu“, nezriedka i k zjednodušeniam, pokiaľ ide o vzťahy medzi kolektívom a jednotlivcom. V rámci prekonávania všeobecne nízkej rozvinutosti týchto súvislostí sa z hľadiska východiskových podnetov ekonomickej činnosti ukazuje popri posilňovaní kolektivismu potreba posilňovať individualitu.

Medzi nevyhnutné atribúty, ktoré podmienia novú kvalitu reprodukčného procesu, patrí nepochybne sformovanie takej sociálnej politiky, ktorá prostredníctvom svojich nástrojov zabezpečí zjednocovanie záujmov diverzifikovaných sociálnych skupín, pracovných kolektívov a jednotlivcov s celospoločenskými záujmami. Treba, po prvé, aby sa sociálna politika prostredníctvom svojich nástrojov (hlavne prostredníctvom rozdeľovacích procesov) stala účinným základným predpokladom stimulov pracovnej aktivity. Po druhé, aby sa táto požiadavka realizovala na princípe sociálnej spravodlivosti. Vytváranie celospoločenských stimulov silnou sociálnou politikou treba preto považovať za kľúčový všeobecný stimul pracovných aktivít spoločnosti.

Pre ovládnutie podstatných motivačných súvislostí budúceho rozvoja majú osobitný význam predovšetkým nasledovné tri momenty.

Prvým je zmena spoločensko-hospodárskeho mechanizmu, ktorá tým, že poskytuje priestor pre tvorivú hospodársku podnikavosť, otvára široký motivačný priestor pre motiváciu v horizontálnej a vertikálnej rovine.

Prechod od prevažne administratívneho riadenia na riadenie, v ktorom

rozhodujúcu úlohu plnia ekonomické nástroje, stáva sa predpokladom realizácie podnikovej demokracie a samosprávy. Uplatňovanie demokratických prvkov účasti pracujúcich na riadení (napr. prostredníctvom účastníň) bude predpokladom prekonávania prvkov odcudzenia od dosiaľ uplatňovaných foriem vlastníctva a nesporne sa prejaví ako stimul aktivity a iniciatívy.

Dôsledkom týchto zmien je aj vytváranie nových sociálnych vzťahov vnútri pracovných kolektívov a medzi nimi navzájom, medzi vedúcimi pracovníkmi a členmi kolektívu, tvorba nových formálnych a neformálnych skupín a vzťahov medzi nimi, teda šanca nových možností pre zdokonaľovanie jestvujúcich foriem motivácie.

Podstata druhého momentu spočíva v ďalšom zavádzaní skupinových foriem organizácie práce až na primárne kolektívy ako predpokladu žiadúcej diferenciacie v odmeňovaní. Navodenie tejto situácie je späté so zvyšovaním autonómie pracovných kolektívov v oblasti tvorby rozhodnutí a vo výbere najoptimálnejších foriem motivácie, uplatňovania tvorivých schopností. Do popredia sa posúva posilňovanie zodpovednosti a zainteresovanosti kolektívov na výsledkoch hospodárenia, vytváranie komplexnejších pracovných úloh pre ucelené kolektívy, a zároveň eliminácia nadmernej delby práce, práce nepriaznivo pôsobiacej na kvalifikačnú úroveň a na zodpovednosť kolektívov za konečné výsledky práce.

Tento aspekt sústreďuje pozornosť aj na riešenie problémov vzájomnej podmienenosti a prepojenosti medzi sociálnym rozvojom pracovného kolektívu ako celku a sociálnym rozvojom osobnosti i na vzťah medzi kolektívom a rozvojom podniku.

Tretia rovina koncipovania budúcich vývojových trendov motivácie spočíva v obsahovo a funkčne orientovaných zmenách sústavy odmeňovania za prácu predovšetkým s vývojovým smerovaním výrazného zvýšenia účinnosti miezd. Vyžaduje to podstatne posilniť ich stimulačné pôsobenie najmä na urýchlenie vedecko-technického rozvoja, na dosahovanie maximálnej hospodárnosti vynakladania spoločenskej práce a na výrazné zvýšenie celkovej výkonnosti ekonomiky. Dôsledné presadzovanie princípu zásluhovosti v odmeňovaní za prácu, pri zabezpečení spoločensky a ekonomicky žiadúceho odstupňovania zárobkov podľa skutočne dosahovaných výsledkov práce jednotlivcov a pracovných kolektívov a v závislosti od efektívnosti činnosti organizácie ako celku je kriteriálnou funkciou sociálnej motivácie. Pokiaľ ide o základné obsahové vlastnosti, ktorými by sa mala vyznačovať sústava odmien za prácu, potom tento okruh problémov vyžaduje anticipovať predpokladané zmeny v charaktere, v obsahu a v podmienkach práce v záujme proefektívneho fungovania ekonomiky.

Uspokojovanie potrieb — kľúčový faktor aktivizácie subjektívneho činiteľa a jeho motivačných štruktúr

Ak jednou zo základných úloh zdokonalenia motivačných mechanizmov je vniesť do sociálno-ekonomického systému schopnosť pružnej adaptácie v oblasti motivácie pracovných aktivít, potom je len prirodzené, že formovanie výkonnostných schopností ekonomiky musí byť súčasne aj prechodom k pružnejšej, adaptabilnejšej motivačnej koncepcii v oblasti široko chápaných spotrebných procesov.

Nezastupiteľný všeobecný predpoklad takéhoto chápania predstavuje zásadná kvalitatívna zmena úrovne a dynamického uplatňovania sociálnych istôt, kvalitatívnych stránok rozvoja hmotnej spotreby obyvateľstva a služieb, skvalitnenie širšieho obytného prostredia, zdravotníckej starostlivosti, vzdelania, kultúry a ostatnej sociálnej infraštruktúry bezprostredne ovplyvňujúcej celkové regeneračné podmienky. Tieto vývinové súvislosti štandardu a spôsobu života obyvateľstva nemožno naďalej posudzovať v polohe následného „zostatkového“ riešenia jednotlivých faktorov zvyšujúcich všeobecnú úroveň spotrebných procesov. Ide o vyslovene komplexný spoločenský jav, ktorý sa dá účinne zvládnuť len v širšom rámci sociálnej orientácie ekonomického rozvoja. Prerazenie „stropu“ oddeľujúceho historicky nižšiu (prevažujúco reprodukčnú) úroveň od historicky vyššej (prevažujúco sebarealizačnej) úrovne finálnej spotreby obyvateľstva je v rovine materiálnych, systémových a ideovo-psychických predpokladov založených na raste významu spätnej väzby spotreby a životnej úrovne na výrobné aktivity. Logiku tejto koncepčnej bázy motivačného prostredia nemožno však pretransformovať bez neprípustných skratov, ktoré v oblasti konštrukcie a fungovania stimulačných sústav dosiaľ existovali.

Väzba medzi pracovným výkonom a odmenou nepostačovala na to, aby účinne motivovala záujem na raste a stabilite výkonov. Upevneniu tejto väzby bráni i spätný vplyv frustrácie z neuspokojivého dopytu a neoficiálne fungujúce znovurozdeľovacie procesy, ale aj úplatkárstvo a nelegálna redistribúcia tovarov medzi obyvateľstvom. Nedostatkovosť a nerovnováha na vnútornom trhu, ktorá plodila negatívne ekonomické a sociálno-politické dôsledky, negatívne pôsobila na spôsob života, deformujúc spotrebné a nákupné správanie obyvateľstva, znižovala racionalitu rozhodovania pri výbere, obmedzovala reálne a potenciálne využitie voľného času, demotivačne pôsobila na harmonický rozvoj osobnosti. Reálny potenciál sociálno-ekonomického rozvoja je neodlučne zviazaný s prekonávaním tejto situácie, pretože z hľadiska perspektívneho rozvoja oblasti vôbec nie je jedno, akým spôsobom, v akých štruktúrnych väzbách sa bude realizovať spoločensky žiadúca diferenciacia spôsobu života, ako výsledok účasti na tvorbe hodnôt a prejav kvalitatívne diferencovaných potrieb, vyplývajúcich z rozdielov osobnostných štruktúr a individuálnych zvláštností. Výsledky výskumov v tejto oblasti upozorňujú na určité potenciálne nebezpečenstvo vzniku tzv. ašpiračného vákuu, čo sa prejavuje

v nedostatku individuálnych cieľov a následne i v malej senzibilite na spoločenské stimuly. Vzniká stimulačná medzera vyúsťujúca do pasívnych životných postojov.

Dosiahnutá úroveň rozvoja finálnej spotreby a jej vývojové smerovanie má preto dôležitú hospodárskopolitickú a sociálnu prognostickú hodnotu. Je silným a nezastupiteľným stimulom pracovnej aktivity. Princípiálnosť zasúladovania miery práce a miery spotreby, presadenie motivačných princípov sociálnej spravodlivosti je jedine možnou trajektóriou koncepcjno-kvalitatívneho stvárnenia plynulej štruktúrnej adaptácie ekonomiky a vôbec progresívneho sociálneho pohybu.

Z hľadiska motivačných väzieb sa do popredia dostávajú dve navzájom sa podmieňujúce vlastnosti pohybovej logiky. Prvú z nich charakterizuje účinnosť a kvalita rozdeľovacích procesov zacielených na zásadnú likvidáciu rovnostárstva v odmeňovaní a preferujúcu kritériá sociálnej spravodlivosti. Táto, z hľadiska určujúceho zamerania motivačných mechanizmov rozhodujúca tendencia je pri zvyšovaní seberealizačných a humanizačných prvkov práce spätá s druhou vlastnosťou, vyžadujúcou opustiť zabehané, neracionálne, a teda aj neúčinné postupy v rozdeľovaní prostriedkov hmotnej spoločenskej spotreby. Prakticky to znamená po dlhodobom pôsobiacich nivelizačných tendenciách „pretaviť“ v ekonomike intenzívne pôsobenie stimulačno nasmerovaných a koncepcjno ovládaných diferenciačných procesov.

Priechodnosť takéhoto smerovania by mala v konečnom dôsledku viesť k celkovo rovnakým pozitívnym ekonomickým a sociálnym dôsledkom. Bez uspokojivého zvládnutia tohto problému je ťažko predstaviteľný výraznejší posun do vyšších rozvojových štádií spotreby, a teda dosiahnutie toho, aby uspokojovanie potrieb pôsobilo motivačne pozitívne na rozvoj výrobcu a spotrebiteľa.

Posledne uvedená súvislosť je zároveň kritériom pre sociálne orientovanú adaptáciu národného hospodárstva, regionálna štruktúra ktorého by mala vytvoriť „motivačne hladký terén“ predovšetkým z nasledovných hľadísk:

— aby rast hmotnej a duchovnej spotreby bol sprevádzaný jej racionalizáciou a kultiváciou;

— aby nároky na tieto zmeny boli zabezpečené štruktúrnou a sortimentnou rovnováhou trhu spotrebných predmetov a služieb;

— aby ekonomický význam sociálnej funkcie spotreby (to znamená jej žiaduce spoločenské rozvrstvenie a racionálna diferenciácia) bol založený na zásluhovom princípe a demokratizácii užívania hodnôt;

— aby štruktúrne články ekonomiky (predovšetkým jej produkčné a infraštruktúrne elementy) posilňovali zmeny v štruktúre potrieb, objektívne dané nevyhnutnosťou prechodu ku kvalitatívne vyšším potrebám, zacielenosť ktorých smeruje k aktivitám voľného času, k ich tvorivej a racionálnej diferenciácii;

— aby tieto aspekty vniesli do dlhodobých rozvojových koncepcií ekonomicky a sociálne podložené rozšírenie alternatív a variantov uspokojovania potrieb, adaptáciu výroby a dovozu pri tvorbe ponuky na vnútornom trhu;

— aby cenový vejár ponúkaného tovaru bol adekvátny príjmovej diferenciácii, aby príjmová diferenciácia nachádzala dostatočný priestor pre svoju realizáciu v sortimentnej štruktúre spotrebného tovaru a aby účinné usmerňovanie diferenciácie nestrácalo svoju motivačnú funkciu.

V sústave všetkých doteraz posudzovaných dôvodov má kľúčový význam fakt, že nositeľom vzájomného ovplyvňovania ekonomického a sociálneho rozvoja je aktivizácia subjektívneho činiteľa determinovaná prebiehajúcimi kvalitatívnymi zmenami spoločenského systému, ktorý tvorí pôdu a rámec rozvoja jeho schopností a tvorivých možností. Z povahy týchto súvislostí vyplýva, že prekonanie industriálnej logiky rozvoja podstatným spôsobom zmení ekonomické zhodnocovanie ľudského činiteľa v spoločenskej výrobe v smere všestranného zhodnocovania jeho vlastností (vzdelanosti, tvorivosti a činorodosti). Tieto vlastnosti ľudskej osobnosti ako účastníka ekonomických procesov sa môžu realizovať len v kvalitatívne nových sociálnopolitických podmienkach. Iba v priaznivom proefektívnom režime spočíva perspektívny vnútorný zmysel zvýšenia účinnosti subjektívneho činiteľa pri zrýchlení vedecko-technického a sociálno-ekonomického rozvoja spoločnosti.

Spôsob usporiadania ekonomických činností, riešenie ich vzájomných vzťahov so sociálnou sférou ukazuje, že najefektívnejším spôsobom pre dosiahnutie tejto väzby je vedomý rozchod so stereotypmi spôsobu myslenia, rozhodovania a práce, ktoré sa ustálili v období extenzívneho industriálneho rozvoja.

Do zásadne novej pozície sa dostáva široký prúd koncepcnej orientácie na motivačné štruktúry, ktoré v reálnom rozvoji jednoznačne potvrdzujú dynamizačné pôsobenie sociálno-ekonomickej aktivity obyvateľstva. Závažnosť rozoberanej stránky zosilňuje fakt, že bez aktualizácie motivačnej štruktúry a jej mechanizmu nemožno pristúpiť ku koncepcným zmenám vedecko-technického a sociálno-ekonomického rozvoja. Z hľadiska praktických spoločenských dôsledkov bezpochyby rigidná motivačná štruktúra a jej všeobecné podceňovanie zauzliło množstvo problémov v sociálnom rozvoji a popretáhlo viaceré jeho súvislosti s ekonomickým rozvojom. Jedným zo zjavných dôsledkov je nízka zainteresovanosť na práci a kvalite jej výsledkov, blokovanie toku štruktúrnych zmien v ekonomike, citeľná roztržka stimulácie a motivácie, ku ktorej došlo v dôsledku nedostatočnej reakcie na meniace sa potreby obyvateľstva a spôsob ich uspokojovania.

Nezvládnutie týchto procesov by jednoznačne viedlo k regresu produktivity práce, k zakladaniu odklonových životných orientácií obyvateľstva, v ktorých sa rast jeho životných nárokov rozchádza s tvorbou

zdrojov ich uspokojovania. Spomínané usmerňujúce postavenie rastu kvalifikačnej náročnosti práce v procese vedecko-technického rozvoja a vzrast nárokov na kvalitu spotrebných procesov stavia preto motiváciu do pozície rozhodujúcej formy regulácie ekonomickej činnosti obyvateľstva, do jednoznačne určujúcej pozície riešenia prienikov ekonomických, sociálnych a vedecko-technických aspektov budúceho rozvoja.

Vybrané tendencie v motivácii ľudského činiteľa vo vyspelých krajinách sveta

V rámci naznačených súvislostí nemožno prehliadať tendencie, ku ktorým dochádza v obsahu a vo funkčnom postavení motivačných štruktúr vo vyspelých krajinách. (Opierame sa o štúdiu [6].) V jeho podmienkach adaptácia na kvalitatívne zmeny v rozvoji výrobných síl, charakteristické pre súčasnú etapu vedecko-technického rozvoja, ukazuje na výraznú aktivizáciu ľudského činiteľa a na nové formy organizácie práce a motivácie pracujúcich.

Jedným z kľúčových impulzov k prehodnocovaniu tradičných metód motivácie pracujúcich je rastúca intelektualizácia práce, rastúci podiel kvalifikovaných odborníkov v celkovej štruktúre zamestnanosti vo vyspelých štátoch (v USA napr. tvoria cca 70 % pracovných síl odborníci s vysokoškolským a stredným odborným vzdelaním, v odvetviach špičkovej technológie je tento podiel ešte vyšší) [6, s. 1]. Pri získavaní vysokokvalifikovaných odborníkov a pri zainteresovaní zamestnancov na zvyšovanie kvalifikácie zohráva významnú úlohu nielen diferenciacia miezd podľa kvalifikácie (platy vysokoškolsky vzdelaných odborníkov sú napr. v USA v priemere o 40 % vyššie ako platy odborníkov so stredoškolským vzdelaním a mzdy pracovníkov so stredoškolským vzdelaním sú zasa o 30–50 % vyššie ako mzdy nízkokvalifikovaných robotníkov), ale rovnocenne významným motivačným faktorom sa stáva možnosť tvorivej sebarealizácie v práci [6, s. 1–2].

Na nové nároky reagujú firmy zavádzaním tzv. sociotechnických systémov organizácie práce (majú zabezpečiť súlad medzi potrebami robotníkov ako sociálnych bytostí a súčasnou výrobnou technikou), čím reagujú na objektívne rastúcu úlohu ľudského činiteľa v súčasnej etape vedecko-technických premien, na nevyhnutnosť stimulovať tvorivý prínos všetkých zamestnancov k zvyšovaniu efektívnosti. Pre tieto systémy je charakteristická požiadavka „obohatiť obsah práce“, čím sa obvykle myslí obmena (rotácia) pracovných funkcií vykonávaných jednotlivým pracovníkom. Na to sa využívajú napr. skupinové (brigádne) formy organizácie práce.

Významnú úlohu v motivácii pracujúcich na zvyšovaní kvality produkcie a efektívnosti zohrávajú tzv. krúžky kvality (pôvodne rozšírené v Japonsku, dnes však zavádzané aj v mnohých amerických a západoeu-

rópskych firmách], rozličné systémy účasti na zisku, zvýšenie podielu tzv. nepevných prvkov v mzde (ktoré dosahujú až 1/3 mzdy a sú „ladené“ na stimulovanie úspor surovín a materiálov, zvyšovanie kvality produkcie), využívanie pohyblivého pracovného času a pod.¹ V dôsledku týchto opatrení sa značne znížili absencie, poklesla fluktuácia pracovných síl, dosiahli sa úspory energie a surovín, zvýšila sa kvalita produkcie a nesporne vzrástla intenzita práce. Firmy takto dokážu využiť v záujme zhodnocovania kapitálu aj morálnu zainteresovanosť pracujúcich.

Aktivizácia ľudského činiteľa ako organická súčasť celkovej intenzifikácie reprodukčného procesu sa však nevzťahuje iba na oblasť výroby. Kľúčovú pozíciu zohráva v predvýrobných etapách (predovšetkým vo výskume, v produkcii softvéru a pod.), ako aj vo finančnej sfére, v marketingu, v rozličných poradenských službách.

Spotrebiteľské preferencie, diferenciácia potrieb obyvateľstva a s tým spätá segmentácia trhu, hrajú dôležitú úlohu vo výskume trhu uskutočňovanom firmami. Napokon o úlohe spotrebiteľského dopytu ako faktora ovplyvňujúceho vývoj konjunktúry svedčí fakt, že práve nové spotrebiteľské vlny a „odložený dopyt“ po dlhodobých spotrebných predmetoch stimuloval oživenie vo vyspelých krajinách sveta.

Rastúca úloha ľudského činiteľa vo vyspelých krajinách kladie zvýšené nároky aj na všeobecné podmienky reprodukcie pracovnej sily, a to tak v oblasti výživy, kvality bývania, zdravotníckej starostlivosti, poskytovania rozličných hmotných statkov a služieb, ktoré súvisia s využívaním voľného času, ako aj, a to predovšetkým, v oblasti vzdelávania a preškolenia.

Zavádzanie pracovne úsporných technológií, nové smery automatizácie, hoci vytláčajú človeka z automatizovaných prevádzok, neznižujú význam ľudského činiteľa v hospodárstve vyspelých krajín. Práve naopak. Význam tvorivej práce zodpovedajúcej novým požiadavkám na kvalifikáciu rastie a v súvislosti s tým rastie aj význam nových metód stimulovania.

Došlo 19. 2. 1990

Literatúra

- [1] AZUDOVA, L.: Stimulačné hľadiská pri voľbe spôsobov uspokojovania konečných potrieb. Etapová správa č. ú. ŠPZV IX-2-8/04. [Interný materiál.] Bratislava, EÚ SAV 1986.
- [2] HRONSKÝ, F. — SUCHÝ, J.: Socialistický spôsob života — problémy teórie a praxe. Bratislava/Praha, Pravda/Svoboda 1981.
- [3] JAKÚBEK, I. — AZUDOVA, L.: Základné determinanty a súvislosti perspektívneho

¹ Uvedené tendencie sú povšimnutiahodné aj pri tvorbe nových mzdových sústav v našich podmienkach, pretože istá voľnosť v mzdovej politike prejavujúca sa v reláciách fixnej a pohyblivej časti mzdy má významný motivačný účinok pre zvyšovanie konečnej efektívnosti reprodukcie.

- formovania a uspokojovania konečných potrieb obyvateľstva v podmienkach SSR. Problémová štúdia k Prognóze ekonomického rozvoja do r. 2010. [Interný materiál.] Bratislava, EÚ SAV 1988.
- [4] JAKÚBEK, I.: Základné ekonomické a spoločensko-historické determinanty a súvislosti perspektívneho formovania potrieb obyvateľstva v podmienkach SSR. Etapová správa č. ú. ŠPZV IX-2-8/04. [Interné materiály.] Bratislava, EÚ SAV 1986.
- [5] Prognóza ekonomického rozvoja SSR do r. 2010 (Záverečná syntéza). [Interný materiál.] Bratislava, EÚ SAV 1988.
- [6] ŠESTÁKOVÁ, M.: Motivácia pracujúcich a aktivizácia ľudského činiteľa vo vyspelých kapitalistických štátoch. [Podkladová štúdia k Prognóze ekonomického rozvoja SSR do r. 2010.] [Interný materiál.] Bratislava, EÚ SAV 1987.

MOTIVATION OF AN INDIVIDUAL

AZUDOVÁ, Lubica — JAKÚBEK, Ivan

A new understanding of an activation of a human factor is the basic idea of the article. Problems of position of a man in the production process, in the process of satisfying of needs, problems of motivation expressed in a qualitatively new way are analyzed in the article. In particular, these problems are analyzed with emphasis on integral linkages of economic and social processes, which are motivating determinant of forming of a new quality of way of life. The article points out that an active participation of all agents in the economy in forming and satisfying of needs is the decisive criterion of creation of variant forms of motivation of human activity.

The authors conclude that it is not possible to rely only on classical understanding of material and moral stimulation, but that motivation consist in wide range of social stimuli, issuing from complex in the value system of a man.

МОТИВАЦИЯ СУБЪЕКТИВНОГО ФАКТОРА

АЗУДОВА, Любика — ЯКУБЕК, Иван

Основной идеей статьи является новое понимание активизации человеческого фактора. В статье рассматриваются вопросы положения человека в процессе производства, в процессе удовлетворения потребностей, вопросы мотивации, выраженные в качественно новом размере. Прежде всего с точки зрения акцента на интегральные связи экономических и социальных процессов, являющихся мотивационным детерминантом формирования нового качества образа жизни. Авторы отмечают, что активное участие всех структурных звеньев экономики в формировании и удовлетворении потребностей является решающим критерием при создании вариантов между формами мотивации человеческой активности.

Содержание статьи переходит в подводящее заключение, что невозможно исходить только из классического понимания материальной и моральной стимуляции, но что мотивирование находится на широкой шкале общественных стимулов, исходящих из сложных изменений в стоимостной системе человека.

Inovační aktivita podniků ve vyspělých ekonomikách

JANÁČKOVÁ, Stanislava

Soustavná inovační aktivita je ve vyspělých ekonomikách základem komerčního úspěchu podniků a podmínkou jejich přežití. Je též předpokladem udržení a posilování konkurenceschopnosti ekonomiky, růstu ekonomické a životní úrovně země.

Z hlediska ekonomické teorie i potřeb hospodářskopolitických rozhodnutí jsou inovace jevem, který se velmi obtížně empiricky sleduje a zkoumá. Přesto pozornost věnovaná inovacím ve vyspělých ekonomikách v posledním období výrazně vzrůstá. Cílem této stati je na základě nejnovějších dostupných analýz inovačních procesů ve vyspělých tržních ekonomikách rozebrat některé nové trendy, které se v 80. letech projevily v inovační aktivitě. Jde o jevy, které mají bezprostřední dopad na růst náročnosti světového trhu a tím i na vývoj konkurenceschopnosti československé ekonomiky.

Inovační činnost v USA, v Japonsku a v západní Evropě

Analýzy inovací v anglosaských zemích se zaměřují většinou na sledování inovačních akcí podle jednotlivých odvětví a opírají se nikoli o firemní údaje, nýbrž o informace o inovacích publikované v odborných časopisech. Například nejnovější dostupná komplexní analýza inovací v USA byla dílem U.S. Small Business Administration a týkala se inovací uskutečněných v roce 1982 (blíže viz [1]). Analýza zahrnovala technologické i výrobní inovace (včetně inovací v odvětvích služeb), dovedené do fáze tržního využití. Opírala se o údaje získané z více než 100 odborných časopisů ze všech odvětví. V roce 1982 bylo v USA tímto způsobem zaznamenáno celkem 8074 inovací, z toho 4476 ve zpracovatelském průmyslu. Analýza výsledných údajů poskytuje obraz trendů inovační činnosti, které byly v USA zahájeny na počátku 80. let a které ovlivnily další vývoj ve Spojených státech i v ostatních vyspělých zemích.

Ve 35 inovačně neaktivnějších odvětvích bylo v roce 1982 v USA

uskutečněno celkem 2617 inovací, přičemž analýza ukázala, do kterých odvětví ekonomiky USA se v tomto období koncentrovalo nejvíce inovací. Byla to následující odvětví (podle čtyřmístné standardní klasifikace odvětví SIC):

- elektronická výpočetní zařízení,
- systémy pro řízení a kontrolu výroby,
- telekomunikační zařízení,
- farmaceutické preparáty,
- elektronické součástky,
- průmyslové a vědecké přístroje,
- polovodiče,
- umělé hmoty.

Do těchto osmi odvětví se soustředilo 1333 inovací, tj. 50 % z 2617 inovací uskutečněných ve 35 inovačně nejaktivnějších odvětvích a 30 % z inovací uskutečněných v celém zpracovatelském průmyslu. Tato odvětví — počítače a řídicí systémy a jejich součástková základna, telekomunikace, farmaceutické preparáty získávané biotechnologiemi a genovým inženýrstvím, polovodiče a nové materiály — představují tzv. *nová odvětví*, kde technologické (procesní) inovace jsou úzce spjaty s výrobovými, kde prvotní technologická inovace znamená často vznik zcela nového oboru produkce, což vede zároveň k rozvoji potřeb novými směry i k rozšíření okruhu potřeb, které je výroba schopna uspokojovat. Technologické inovace soustředěné do těchto nových oborů mají tak zcela jiný charakter, než odpovídá klasickému pojetí čisté technologické (procesní) inovace jakožto zlepšení metody výroby již existujícího výrobku a mají také daleko širší mikroekonomické a makroekonomické efekty, než je pouhý růst produktivity při výrobě již existujícího produktu. Tyto klíčové technologicko-výrobové inovace jsou pak v nových odvětvích následovány řadou dalších technologických inovací nižšího řádu, ale především velkým počtem výrobových inovací zaměřených na zlepšování, modernizaci a vznik nových skupin výrobků. Význam následné vlny výrobových inovací dokumentuje i rozdělení inovací uskutečněných ve sledovaném roce v USA, do následujících skupin: 1. inovace vytvářející zcela nové kategorie výrobků — sem nebyla v příslušném roce zařazena žádná inovace; 2. inovace uvádějící na trh nový typ v existující kategorii výrobku — 80 inovací; 3. inovace představující významné zlepšení existující technologie — 570 inovací; 4. inovace představující mírné zlepšení zaměřené na modernizaci existujícího výrobku — 4282 inovací [1]. Z přehledu vyplývá značný podíl výrobových inovací na celkové inovační činnosti v USA ve sledovaném období.

Podobná situace je v Japonsku, které se též ve své inovační činnosti výrazně orientuje na tzv. nová odvětví. Ta se v japonské ekonomice zároveň stala hlavními exportéry a slouží jako motor exportně orientovaného růstu ekonomiky. Během posledních 20 let došlo např. ve složení

japonského exportu do USA k velmi výraznému posunu od odvětví založených na komparativní výhodě levné pracovní síly k technologicky náročným odvětvím. V roce 1985 přes 80 % japonského exportu do USA tvořila elektrická a dopravní zařízení a strojírenské výrobky [7].

Japonské firmy se v minulosti velmi úspěšně orientovaly na přebírání a dopracování výsledků zahraničního výzkumu. Uvádí se, že mezi rokem 1950 a 1980 si Japonsko dokázalo za pouhých 10 miliard dolarů opatřit veškerou zahraniční technologii, kterou potřebovalo [4, s. 4]. V tomto období se japonské firmy orientovaly na transfer vědeckotechnických poznatků, samy akcentovaly více fázi vývoje než fázi výzkumu a věnovaly nesmírnou pozornost dovádění technických vědomostí a projektů do fáze úspěšné komerční realizace. Kladly důraz na kvalitu a spolehlivost výrobků,¹ na častou obměnu vyráběného sortimentu drobnými změnami designu a postupným vylepšováním jednotlivých užitečných vlastností, později i na přizpůsobování výrobků diferencovaným potřebám jednotlivých skupin spotřebitelů. Japonsko bylo též průkopníkem tzv. stavebnicového systému, v němž výrobková inovace vzniká pouhou novou kombinací již běžně používaných dílů.

Přitom, i když šlo v jednotlivých krocích o inovace nižšího řádu, jejich kumulativní efekt byl v řadě případů velmi významný. Markantním příkladem je oblast elektroniky, kde postupně došlo k výrazné miniaturizaci prvků, která umožnila řadu nových aplikací, a k urychlení činnosti počítačů o několik řádů. Strategie postupných neustálých výrobních inovací nižšího řádu a využívání stavebnicového systému je však uplatňována např. i v japonské výrobě automobilů, kde umožňuje podstatně zkrátit vývoj nových modelů aut a přináší výrazné komerční úspěchy. Technologické inovace jsou při této strategii prováděny jako organická součást úsilí o neustálé postupné vylepšování jednotlivých užitečných vlastností výrobků nebo jejich částí, o zvyšování jejich kvality a spolehlivosti. Specifickým rysem v Japonsku je výrazný předstih ve využívání robotů, vhodných pro víceúčelové využití.²

Období závislosti na zahraniční technologii však již v Japonsku končí. Dnes je tato ekonomika na nejlepší cestě stát se naopak vývozcem technických znalostí. Japonské firmy se podílejí téměř polovinou na celosvětovém počtu patentů. V řadě odvětví již Japonsko připravilo Spojené státy o jejich pozici „technologického vůdce“ a předčilo je v úrovni produktivity.

V západoevropských zemích jsou úspěchy v rozvoji tzv. nových, technologicky vysoce náročných odvětví až dosud méně výrazné než v USA

¹ V tomto směru se Japonsko stalo vzorem pro ostatní vyspělé země. Srovnej [5].

² Série statí ukazující tento trend, byla publikována např. v časopise *Technological Forecasting and Social Change*, April 1989.

a v Japonsku.³ Přes úspěchy některých zemí v jednotlivých oblastech zaostává Evropa ve výrobě počítačů a zařízení na zpracování informací, v biotechnologiích, v mikroelektronice, elektrooptice, ve výrobě nových materiálů [6]. Uvádí se též, že západoevropské země mají nižší aktivitu v oblasti výrobních inovací ve srovnání s USA a Japonskem a že se v minulosti příliš soustřeďovaly na takové technologické inovace, které byly zaměřeny na snižování přímých pracovních nákladů a již existujících výrobků.

V posledním období však lze např. v SRN, Itálii a dalších zemích pozorovat změny v zaměření inovačního procesu. Na základě aplikace elektroniky se technologické inovace i v tradičních odvětvích začínají rostoucí měrou zaměřovat na růst pružnosti výroby. Jde o zavádění pružných výrobních zařízení, která umožní bez ztráty efektivity rychleji obměňovat vyráběný sortiment, reagovat na změny v poptávce, zavádět častější výrobní inovace. I když nejde o pronikání do technologicky nejnáročnějších nových odvětví a o vznik zcela nových oborů či výrobků, může tato orientace inovačního procesu přinést v západní Evropě značné posílení konkurenceschopnosti právě v tradičních nebo technologicky středně náročných odvětvích.

Obdobnou změnu v zaměření inovačního procesu lze ovšem pozorovat i v „tradičních“ odvětvích USA a Japonska. Pružná automatizace, založená na aplikaci mikroelektroniky, laserů, optické techniky a dalších směrů vědeckotechnického rozvoje do tradičních odvětví, umožňuje orientaci výroby na kvalitu, na častou obměnu výrobků, na výrobu speciálních produktů, na individualizaci produkce podle potřeb jednotlivých skupin spotřebitelů, na rychlou reakci na změny v poptávce. Snižuje se negativní dopad výkyvů v poptávce po konkrétním zboží na efektivnost, který byl významnou brzdou pro zavádění nepružných automatických systémů a posouval tak komparativní výhodu v některých odvětvích spíše do zemí s levnou pracovní silou.

Pružná automatizace, založená na elektronice, zčásti řeší i rozpor mezi úsilím inovovat produkci a mezi potřebou efektivně využít již existující výrobní zařízení.

„Pružné výrobní zařízení se pouze jinak naprogramuje — namísto aby se muselo demontovat a nahrazovat jiným. Přeměna zařízení tak trvá hodiny místo týdnů a náklady na ni jsou takřka bezvýznamné“ [4]. Nová technika tak umožňuje nejen vyrábět bez poklesu efektivnosti krátké série výrobků či kusové zakázky, ale i rychle zavádět postupná zdokonalení výrobků — umožňuje taktiku permanentní inovace produkce. Přitom pružná výrobní technika může být sama zdokonalována postupnými kroky a fakticky permanentně.

³ Mezi nejčastěji uváděné příčiny patří roztříštěnost a dublování výzkumných aktivit, malá propojenost mezi výzkumem a výrobou, roztříštěnost trhu, strnulost průmyslových a zaměstnanostních struktur, nedostatek tzv. rizikového kapitálu.

Vedle pružné výrobní techniky je urychlení výrobních inovací umožňováno také tzv. stavebnicovým systémem výroby, který umožňuje inovovat výrobek i novou kombinací běžně používaných dílů. Finální výrobci si opatřují ucelené větší stavebnicové díly od subdodavatelů podle katalogů, nebo uzavírají trvalejší kooperační svazky s určitým počtem menších firem, které jim tyto díly s vysokým stupněm finality dodávají. Použitím stejných stavebnicových prvků do různých finálních výrobků téhož výrobce, ale i různých výrobců, dále stoupá pružnost výroby a možnost urychlovat proces výrobních inovací. Postupné vylepšování jednotlivých dílů umožňuje permanentní inovaci finálního výrobku. Na dodavatele stavebních dílů klade tento systém nové technologické nároky (vyžaduje od nich vyšší stupeň finalizace meziprojektu). Na druhé straně jim však často zajišťuje stabilizovanější odbytové podmínky.

V tomto vysoce inovačním, rychle se měnícím prostředí si budou muset československé podniky v budoucnu vybojovat své místo, najít své odběratele a kooperační partnery. Vzhledem k zastaralosti většiny výrobních zařízení to nebude snadný úkol. Na druhé straně třeba vidět, že naše zastávání v technické úrovni nebylo v minulosti dáno nedostatkem invenčí, tj. nových nápadů a návrhů nových technických řešení. V antiinovačním klimatu, vytvářeném dosavadním systémem řízení, však sebelepší nové myšlenky nenacházaly podmínky pro úspěšnou komerční realizaci.

Výsledky podrobnější analýzy inovací v SRN a v Rakousku

Pro československou ekonomiku jsou zvláště významné výzkumy inovační aktivity podniků v západoevropských zemích. Ukazují, s čím musí naše ekonomika počítat v úsilí o „návrat do Evropy“. Z tohoto hlediska je velmi vítané, že — na rozdíl od většiny analýz v anglosaských zemích — v západní Evropě se prosazuje přístup vyhodnocující přímo inovační aktivitu či pasivitu podniků. Důraz je přitom kladen na motivy a překážky inovační aktivity a na vývoj podílu inovačně aktivních firem v jednotlivých odvětvích. Komplexní údaje jsou zatím k dispozici za SRN a Rakousko, lze však očekávat, že se k tomuto výzkumu připojí i další západoevropské země. Domníváme se, že v naší odborné literatuře i v hospodářské praxi by výsledkům jejich výzkumů měla být v budoucnu věnována daleko větší pozornost.

Tento významný průlom do metodiky výzkumu inovačního procesu vznikl původně v SRN. Od roku 1979 provádí IFO,⁴ jeden z nejvýznamnějších národohospodářských výzkumných ústavů v SRN, každoročně pro potřeby spolkové vlády tzv. inovační test. Jde o empirický výzkum inovací přímo v průmyslových podnicích, na kterém se v jednotlivých letech podílí vždy zhruba 5000 průmyslových podniků SRN. Užší okruh 1500

⁴ IFO — Institut für Wirtschaftsforschung, München.

firem dostává ještě podrobnější otázky o charakteru inovací a stimulech i překážkách inovační činnosti. Celkově představují dotazované firmy reprezentační vzorek podniků zpracovatelského průmyslu a zaměstnávají dohromady téměř čtvrtinu jeho pracovních sil. Test je prováděn na základě dobrovolné účasti firem. Podniky, které se jej zúčastňují, dostávají od IFO jinak nedostupné podrobné rozbory inovační aktivity v jednotlivých odvětvích a skupinách výrobků. To jim umožňuje neustále vyhodnocovat svou inovační pozici v porovnání s ostatními firmami. V konečném výsledku se počítá s tím, že lepší informovanost firem má pozitivní dopad na celkovou inovační aktivitu ekonomiky. Základní souhrnné výsledky inovačních testů se proto každoročně publikují.

Pro orgány hospodářské politiky slouží výsledky inovačního testu jako velmi důležitý podklad pro prognózy vývoje hospodářství jako celku i pro posuzování perspektiv jednotlivých odvětví, s vazbou na strukturální změny, cenový vývoj, zaměstnanost a další otázky. O inovační test IFO projevují zájem četné instituce z dalších vyspělých zemí, s cílem vytvořit si základnu pro obdobný výzkum a pro mezinárodní srovnání. Nejdále prozatím pokročilo Rakousko, které obdobní inovační test již zavedlo a publikovalo prvé výsledky za rok 1985. Přesto, že rakouská metodika se v některých detailech liší, dávají oba testy řadu srovnatelných údajů.

Zpracování výsledků inovačního testu vychází v obou zemích z metodiky umožňující souhrnnou makroekonomickou interpretaci údajů získaných od jednotlivých firem.

Z inovačního testu se dají odvodit údaje o podílu inovujících firem v jednotlivých odvětvích, o vzájemném poměru výrobových, technologických a kombinovaných inovací, o podílu nákladů na inovace na obratu firem, o podílu nových výrobků na obratu firem, o podílu výrobků v různých fázích svého „životního cyklu“ na celkové produkci jednotlivých odvětví, o roli velkých a malých firem v inovační aktivitě a o rozdílech v zaměření a formách jejich inovační činnosti, o významu výzkumu a vývoje pro inovační činnost firem, o míře využívání patentové ochrany nových výrobků a procesů v různých odvětvích a řada dalších informací.

Za zvláště významné jsou považovány údaje o tom, jaký podíl výroby jednotlivých odvětví tvoří výrobky nové, které mají očekávaný vzestup svého odbytu teprve před sebou, a jakou část tvoří výrobky již zastarávající, na kterých dané odvětví již nemůže stavět budoucí příznivé výrobní, odbytové a exportní možnosti. Podobně je z hlediska prognóz konkurenceschopnosti ekonomiky významná četnost a zaměření technologických inovací — např. otázka, zda se primárně zaměřují na snižování výrobních nákladů či na zvyšování pružnosti ve výrobě, tedy přizpůsobivosti na měnící se situaci ve světové optávce.

Neméně významným výsledkem inovačního testu jsou údaje o stimulech a překážkách inovační činnosti. Z hlediska hospodářské politiky je

významné vědět, nakolik vycházejí podněty pro inovace ze sféry výzkumu a vývoje a z iniciativního pátrání firem po nových výrobních příležitostech, a nakolik jsou spíše reakcí na vývoj trhu a na požadavky odběratelů. Zvláště důležitá pro vytváření rámcových hospodářskopolitických podmínek je pak otázka překážek inovační činnosti.

Z bohaté škály informací, vyplývající z inovačních testů v SRN a Rakousku, zde uvedeme některé hlavní výsledky.⁵ Možnost srovnání s inovační aktivitu čs. podniků bohužel zatím neexistuje.

Podíl podniků, které ve sledovaném roce uskutečnily nějakou inovační akci, se ve zpracovatelském průmyslu SRN v 80. letech neustále zvyšoval. V roce 1979 činil tento podíl 61 % všech podniků, v roce 1982 kolem dvou třetin, v roce 1985 se tento podíl blížil 70 % a v roce 1987 dosáhl téměř 75 %. V Rakousku činil tento podíl v roce 1985 pouze něco přes 37 %, což může zčásti být dáno poněkud odlišným záběrem testu, pokud jde o velikostní skupiny podniků. Zejména to však údajně souviselo s tím, že v Rakousku je více malých firem, které mají v obou zemích nižší inovační aktivitu. Tak v SRN inovovalo v roce 1979 z firem s méně než 50 zaměstnanci jen 37 %, oproti téměř 70 % inovujících firem mezi podniky nad tisíc zaměstnanců. V dalších letech podíl inovujících mezi podniky do 50 zaměstnanců spíše stagnoval, nebo klesal, zatímco u podniků nad tisíc zaměstnanců vzrostl do roku 1985 na téměř 80 %. I u středních firem platilo, že čím větší velikostní kategorie firmy, tím větší byl podíl inovujících na celkovém počtu firem. Podobně rostlo zapojení do inovační činnosti s velikostní kategorií firmy i v Rakousku. Celkově nižší podíl inovujících podniků v Rakousku je tedy podle studie E. Volka dán tím, že je zde oproti SRN relativně více malých firem, které méně inovují. Stejně velké firmy jsou v obou zemích zhruba stejně inovačně aktivní.

Čísla o nižším podílu malých a středních firem na inovační činnosti se ovšem mohou lišit podle odvětví. V SRN jsou pro malé a střední firmy typické zvláště takové inovace, které nevyžadují velké inovační náklady a systematický výzkum a vývoj velkého rozsahu, nýbrž využívají spíše specializovaných vědomostí a dovedností vycházejících z úzkého kontaktu s trhem. U velkých firem je relativně častější ofenzivní inovační strategie, založená na výzkumu a vývoji, a aktivní ovlivňování trhu.

Vzájemná váha výrobních a technologických (procesních) inovací se v průběhu 80. let v ekonomice SRN příliš neměnila. V rámci technologických inovací však po celé sledované období rostl podíl akcí zaměřených na zvyšování pružnosti výroby, které zároveň do budoucna vytvářely technologické podmínky pro častější výrobní inovace. Jen mezi léty 1979 a 1982 vzrostl podíl inovujících výrobců, kteří jako významný

⁵ Číselné údaje dále uváděné jsou převzaty z následujících pramenů: a) údaje pro SRN: [8; 3; 2]; b) údaje pro Rakousko [11]. V pracích [8] a [11] je obsažen též podrobný výklad metodiky, způsobu vyhodnocování a vyvozovaných závěrů.

cíl svých technologických inovací udávali zvýšení pružnosti výroby ze 46 % na 72 %. Po roce 1982 pak tento podíl dále vzrůstal. V Rakousku byl růst pružnosti výroby v roce 1985 na prvním místě mezi cíli technologických inovací (uvádělo ho 52 % všech podniků a 70 % podniků nad 1000 zaměstnanců).

Pokud jde o cíle výrobních inovací, zhruba 80 % dotázaných firem v SRN udávalo v roce 1985 snahu nejen nahradit dosavadní zastarávající výrobky, ale i rozšířit své výrobní spektrum. V Rakousku to bylo v téže roce také kolem 80 % podniků. Zhruba dvě třetiny v SRN přitom usilovaly i o proniknutí na nové trhy. V Rakousku šlo u 49 % výrobních inovací o nová funkční řešení stávajících výrobků, u 4,3 % o využití nových materiálů a u 26 % o zásadně nové výrobky. Značná část výrobních inovací byla v Rakousku v roce 1985 soustředěna do tradičních průmyslových odvětví (železářský, sklářský, kožedělný průmysl, strojírenství).

Za velmi důležité jsou považovány údaje o podílu starých a nových výrobků na výrobě a exportu. V roce 1986 činil v SRN podíl výrobků, zavedených v posledních pěti letech, 35 % z celkového odbytu dotazovaných firem. Tomu odpovídala i vcelku vyvážená struktura odbytu z hlediska fází „životního cyklu“ výrobků. V uvedeném roce představovaly cca 11 % z celkového odbytu výrobky ve fázi uvádění na trh, 30 % výrobky ve fázi růstového odbytu, 48 % výrobky ve fázi stagnujícího odbytu a necelých 12 % výrobky ve fázi klesajícího odbytu. V Rakousku byla tato čísla o něco méně příznivá, ale u inovujících podniků byla srovnatelná s čísly za SRN. V Rakousku v roce 1985 v malých podnicích trvalo období mezi vznikem nápadu na nový výrobek a mezi jeho uvedením na trh v průměru 1 rok, ve velkých podnicích 2–5 let. Průměrný „životní cyklus“ výrobku činil u 45 % výrobků méně než 2 roky a jen u 30 % výrobků více než 5 let. Dvě třetiny podniků hlásily, že životní cyklus jejich výrobků se zkracuje.

Pokud jde o stimuly inovací, v obou zemích měly podněty přicházející z trhu, ať už z aktivity konkurentů nebo z požadavků zákazníků, větší váhu než impulsy z vlastního výskumu a vývoje firem. Pouze u firem nad 1000 zaměstnanců hrál vlastní výzkum a vývoj stejně velkou roli jako tržní impulsy.

Mezi hlavní uváděné překážky inovační činnosti v obou zemích patřil nedostatek vlastního kapitálu, nejistý výnos výrobních inovací z hlediska budoucí stability odbytu, ale také překážky v oblasti vlastního výzkumu a vývoje a nedostatek kvalifikovaných výzkumných pracovníků.

Z této analýzy vyplynulo pro SRN doporučení usnadňovat zejména malým firmám přístup ke zdrojům kapitálu, vytvářet příznivé rámcové podmínky pro stabilní ekonomický vývoj, napomáhat rozvoji vzájemné spolupráce mezi podniky ve výzkumu a vývoji a ve spolupráci podniků

s universitami a vědeckými centry. Pracovníci IFO konstatovali, že z hlediska zvyšování celkové konkurenceschopnosti ekonomiky nestačí zvládat izolované technologie, ale je třeba zvládat je ve vzájemné návaznosti ve výrobě, na základě vertikální výzkumné a výrobní kooperace. Vyslovili též názor, že pozice SRN v porovnání s USA a Japonskem dává reálné šance jak na rozvíjení zcela nových technologických linií, tak na strategii vyhledávání úzce specializovaných „volných políček“ ve světovém sortimentu. Jako málo perspektivní naopak hodnotili snahu dohánět konkurenty v oblastech, kde již mají jasný technologický předstih.

K roli velkých a malých firem v inovačním procesu

Z údajů za SRN a Rakousko vyplynuly závěry o výraznější roli velkých firem v inovačním procesu. Tyto závěry jsou v rozporu s některými běžně uváděnými názory, podle nichž je těžiště inovační činnosti v současné etapě vědeckotechnického rozvoje spíše v malých firmách. Výzkum inovací v SRN a v Rakousku ovšem poskytl údaje pouze o podílu inovujících firem na celkovém počtu firem spadajících do jednotlivých velikostních kategorií. Nedává však přehled o podílu velkých a malých firem na celkovém počtu uskutečněných inovací v ekonomice nebo v jednotlivých odvětvích. Údaje tohoto typu máme k dispozici za rok 1982 pro USA. Jsou převzaty ze studie U. S. Small Business Administration (blíže viz [1]).

V této studii byly inovace roztrženy na inovace malých firem (do 500 zaměstnanců) a velkých firem (nad 500 zaměstnanců). Ze 35 inovačně nejaktivnějších odvětví (podle čtyřmístné standardní klasifikace SIC) převyšoval ve 21 odvětvích počet inovací velkých firem nad počtem inovací malých firem; ve 14 odvětvích tomu bylo naopak.

Celkově v 35 odvětvích (kde se uskutečnilo v roce 1982 celkem 2617 inovací) převažovaly inovace velkých firem nad inovacemi malých firem (tuto převahu lze vyjádřit koeficientem 1,272). Přesto fakt, že téměř polovina inovací byla uskutečněna firmami do 500 zaměstnanců, lze považovat za velmi významný. Malé firmy mají též výrazně vyšší míru inovací v přepočtu na jednoho zaměstnance.

Vzájemná role velkých a malých firem se však lišila podle odvětví. K odvětvím, v nichž v USA měly v daném roce v inovační činnosti převahu malé firmy, patřila zejména výroba počítačů, elektronických součástek, elektronických a dalších řídicích zařízení, měřicích přístrojů, chirurgických a lékařských nástrojů, průmyslových, vědeckých a optických přístrojů, výrobků z umělých hmot, mycích a leštících prostředků pro domácnost, ale i nákladních automobilů a traktorů. Inovačně nejaktivnější v této skupině byla výroba počítačů (která byla inovačně nejaktivnějším odvětvím vůbec), výroba řídicích zařízení, elektronických součástek a průmyslových a vědeckých přístrojů.

Velké firmy měly v inovační činnosti výraznou převahu v leteckém průmyslu, ve všeobecném i speciálním strojírenství, v chemickém a far-

maceutickém průmyslu, ve výrobě elektrických přístrojů pro domácnost, ve výrobě polovodičů a fotografických zařízení, ale i ve výrobě televizorů, radiopřijímačů a telekomunikačních zařízení. Inovačně nejaktivnějšími odvětvími této skupiny byl farmaceutický průmysl, výroba telekomunikační zařízení, výroba polovodičů a výroba fotografických zařízení.

Tato čísla naznačují, že role malých firem v inovačním procesu je spjata zejména s určitými odvětvími, že úzce souvisí především s rozvojem elektroniky a navazujících odvětví a s růstem podílu těchto odvětví v ekonomice. Význam malých firem v inovačním procesu patrně nelze mechanicky zevšeobecňovat i na všechna další odvětví ekonomiky. Změna v hlavních směrech vědeckotechnického rozvoje může měnit i relativní roli velkých a malých firem v inovačním procesu.

Celou otázku by však bylo třeba dále zkoumat na podkladě dlouhodobějších a novějších údajů. Lze předpokládat, že značný rozsah tzv. rizikového kapitálu, který v průběhu 80. let hledal v USA uplatnění v nadějných nově vznikajících firmách založených na inovační příležitosti, usnadňoval ekonomice USA podchytit co nejširší škálu invencí a prověřit ekonomickou efektivnost jejich přeměny v inovace právě na půdě menších firem. Velké procento takto vznikajících malých firem skončilo neúspěchem, přesto však byl přínos malých firem k inovační aktivitě významný. Na druhé straně řada z nich byla vázána úzkými a relativně stabilními kooperačními svazky k velkým podnikům.

Otázka souvislosti technického rozvoje s velikostí firem je třeba posuzovat i z dalších stránek. I když se dnes, zejména v souvislosti s pružnou výrobní technikou, hovoří o renesanci malých firem jako efektivních výrobních jednotek, nelze podceňovat výhody většího ekonomického rozměru firem a rozsahu trhu, který mají k dispozici. Ani malosériovost výroby, založenou na pružné výrobní technice, nelze jednoznačně spojovat s výhodností malého rozměru firem. Může to platit v některých výrobních odvětvích (určité obory elektroniky, textilní a obuvnický průmysl, jako příklad se uvádějí též malé ocelárny v USA). V některých odvětvích — např. v řadě oborů elektroniky a ve strojírenství — se však zavedení pružné výrobní techniky vyplácí až při velkém ročním objemu výroby, takže zde musí jít spíše o „malosériovou velkovýrobu“. Ostatně v některých strojírenských oborech může velkosériovost spíše narůstat, s tím, jak odběratelé výrobní techniky přecházejí od specializovaných strojů k všeobecněji použitelným zařízením. Jde ovšem o velkosériovost podloženou novými technickými vlastnostmi vyráběných strojů a zařízení, jejich aplikací ve výrobě jako základu pružných výrobních systémů. Pružná výrobní technika a tzv. stavebnicová výroba umožňuje též nový typ velkosériové výroby součástí a dílců, všestranně použitelných pro celou řadu individualizovaných konečných výrobků.

Nová technika mění charakter trhu, zvyšuje podíl výrobků dodávaných

předem známému odběrateli oproti produkci pro neznámý trh. Roste význam relativně stabilních vazeb mezi finálními výrobci a jejich subdodavateli, mezi velkými a malými firmami. Tyto vztahy se navíc stále častěji uskutečňují v mezinárodním měřítku, protínají hranice jednotlivých ekonomik. Ani snaha o individualizaci konečné produkce a její přizpůsobení různým národním trhům nebrzdí celkový trend k internacionalizaci výroby. Transnacionální korporace decentralizují systémy řízení, zvyšují ekonomickou samostatnost výrobních jednotek, zčásti decentralizují i výzkum, nahrazují některé přímé vlastnické svazky kooperačními dohodami. Zachovávají si ale výhody možnosti efektivní alokace výroby v mezinárodním měřítku a simultánního přístupu na širší okruh trhů. Urychlení sekvence výrobkových inovací dále posiluje snahu firem uvádět nové výrobky současně na více trhů, aby se co nejvíce využilo okamžitého náskoku před konkurencí. Také rozměr dostupných trhů zůstává velmi podstatný pro ekonomický efekt, a to právě při nutnosti respektovat více než dříve zvláštnosti jednotlivých trhů. Současná světová ekonomika poskytuje příležitost pro celé spektrum velikostních kategorií firem, přičemž však malé firmy jsou často úzce kooperačně svázány s velkými.

Na základě inovační aktivity, internacionalizace výroby, nových forem kooperace a nových metod organizace a řízení výroby získaly firmy vyspělých zemí novou komparativní výhodu, která je prozatím nedosažitelná pro výrobce z méně vyspělých zemí. Ani transfer technologie nemůže tuto komparativní výhodu nejvyspělejších zemí plně odbourat. Spočívá totiž nejen ve vlastnictví nové techniky a ve schopnosti ji využívat, nýbrž i ve schopnosti tyto nové výrobní systémy a metody dále rozvíjet a neustále zdokonalovat. Vyžaduje to také pracovní síly schopné větší pružnosti, ovládající více profesí a kvalifikovaně se podílející i na rozhodování ve výrobě.

Tyto skutečnosti staví i před československou ekonomiku závažnou otázku další rozvojové strategie. Je zřejmé, že se nemůže vyvíjet bez překonání antiinovačního klimatu, bez vyšší míry zapojení do světové ekonomiky, bez hledání nových cest přístupu k vyspělé technice, bez zpružnění systémů vzdělávání a rekvalifikace, bez vyhledávání specifických komparativních výhod pro budoucnost. Vytvoření tlaku na podniky, který by zásadně změnil jejich dnešní odmítavé postoje k inovacím, je jednou z nezbytných podmínek postupného zlepšování hospodářské situace Československa.

Došlo 7. 2. 1990

Literatura

- [1] ACS, Z. J. — AUDRETSCH, D. B.: Innovation in Large and Small Firms: An Empirical Analysis. American Economic Review, September 1988.
- [2] IFO-Digest, 1987, č. 1.

- [3] Innovationsbericht. München, IFO-Institut für Wirtschaftsforschung, May 1988.
- [4] Japanese Technology. The Economist, December, 2, 1989.
- [5] MLČOCH, J.: Význam jakosti v současné etapě zvyšování efektivnosti výroby. Ekon. Čas., 37, 1989, č. 11.
- [6] PIERRE, A. J. (ed.): A High Technology Gap? Europe, America and Japan. [Council of Foreign Relations.] New York 1987.
- [7] ROSENBERG, N. — STEINMUELLER, W. E.: Why are Americans Such Poor Imitators. American Economic Review, May 1988.
- [8] SCHMALHOLZ, H. — SCHOLZ, L.: Innovation in der Industrie. [IFO-Studien zur Industriewirtschaft, č. 28.] München 1985.
- [9] Technological Forecasting and Social Change, April 1989 [série stat].
- [10] Transnational Corporations in World Development. Trends and Prospects. New York, United Nations 1988.
- [11] VOLK, E.: Die Innovationstätigkeit der österreichischen Industrie. Wien, Österreichisches Institut für Wirtschaftsforschung, Juni 1988.

INNOVATION ACTIVITY OF FIRMS IN ADVANCED ECONOMIES

JANÁČKOVÁ, Stanislava

Systematic innovative activity is the basis of commercial success of firms and a condition of their survival in advanced economies. The article brings results of empirical analyses of innovative activity in the U.S.A. and Western Europe. It deals also with some specificities of Japan. It points out the growing importance of product innovations and innovations aimed at increased flexibility of production, at higher quality and at adaptation of products to the needs of individual groups of consumers. More and more firms choose the strategy of continuous step-by-step improvement of production processes and products. Czechoslovak firms will have to gain their position, to find their buyers and cooperating partners in this highly innovative, rapidly changing environment. The present world economy provides opportunities for the whole spectrum of size categories of firms; it, however, gives a considerable comparative advantage to firms of the most developed countries.

ИНОВАЦИОННАЯ АКТИВНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЙ В РАЗВИТЫХ ЭКОНОМИКАХ

ЯНАЧКОВА, Станислава

Систематическая инновационная активность является в развитых экономиках основой коммерческого успеха предприятий и условием для их пережития. Статья приносит результаты эмпирических анализов инновационной деятельности в США и западной Европе. Занимается также некоторыми спецификами Японии. Авторка подчёркивает рост значения инноваций изделий и инноваций направленных на повышение эластичности производства, рост качества и на приспособляемость изделий потребностям отдельных групп потребителей. Всё более фирм выбирает себе стратегию непрерывного постепенного совершенствования процессов производства и изделий. В этой высоко инновационной, быстро изменяющейся среде будут чехословацкие предприятия должны завоевать своё место, найти своих потребителей и кооперационных партнёров. Современная мировая экономика предоставляет возможность для целого спектра размерных категорий фирм, предоставляет однако выразительно сравнительную выгоду для фирм самых развитых стран.

Diskusia

Cena pôdy - predpoklad racionálneho hospodárenia

LOBOTKA, Ján

Pôda patrí medzi univerzálne výrobné prostriedky a špeciálne v poľnohospodárstve medzi základné výrobné prostriedky. Poskytuje pre poľnohospodárstvo základné podmienky výroby, je zásobárňou živín a je nerozmnožiteľná.

Komplexne funkciu a význam pôdy a jej základnej úžitkovej hodnoty charakterizuje J. Hraško v [11]. Ako mimoriadne významnú uvádza jej planetárno-energetickú funkciu, funkciu retenčného priestoru pre vodu a pufrovaciu schopnosť pôdy, najmä vďaka jej sorpčnej schopnosti rozkladať toxické látky na netoxické. Pôda je základnou zložkou každého suchozemského ekosystému, ale aj veľmi zložitým systémom existujúcim v dialektickej jednote s rastlinstvom. Determinovaný je aj prioritný spôsob jej využitia na produkciu organickej hmoty, založený na využití základnej vlastnosti, a zároveň základnej úžitkovej hodnoty pôdy, ktorou je *pôdna úrodnosť*. Pretože ľudská spoločnosť má záujem na prednostnom zabezpečovaní vlastnej výživy, v rámci základnej planetárno-energetickej funkcie pôdy a jej hlavnej úžitkovej hodnoty uprednostňuje využitie pôdy na pestovanie takých rastlín, ktoré môže konzumovať priamo, alebo použiť na kŕmenie zvierat, čím sa pôda stáva „*hlavnou podmienkou existencie ľudstva*“ (K. Marx).

Keďže klasická forma poľnohospodárskej výroby spojená s využitím pôdneho fondu zostáva i naďalej hlavným zdrojom zabezpečovania výživy spoločnosti a potraviny predstavujú nevyhnutnú a nezameniteľnú spoločenskú potrebu, otázka prístupu k hodnoteniu, k využívaniu, ku zveľaďovaniu a k ochrane pôdy je závažná nielen z hľadiska súčasnosti, ale aj z dlhodobého hľadiska.

Hlavné smery hospodárskeho a sociálneho rozvoja ČSSR na roky 1989—1990 s výhľadom do roku 2000 stanovili „zabezpečovať racionálnu výživu ľudu a ďalej zvyšovať mieru sebastačnosti vo výrobe potravín“. Aj naša závislosť od dovozu poľnohospodárskych surovín na priemyselné účely nás núti aktívne využívať zdroje pôdy, intenzifikovať poľnohospo-

dársku výrobu a účinnejšie používať ekonomické nástroje na ochranu i využitie každého hektára pôdy.

Vzťah pôdy k rozsahu poľnohospodárskej výroby má dve stránky. Predovšetkým pôdny fond, ktorým disponujú poľnohospodárski producenti, by sa mal využívať s cieľom získať rastúce množstvo produktov z každej jednotky plochy na účely výživy. Druhá stránka uvedeného vzťahu sa týka trvalého odnímania poľnohospodárskej pôdy na nepoľnohospodárske účely. Ide tu o otázku, ako racionálne (či neracionálne) v obidvoch prípadoch hospodárime s pôdou. Štatistické údaje o vývoji pôdneho fondu potvrdzujú, že v hospodárení s pôdou to u nás nie je v úplnom poriadku. Aj v programovom vyhlásení vlády z novembra 1988 sa uvádza, že „ani k pôde a jej úrodnosti sa dosiaľ nesprávame ako starostliví, múdri hospodári“.

Jednou z príčin tohto stavu je, že i v teórii prevláda názor o *neexistencii ceny pôdy*, z ktorého sa v praxi odvodila zásada bezplatného užívania pôdy.

Problematikou ceny pôdy za socializmu sa z hľadiska rozvoja teórie i možností jej všeobecnej použiteľnosti v socialistických krajinách zaoberal poľský ekonóm H. Cholaj. Potrebu zavedenia ceny pôdy odôvodnil takto: „... musí sa stať súčasťou ekonomickej kalkulácie a predpokladom racionálneho hospodárenia s pôdou ako s nevyhnutným, nerozmnožiteľným a nenahraditeľným výrobným prostriedkom“ [1, s. 7]. Základom peňažného ocenenia pôdy v socialistickom hospodárstve je podľa neho *pozemková renta, predstavovaná rentou diferenciálnou*. Základom rentovej metódy určenia ceny pôdy sú výrobné efekty vo forme časti čistého dôchodku, rovnajúce sa diferenciálnej rente.

Podľa K. Marxa pozemková renta vystupuje ako určitá suma peňazí, ktorú vlastníč pôdy ročne poberá za prenájatie pozemku. Každý určitý peňažný dôchodok môže byť kapitalizovaný, t. j. možno ho považovať za úrok z nejakého imaginárneho kapitálu. Ak je priemerná úroková sadzba napr. 5 %, možno ročnú pozemkovú rentu 200 Lstg považovať za úrok z kapitálu 4000 Lstg. Kapitalizovaná pozemková renta tvorí kúpnu cenu, čiže hodnotu pôdy [3].

Základný teoretický i metodický prístup k oceňovaniu prírodných zdrojov v spoločensko-ekonomických formáciách je rozdielny. V podmienkach kapitalizmu sa v podstate vychádza z možného zisku, ktorý prinesie investícia zameraná na osvojenie príslušného zdroja. Zisk sa porovnáva so ziskom, ktorý prináša rovnaký kapitál, ak je tezaurovaný alebo investovaný do iného podnikania. Niekedy sa zvažujú aj iné efekty, najmä sociálne a politické.

V socialistickej spoločnosti prešlo ekonomické oceňovanie prírodných zdrojov rôznymi vývojovými etapami. Teoretickým základom ekonomického oceňovania prírodných zdrojov za socializmu bola Marxova analýza premeny mimoriadneho zisku na pozemkovú rentu. V začiatočných obdobiach ekonomická

veda, opierajúca sa o teóriu hodnoty, popierala napr. možnosť peňažného ocenenia neosvojených zásob užitočných zdrojov. Predpokladalo sa, že peňažné ocenenie tieto zásoby nadobúdajú iba vynaložením nákladov práce na ich osvojenie. Teoreticky však táto koncepcia nezodpovedá plne ani teórii hodnoty, pretože hodnotu formujú, ako je známe, nie náklady konkrétnej, ale spoločensky nutnej práce.

Oveľa konštruktívnejší sa ukazuje prístup založený na určení výšky národohospodárskeho efektu, ktorý sa dosiahne pri racionálnej exploatacii prírodných zdrojov. Súhrn teoretických prác a výsledkov aplikácie metodických zásad ekonomického oceňovania prírodných zdrojov, publikovaných predovšetkým v Sovietskom zväze, naznačuje, že stále viac pravažuje chápanie založené na určení potenciálnej diferenciálnej renty, ktorá sa dosiahne exploataciou prírodných zdrojov v daných prírodno-technických a spoločensko-ekonomických podmienkach.

Diferenciálnu rentu spája marxisticko-leninská teória s obmedzenosťou zdrojov (pozemkov a iných), ale aj s ich nerovnakou kvalitou a dodatočnými vkladmi do zdrojov, s pôsobením zákona hodnoty, s tovarovo-peňažnými vzťahmi (a z nich vyplývajúcimi kategóriami), ako aj s existenciou jednotnej ceny produkcie rovnakého druhu, vyrábanej z prírodných zdrojov. Na výške diferenciálnej renty sa prejavuje objektívne existujúca súvislosť medzi zmenami kvantity a kvality prírodných zdrojov na jednej strane a zmenami konečných výsledkov spoločenskej výroby na druhej strane. Takto chápané ekonomické ocenenie pôdy (prírodných zdrojov) predstavuje maximálne možný ekonomický úžitok (diferenciálnu rentu) z využívania prírodných zdrojov pri danej výške uzatvárajúcich (limitných) nákladov za určitých obmedzení, ktoré vyplývajú zo spoločenských potrieb jednotlivých surovín, resp. produktov.

Keďže pôda je najdôležitejším a prakticky nenahraditeľným prírodným zdrojom, vyžaduje si toto jej postavenie aj adekvátne ocenenie. Podľa názoru väčšiny ekonómov (sovietskych i našich) základom pre ocenenie pôdy by mala byť diferenciálna renta, ktorej podstatou je skutočnosť, že pôda je obmedzená a v dôsledku toho poľnohospodársku výrobu treba realizovať nielen na lepších, ale aj horších pôdach. Pri metodike vyčíslenia diferenciálnej renty treba vychádzať z klasifikácie pôd podľa hľadiska jej úrodnosti. Keďže máme pôdu rôznej úrodnosti, treba merať a porovnávať zvýšenie nákladov na výrobu výrobkov v horších podmienkach a úsporu nákladov spojenú s použitím lepších pôd. Teda pri hodnotení efektívnosti jednotlivých variantov a v rôznych oblastiach treba okrem priamo vynaložených nákladov brať do úvahy aj normatívny efektívnosti, súvisiace s použitím 1 ha pôdy, t. j. pozemkovú rentu, ako ukazovateľa vplyvu rozdielnych prírodných podmienok.

Na ocenenie pôdy ako zložky prírodného bohatstva SSR vzali L. Klinko a I. Prachár [4] do úvahy účelové funkcie — maximalizáciu tržieb (v cenách platných v roku 1986) a minimalizáciu vlastných nákladov.

Východiskovým údajom je duálna cena, získaná riešením bilančno-optimalizačného modelu na maximalizáciu tržieb a minimalizáciu nákladov diferencovaných pre príslušné výrobné oblasti. Na odvodenie ocenenia 1 ha pôdy použili vzorec

$$O_p = (DR/u) \cdot 100,$$

kde

- O_p — ocenenie pôdy,
- DR — diferenciálna renta [duálna cena],
- u — percento normatívnej efektívnosti.

DR sa získava z riešenia modelu a u predpokladali rovné 6 %. Ocenenie 1 ha pôdy vyšlo tak na 482 967 Kčs pri použití účelovej funkcie maximalizácie tržieb a na 185 635 Kčs pri použití účelovej funkcie minimalizácie nákladov [pre pôdu v najlepších výrobných podmienkach].

Pôdne bohatstvo sa pre potreby štatistiky a bilancie národného hospodárstva ČSSR oceňovalo „svojským spôsobom“. K „odhadu“ ceny pôdy sa použila výnosová metóda ceny pôdneho fondu. Poľnohospodárska pôda (p. p.) sa „oceňuje“ globálne ako plocha, pomocou objemu hrubej poľnohospodárskej produkcie poľnohospodárstva v bilančnom chápaní. (Hodnota HPP v bežných cenách za predchádzajúcich 5 rokov znížená o 1/4, vo vzťahu k ploche p. p.) Z toho vyplýva, že výpočet ceny pôdy priamo nezávisí od počtu hektárov, ale je premenlivý podľa fyzického objemu a ocenenia hrubej produkcie poľnohospodárstva. Uvedeným prístupom bolo v rámci národného bohatstva v štatistickom vymedzení (FŠÚ) ocenené pôdne bohatstvo ČSSR za rok 1985 na 848,4 mld Kčs pri ocenení 1 ha poľnohospodárskej pôdy na 124 884 Kčs.

Hodnotenie prírodného bohatstva má prioritný význam z hľadiska ďalšieho sociálno-ekonomického vývoja spoločnosti. Jeho cieľom by malo byť vytvorenie objektívnych nástrojov na reguláciu vzťahov medzi prírodou a človekom — medzi racionálnym využívaním prírodného bohatstva a ochranou prírody. Reálne hodnotenie prírodného bohatstva vyžaduje aj adekvátne metódy a zhodnocovanie spoločensko-ekonomického významu jednotlivých prvkov prírodného bohatstva z hľadiska možností dlhodobého využívania. Cenou prírodného zdroja sa rozumie maximálne možný ekonomický úžitok (diferenciálna renta) pri určitej výške nákladov, investičných limitov a spoločenských potrieb. Ekonomické ocenenie prírodných zdrojov podľa tejto metodiky sa realizuje na základe určených normatívov maximálne prístupných nákladov na ochranu a reprodukciu určitého prírodného zdroja a normatívov minimálnej efektívnosti využívania prírodného bohatstva. Cena určitého prírodného zdroja sa tak určí normatívom ekonomického efektu, ktorý má mať tento zdroj pri jeho racionálnom využívaní. Môže sa určiť dvoma spôsobmi [podľa prístupu naznačeného v [5]]:

— ako rozdiel medzi peňažným ocenením produkcie získanej z prírodného zdroja a individuálnymi nákladmi;

— prírastkom nákladov, ktoré môže vzniknúť zmenšením výdatnosti alebo zhoršením kvality prírodného zdroja.

Výstižným i poučným, hoci už historickým, môže byť prístup k hodnoteniu pôdy použitý v ZSSR. Zákon o pôde, vyhlásený v ZSSR v roku 1922, predpokladal využívanie pôdy sovchozmi priamo na hospodárske účely a na prenájom pôdy iným užívateľom. Ak teda sovchozy nemohli využívať pôdu sami, mohli ju prenajať a poberať nájomné. Dekrét Rady ľudových komisárov z roku 1923 určil, že „za užívanie pôdy platia sovchozy úhradu, stanovenú v peňažnej forme“. Podľa zásad ľudového komisariátu poľnohospodárstva a ľudového komisariátu financií z roku 1924 boli poplatky za pôdu stanovené na základe priemernej výšky nájomných poplatkov v danej oblasti podľa tried, do ktorých bola pôda zaradená. Spôsob výpočtu úhrady za poľnohospodársku pôdu bol dvojaký:

— podľa veľkosti čistého dôchodku stanoveného podľa úrodnosti pôdy (porovnaním nákladov a výnosov na jednotku plochy) a

— podľa mnohoročných predvojnových nájomných poplatkov.

V prvom prípade sa pôda v jednotlivých oblastiach rozdelila do akostných tried a potom sa vypočítal celkový dôchodok z jednotky (jednej desatiny pôdy, čo sa rovnalo výmere 1092 ha) ornej pôdy, lúk atď. Od výsledku sa odpočítali náklady. Tak sa zistil čistý dôchodok pre pôdy najlepšie, priemerné a najhoršie v každej oblasti. Z čistého dôchodku sa odpočítalo 8 % na náklady riadenia a na dane zafažujúce pôdu. Zostatok sa pokladal za čistý dôchodok, ktorý sa rovnal 6,5 % „hodnoty“ pôdy; hodnota bola stanovená na základe kapitalizácie renty. Príklad:

— čistý dôchodok z jednej desatiny plochy = 8,26 Rb;

— hodnota pôdy — $(8,26 \cdot 100)/6,5 = 127,43$ Rb;

— stanovené nájomné z pôdy predstavovalo 3 % z hodnoty, t. j. 3,8 Rb;

— daň bola 1,5 Rb a po jej odpočítaní výška plateného nájomného bola 2,3 Rb.

V prospech toho, aby sa v ekonomickej kalkulácii brala do úvahy pôda, hovorí viac argumentov, ktorými sa odôvodňuje účelnosť zúčtenia zásob minulej práce. Napríklad pri bežných základných prostriedkoch, nadobudnutých prípadne i bezplatne, amortizačné odpisy, zafažujúce náklady podniku, nútia k ich využívaniu, prípadne zabraňujú i neehospodárnemu zaobchádzaniu. Inak je to s pôdou, kde sa neuplatňujú amortizačné odpisy, ktoré sú podnetom, i keď len čiastočným, na racionálne hospodárenie so základnými prostriedkami. Vynechávanie pôdy z ekonomickej kalkulácie prináša nebezpečenstvo neehospodárnosti. Naopak, cena pôdy by mala byť taká vysoká, aby mohla vylúčiť máloefektívne využitie pôdy.

Základnou požiadavkou racionálneho hospodárenia je, aby všetky výrobné činitele, teda i pôda, mali cenu. Len tak možno nájsť spoločného menovateľa medzi nákladom pôdy a investičnými nákladmi. Zavedenie ceny pôdy, ktorá by sa v zásade rovnala diferenciálnej rente, vytvorilo by podnety na hospodárne využívanie pozemkov a nútilo by k uplatňovaniu intenzívnejších výrobných metód v poľnohospodárstve. Pritom ide aj o riešenie základnej požiadavky a o potrebu objektivizácie ekonomickej kalkulácie, ktorá musí odrážať celú sumu spoločensky nutných nákladov výroby. (Napríklad štátny fond pre zúrodnenie pôdy predstavoval za rok 1987 v ČSSR 2,2 mld Kčs, pritom nie je predmetom ekonomickej kalkulácie.) Pri výbere spôsobu hodnotenia pôdy je rozhodujúci jeho účel, ktorý nemá charakter obchodný (predajná cena pôdy), ale výrobný, lebo ide o riešenie racionálneho hospodárenia s pôdou.

Nejde o tzv. prístup poľnohospodársky, ale makroekonomický, ktorý sa opiera o také všeobecne uznávané kategórie, ako je produktivita práce a úspora spoločenskej práce, diferenciálna renta, alternatívne náklady, celospoločenská norma efektívnosti investícií. Tak dostáva hodnotenie pôdy teoretický základ. Metodologickým nástrojom hodnotenia pôdy je téza, že hodnotenie pôdy v socialistickom hospodárstve závisí od renty.

Na základe našich i zahraničných zdrojov informácií z oblasti teórie, vedy, výskumu i praxe, zaoberajúcich sa problematikou hodnoty a ceny poľnohospodárskej pôdy, názory k danej problematike možno stručne vyjadriť nasledovnými prístupmi:

— kúpnu cenu, čiže hodnotu pôdy tvorí kapitalizovaná pozemková renta (K. Marx);

— cena pôdy ako úhrada za poľnohospodársku pôdu podľa veľkosti čistého dôchodku stanoveného podľa úrodnosti pôdy (porovnaním nákladov a výnosov na jednotku plochy, Zákon o pôde v ZSSR z rokov 1922–1924);

— pozemková renta predstavovaná rentou diferenciálnou (H. Cholaj);

— diferenciálna renta (duálna cena — maximalizácia tržieb, alebo variantne minimalizácia nákladov a celospoločenské percento normatívnej efektívnosti) (L. Klinko, I. Prachár);

— hodnota hrubej poľnohospodárskej produkcie v bežných cenách za päťročné obdobie znížená o 1/4 hodnoty (na plochu poľnohospodárskej pôdy) (FŠÚ ČSSR);

— ako roziel medzi peňažným ocenením produkcie získanej z prírodného zdroja (pôdy) a individuálnymi nákladmi (EÚ SAV);

— prírastok nákladov, ktoré môžu vzniknúť zmenšením výdatnosti alebo zhoršením kvality prírodného zdroja (pôdy) (EÚ SAV).

Z naznačených prístupov k spôsobu tvorby ceny pôdy najlepšie vyhovuje kombinácia — podľa veľkosti určenej potenciálnej diferenciálnej renty a vopred určenej výšky spoločenského normatívu ekonomickej

efektívnosti. Veľkosť potenciálnej diferencálnej renty sa dá určiť výpočtom z úrovne riadiaceho hospodárskeho centra podľa potenciálnych nákladov a potenciálnych výnosov, vychádzajúcich z genetického potenciálu plodín a biologického potenciálu pôdy vo vzťahu na jednotku plochy (1 ha) a faktor času (1 rok) podľa zatriedenia pôdy do jednotlivých produkčno-ekonomických skupín na základe klasifikačných jednotiek. Východiskom je uplatňované triedenie, ktoré slúži i ako báza pre odvodzovanie ekonomických nástrojov, riešiacich rentové vzťahy v poľnohospodárstve. Normatív spoločenskej ekonomickej efektívnosti určuje riadiace ekonomické centrum. Tento variant sa s ohľadom na jednoduchý a presný spôsob určenia ukazuje ako optimálny. V porovnaní s ďalšími uvedenými prístupmi, ktoré sú údajovo ťažko zisiteľné, menej presné alebo zložito vypočítateľné, resp. nevyhovujú základnej požiadavke, že cena pôdy je kapitalizovaná renta, navrhovaný a v ďalšej časti podrobne rozpracovaný variant má viaceru prednosť.

S ohľadom na závažnosť problematiky, potrebu vytvorenia ďalších predpokladov racionálneho hospodárenia s pôdou, ekonomické oceňovanie pôdy je jedným z najnaliehavejších, aj keď najzložitejších problémov súčasnej ekonomickej teórie i hospodárskej praxe u nás.

Navrhujem preto, aby sa pri tvorbe ceny poľnohospodárskej pôdy v poľnohospodárstve ČSFR uplatnil nasledovný metodologický prístup:

Cenu pôdy tvoriť podľa veľkosti čistého dôchodku, určeného podľa úrodnosti pôdy (porovnaním nákladov a výnosov na jednotku plochy) a spoločenského normatívu ekonomickej efektívnosti. Čistý dôchodok (potenciálnu diferencálnu rentu) určiť ako rozdiel vychádzajúci z potenciálnych nákladov a potenciálnych výnosov pre jednotlivé produkčné oblasti, resp. novozavedené produkčno-ekonomické skupiny podnikov, vyjadrujúce rozdielne výrobné podmienky. Úroveň spoločenského normatívu ekonomickej efektívnosti vychádza z rozhodnutia riadiaceho hospodárskeho centra.

Ceny 1 ha pôdy stanovíť podľa vzorca:

$$C_p = (DR/u) \cdot 100,$$

kde

C_p — cena pôdy,

DR — diferencálna renta — čistý dôchodok (potenciálny) ako rozdiel hodnoty produkcie a nákladov;

u — normatív ekonomickej efektívnosti (%).

Na ilustráciu uvádzam konkrétny príklad určenia ceny 1 ha pôdy v podmienkach nášho poľnohospodárstva (tab. 1).

Pri výpočte boli použité údaje o čistom dôchodku z výsledkov hospodárenia sledovaného vybraného súboru JRD ČSSR za rok 1986 (pozri tab. 2).

Tabuľka 1

Výrobná oblasť	Prepočet	Cena Kčs/1 ha p. p.
kukuričná	(4 403/6) . 100	73 383.—
repárska	(4 039/6) . 100	67 317.—
zemiakárska	(2 364/6) . 100	39 400.—
zemiakársko-ovsená	(2 234/6) . 100	37 233.—
horská	(1 379/6) . 100	22 983.—
Priemer	(3 175/6) . 100	52 917.—

Tabuľka 2

Prepočet čistého dôchodku

Ukazovateľ	Výrobná oblasť (údaje v Kčs)					
	K	R	Z	Z-O	H	Ø
hodnota hrubej produkcie v b. c. na 1 ha p. p. (výnosy)	23 455	24 442	21 001	20 425	16 763	22 152
vlastné náklady na 1 ha p. p.	19 052	20 403	18 637	18 191	15 384	18 977
čistý dôchodok na 1 ha p. p. (Hp mínus VN)	4 403	4 039	2 364	2 234	1 379	3 175

Prameň: Údaje o skutočnosti za rok 1986 pri vybranom sledovanom súbore JRD v ČSSR [8] a vlastný prepočet.

Prvým krokom v postupe navrhovaného riešenia konštrukcie ceny pôdy je zistenie (určenie) výšky čistého dôchodku na 1 ha poľnohospodárskej pôdy, diferencovaného v závislosti od produkčných (úžitkových) parametrov pôdy pre jednotlivé výrobné oblasti. Výška čistého dôchodku sa vypočítala ako rozdiel hodnoty hrubej poľnohospodárskej produkcie v bežných (realizačných) cenách (23 455 Kčs) a hodnoty úplných vlastných nákladov (19 052 Kčs) na túto produkciu. V ilustračnom príklade je to 4403 Kčs na 1 ha poľnohospodárskej pôdy v kukuričnej výrobnjej oblasti.

Reprezentatívna a ekonomicky smerodajná údajová báza potrebná k prepočtom je k dispozícii v súbore kalkulácií publikovaných v zborníku rezortnej vedeckovýskumnej základne poľnohospodárstva a výživy (Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a výživy) pre potreby centrálnych orgánov.

Druhým krokom je vlastný prepočet, matematické vyjadrenie výšky čistého dôchodku (4403 Kčs) vo vzťahu k výške spoločenského normatívu ekonomickej efektívnosti (:6) a k zúročeniu (.100), ktorého výsledkom je cena 1 ha pôdy (73 383 Kčs v kukuričnej výrobnjej oblasti). Z toho vyplýva, že cena pôdy je priamo úmerná čistému dôchodku (pri konštantnom normatíve ekonomickej efektívnosti).

Rovnako možno tvoriť podľa uvedeného postupu aj cenu 1 ha poľnohospodárskej pôdy na základe určenia potenciálneho čistého dôchodku pre jednotlivé výrobné oblasti. Potenciálny čistý dôchodok sa chápe ako *normatívny zisk*, t. j. rozdiel medzi cenou parametrizovanej produkcie a normatívnymi nákladmi na túto produkciu. Kritériom kategorizácie sú potom objektívne podmienené rozdiely v účinnosti vkladov do pôdy, ocenené normatívnymi veličinami, a nie skutočnými rozdielmi v úrovni produkcie a nákladov [13]. Dosiahne sa tým, že cena 1 ha pôdy, vypočítaná na základe zúčenia čistého dôchodku (normatívneho zisku), bude diferencovaná v priamej závislosti od diferencovaných produkčných vlastností pôdy, charakteristických pre jednotlivé poľnohospodárske výrobné oblasti, resp. produkčno-ekonomické skupiny poľnohospodárskych podnikov.

Navrhovaný postup tvorby ceny pôdy sa tak „opiera“ o „ekonomické hodnotenie pôdneho fondu pre riešenie dôsledkov objektívnej hospodárskej diferenciacie poľnohospodárskych podnikov, ktoré bolo použité ako východisko pre mechanizmus regulovania rentových vzťahov v poľnohospodárstve v rámci nového hospodárskeho mechanizmu“ [13].

Základ ceny pôdy tvorí *normatívny zisk* (potenciálny čistý dôchodok), diferencovaný v závislosti od jej produkčných (užitkových) parametrov v jednotlivých výrobných podmienkach, ako rozdiel hodnoty (ceny) parametrizovanej produkcie (potenciálne výnosy) a hodnoty (ceny) normatívnych (potenciálnych) nákladov. Tvorba normatívneho zisku založená na metodickom prístupe bežne uplatňovanom v bilančno-optimalizačnom modeli VÚEPP Bratislava sa ukazuje spoľahlivým základom aj pre využitie v cenovej praxi.

Takýmto spôsobom stanovená cena poľnohospodárskej pôdy môže užitočne prispieť k naplneniu základnej súčasti zásady racionálneho hospodárenia. V súlade so štruktúrou využívania poľnohospodárskej pôdy bude možné určiť aj ceny 1 ha pôdy navrhovaným spôsobom v štruktúre pôdneho fondu — orná pôda, lúky, pasienky, sady, vinice, chmeľnice, príp. záhrady, škôlky. Vyžaduje si to len určiť normatívny zisk pre jednotlivé štruktúry pôdneho fondu, diferencovaný podľa produkčných vlastností pôdy v jednotlivých výrobných podmienkach.

Amortizácia je proces prenášania časti hodnoty pracovných prostriedkov do hodnoty výrobkov, ktoré sa pomocou nich vyrábajú. Amortizáciou sa vytvára fond náhrady pracovných prostriedkov (zabezpečuje sa jednoduchá reprodukcia). Ako objektívny ekonomický proces amortizácia vyjadruje mieru opotrebenia pracovných prostriedkov pri výrobe. Amortizácia ako proces opotrebenia pracovných prostriedkov sa uskutočňuje prakticky aj pri pôde. Len my a naša ekonomická teória ho zatiaľ neuznávame. Keďže ide o zvláštny a zložitejší proces ako pri bežných základných prostriedkoch (budovách, stavbách, strojoch, zariadeniach), vyžaduje si o to naliehavejšie teoretické rozpracovanie (pretože economic-

ká teória nenašla doteraz metódu — prístup ani k tvorbe ceny pôdy, ani k procesu jej amortizácie, volím svoj vlastný prístup). Teoretickým vstupom pre riešenie amortizačného procesu pôdy by mali byť vedecko-výskumné práce pôdozalcov, ktoré ovládajú činitele charakterizujúce opotrebenie pôdy [7]. Do úvahy prichádza napr. veterná i vodná erózia, destabilizácia štruktúry ornice a zhustenie podorničia v dôsledku ťažkej poľnohospodárskej mechanizácie, neregulovaný vodný režim, kontaminácia pôdy škodlivinami (intoxikácia) atď. Amortizačné odpisy ako zložka materiálových nákladov a zdroj financovania reprodukcie základných fondov slúžia na financovanie obnovy, rekonštrukciu a rozširovanie základných fondov. Ich účelovosť (odpisov) je nástrojom riadenia a pri hľadaní čo najvhodnejšej formy jeho uplatnenia treba čo najmenej obmedzovať samostatnosť podnikov, a tak zabrániť, aby sa zodpovednosť za reprodukciu základných fondov (i pôdy) prenášala inde. Na tomto základe by sa mohli amortizačné odpisy pôdy ako základného prostriedku v tejto etape tvoriť podobne ako pri iných základných prostriedkoch.

Platná vyhláška FMF č. 94/1980 Zb. dokonca uvádza v prílohe i sadzby odpisov v triede 2, odbor 823 — plochy a úpravy územia so záväznou ročnou odpisovou sadzbou 1,3 % a v triede 9, odbor 094 — trvalé porasty s ročnou odpisovou sadzbou 7 %.

Z amortizačných odpisov by sa tvoril fond obnovy a zúrodňovania pôdy. Prostriedky tohto fondu by bolo možné používať len na obnovu, udržanie alebo zvyšovanie pôdnej úrodnosti. Napríklad na rekonštrukciu a modernizáciu odvodňovacích i zavlažovacích systémov, úpravy vodných tokov, budovanie a udržiavanie závlah, odvodnenia, na budovanie a údržbu vodných nádrží a protieróznych zábran, rekultivačné zásahy, zúrodňovanie dočasne nevyužívanej pôdy, budovanie zábran úniku sedimentov do vodných tokov a nádrží, hĺbkové melioračné kyprenie pre úpravu vodného režimu, skrátka na všetky investičné zúrodňovacie akcie. Vynaložené prostriedky ako náklady na uvedené a podľa potrieb práce i ďalšie investičné akcie, súvisiace so získavaním a zúrodňovaním pôdy pre poľnohospodársku výrobu, by sa spätne (odlišne od bežných základných prostriedkov) účtovali do hodnoty pôdy ako základného prostriedku. Zvyšovali by jeho zostatkovú cenu a tým by reprodukčný proces bol nekonečný. Prvotné krytie — vybavenie fondu obnovy a zúrodnenia pôdy — by však musel zabezpečiť štát alternatívne buď v nákupných cenách poľnohospodárskej produkcie, alebo dotáciami zo štátneho rozpočtu, postupne a s klesajúcim trendom v priamej závislosti od vyššej tvorby zdrojov v podnikoch, vyplývajúcej z vyššej efektívnosti — prínosov, vo forme vyššej produkcie z hektára, znižovania vlastných nákladov, zvýšenia produktivity práce a pod.

Podľa orientačných prepočtov, uvedených v tabuľke 3, by suma ceny

Tabuľka 3

Prepočet ceny pôdy

Výrobná oblasť	Cena 1 ha pôdy v Kčs	Výmera p. p. podľa evidovaných nemovitostí k 1. 1. 1988 v ha	Suma ceny pôdy v mil. Kčs
kukurličná	73 383	1 159 169	85 063
repárska	67 317	1 821 976	122 650
zemiakárska	39 400	1 927 139	75 929
zemiakársko-ovsená	37 233	917 384	34 157
horská	22 983	947 950	21 786
nezaradená	52 917	4 064	215
Spolu	—	6 777 682	339 800

Prameň: [10] a vlastný prepočet.

pôdy ako základného prostriedku za ČSSR, vypočítaná na základe ceny 1 ha a výmery v príslušnej výrobnjej oblasti, predstavovala cca 339,9 mld Kčs a suma odpisov cca 4,4 mld Kčs.

Poľnohospodárske podniky, samozrejme, s ohľadom na zainteresovanosť prevažne na momentálnom efekte, zrejme uprednostňujú investičné zúrodňovanie pôdy financované zo štátneho rozpočtu, pred financovaním z vlastných zdrojov. To môže viesť k zanedbávaniu starostlivosti o štátom financované akcie, ale aj o zúrodňovanie vôbec. V rámci samostatnosti a samofinancovania by sa mohlo hospodárskym subjektom hospodáriacim na poľnohospodárskej pôde umožniť, aby fond obnovy a zúrodnenia vytvárali vo svojej právomoci, podľa naliehavosti potrieb realizácie investičných opatrení na pôde.

Z aplikácie a uplatnenia ceny poľnohospodárskej pôdy v praxi na princípe veľkosti určeného normatívneho zisku a určenej výšky spoločenského normatívu ekonomickej efektívnosti možno pre národné hospodárstvo predpokladať nasledovné prínosy a vplyvy:

— porovnateľnosť poľnohospodárstva s ostatnými odvetvami národného hospodárstva v oblasti oceňovania výrobných činiteľov a odstránenie deformácií v hodnotových údajoch a základných prostriedkoch na národohospodárskej úrovni;

— vytvorenie podmienok pre tvorbu zdrojov na podnikovej úrovni s prenesením zodpovednosti na podniky za komplexnú starostlivosť o poľnohospodársku pôdu ako dôležitú zložku životného prostredia a základný faktor výroby produktov pre výživu obyvateľstva v spoločensky požadovanom množstve a kvalite;

— vykrytie prvotných potrieb (založenie) fondu obnovy a zúrodňovanie pôdy v čiastke cca 4,4 mld Kčs v podnikoch hospodáriacich na poľnohospodárskej pôde v nákupných cenách alebo dotáciami zo štátneho rozpočtu;

— vyvolanie zmeny prístupu k ochrane, k využívaniu i k zúrodňovaniu pôdneho fondu, kde sa doterajšie prístupy neosvedčili — spejeme k horšiemu, nie k lepšiemu;

— vytvorenie podmienok pre prípadné zavedenie odvodov z výrobných fondov (úplných výrobných fondov);

— naplnenie základnej súčasti zásady racionálneho hospodárenia na pôde.

Aby sa navrhovaný spôsob tvorby a pôsobenia ceny pôdy ako základného prostriedku mohol v spoločenskej praxi uplatniť, bude potrebné:

— zahrnúť do cenových predpisov zásadu princípu tvorby ceny poľnohospodárskej pôdy v podmienkach československého poľnohospodárstva v rámci pravidiel štátneho riadenia cien;

— zahrnúť do finančných predpisov zásady postupu pri uplatnení ceny pôdy ako základného prostriedku v procese jeho oceňovania a evidencie, tvorby a používania odpisov, tvorby a používania prostriedkov fondu obnovy a zúrodňovania pôdy, účtovanie vynaložených investičných nákladov k zostatkovej cene atď; teda celý reprodukčný proces pôdy obsiahnuť vo finančných, v plánovacích a v zúčtovacích vzťahoch;

— určiť veľkosť (výšku) ročného normatívneho zisku v závislosti od klasifikácie vlastností pôdy a jej produkčnej schopnosti v jednotlivých pásmach, produkčno-ekonomických oblastiach poľnohospodárskej výroby, resp. produkčno-ekonomických skupinách podnikov, ako aj výšku normatívu ekonomickej spoločenskej efektívnosti.

Pôda zostáva i naďalej hlavným zdrojom pre uspokojovanie spoločenských potrieb vo výžive obyvateľstva i produkcie dôležitých poľnohospodárskych surovín na priemyselné účely.

Poľnohospodársky pôdny fond je základným prírodným bohatstvom našej krajiny a jednou zo základných zložiek prírodného prostredia. Keďže pôda je zásobárňou živín, nenahraditeľným, nevyhnutným, ale zničiteľným výrobným prostriedkom v poľnohospodárstve, nemala by naďalej zostávať bez ekonomického hodnotenia využívania i starostlivosti o ňu; malo by sa jej dostať spoločenského uznania aj v oceňovaní a zahrňovaní do národohospodárskych ekonomických kategórií. Fakticky patrí medzi základné výrobné prostriedky, ale hodnotovo doteraz nevyjadrované. Pritom základnou požiadavkou zásady racionálneho hospodárenia je, aby všetky výrobné činitele, teda i pôda, mali cenu.

K čomu môže prispievať „bezecnosť“ pôdy, možno uviesť i na príklade toho, že s úbytkom 345 tis. ha ornej pôdy v ČSSR za roky 1960 až 1985 nám „odišla“ i potenciálna produkcia cca 1,380 tis. ton pšenice ročne (po roku 1985). Alebo iný príklad — únik ornej pôdy na rovine spôsobuje výrazné zdražovanie poľnohospodárskej výroby, keď napr. výroba 1 tony pšenice nás stála na rovine 1 255 Kčs, a na vrchovine až 2 086 Kčs. To sú obrovské spoločenské straty.

Ani uplatnenie rovnakej (jednotnej) miery zisku pri KPVNC k 1. 1.

1989 nezakladá, s ohľadom na rozdielne zloženie výrobných činiteľov, rovnakú masu zisku v poľnohospodársko-potravinárskom komplexe ako v ostatných odvetviach národného hospodárstva. Napríklad zatiaľ čo vybavenosť pracovníka základnými prostriedkami bola za rok 1986 v priemysle cca 448 tis. Kčs, v poľnohospodárstve len 372 tis. Kčs (bez pôdy). Podľa orientačných prepočtov len vo vzťahu k základným prostriedkom pripadá pri jednotnej 4,5 % miere zisku na pracovníka priemyslu 20 160 Kčs, na pracovníka v poľnohospodárstve len 16 740 Kčs zisku v cenách, t. j. zhruba o 1/5 menej.

Pretrvávajúci (statický) názor ekonomickej teórie na to, že pôda nemá hodnotu, pretože nie je tovarom, nie je výsledkom ľudskej práce, je podľa môjho názoru príliš zjednodušený. Napokon aj samo tvrdenie, že pôda nie je výsledkom ľudskej práce, nie je úplne pravdivé, pretože pôda na poľnohospodárske účely predsa nevznikla „sama od seba“. Aj keď historicky, ale predsa je výsledkom ľudskej práce našich predkov i súčasníkov, pretože ľudskou prácou sa získavajú aj nové zdroje poľnohospodárskej pôdy.

Pritom už Marx [2] písal o schopnosti tovaru, veci, predmetu, prostriedku uspokojovať ľudskú potrebu, či už priamo ako životný prostriedok, t. j. ako spoločenský predmet, alebo nepriamo ako výrobný prostriedok. *Užitočnosť robí z nich užitočnú hodnotu.* A pôda, podľa môjho názoru, užitočnú hodnotu má, pretože prináša človeku úžitok priamo i nepriamo (ako výrobný prostriedok — biologický produkčný potenciál, i zdroj a zložka životného prostredia).

Podľa [12] sa „bohatstvo spoločnosti vždy skladá z množstva úžitkových hodnôt nezávisle od toho, či sú tovarom alebo nie“.

Dialektické chápanie Marxovej tézy, že výška pozemkovej renty a s ňou aj hodnota pôdy sa vyvíjajú v priebehu spoločenského vývoja ako výsledok celkovej spoločenskej práce, presnejšie, renta a tým aj hodnota pôdy sa vyvíjajú tak, ako sa vyvíja trh pre produkt pôdy, oprávňuje vysloviť tézu, že poľnohospodárska pôda hodnotu má, a preto je odôvodnené aj jej peňažné vyjadrenie cenou tvorenou navrhovaným spôsobom.

Došlo 17. 8. 1988

Literatúra

- [2] MARX, K.: Kapitál I. — 1. Praha, Svoboda 1978.
- [1] CHOLAJ, H.: Cena pôdy v ekonomickej kalkulácii. Praha, SZN 1969.
- [3] MARX, K.: Kapitál III. — 6. Bratislava, Pravda 1987.
- [4] KLÍNKO, L. — PRACHÁR, I.: Metodický prístup k oceneniu pôdneho fondu SSR a jeho kvantifikácia. [Výskumná práca.] Bratislava, VÚEPP 1987.
- [5] RABENSEIFEROVÁ, M.: Kvantitatívna charakteristika národného bohatstva SSR a jej problémy. [Výskumná práca.] Bratislava, EÚ SAV 1987.
- [6] HRAŠKO, J.: Zákony súžitia s nenahraditeľnou životnosťou. Pravda, 29. 4. 1988.
- [7] HRAŠKO, J.: Racionálne využívanie pôdneho fondu a zúrodňovanie poľnohospodárskych pôd. [Zborník.] Praha, ČSAZ, február 1988.

- [8] Vlastné náklady a výsledky hospodárenia JRD ČSSR za r. 1986. [Zborník.] Praha-Bratislava, VÚEPVŽ, jún 1987.
- [9] Štatistická ročenka ČSSR 1960, 1986, 1987.
- [10] Štatistická ročenka o pôdnom fonde v ČSSR. Praha, FŠÚ 1988.
- [11] HRAŠKO, J.: Sústavné zvyšovanie úrodnosti pôd a plné využívanie pôdneho fondu. [Zborník.] Bratislava, ČSPA 1982.
- [12] HÁBA, Z. a kol.: Učebnica politickej ekonómie pre vysoké školy. Praha, Svoboda
- [13] VAŠEK, P.: Bonitácia československých pôd a jej využitie pri riešení dôsledkov objektívnej hospodárskej diferenciacie poľnohospodárskych podnikov. Ekon. Čas., 36, 1988, č. 10.
- [14] VAŠEK, P. — DOLEK, J.: Zatriedenie poľnohospodárskych podnikov do produkčno-ekonomických skupín. Ekon. Poľnohosp., 1988, č. 9.

Formovanie investičnej politiky v prechode k trhovej ekonomike

FIDRMUC, Jaroslav

Investičný mechanizmus trhovej ekonomiky ako substystém celkového spoločensko-hospodárskeho mechanizmu v postupne sa presadzujúcom makroekonomickom regulovaní vzniká v zložitom a relatívne dlhodobom zápase s húževnatou zotrvačnosťou doterajšieho administratívno-direktívneho riadenia investičného procesu. Proces jeho formovania patrí k najzložitejším, najťažším, ale perspektívne aj najvýznamnejším úlohám prechodu k modernej trhovej ekonomike, pretože rozhoduje o perspektívach spoločenského rozvoja. Je to úloha, ktorá na rozdiel od cieľov investičného rozvoja bude ešte dlho i v zásadách a hrubých črtách málo prebádaná práve pre jej zložitosť a komplikovanosť v prechode od administratívno-direktívneho systému riadenia krajín „reálneho socializmu“.

Pravdu má Č. Kozušník, keď zdôrazňuje: „Čo treba urobiť, aby sa československá ekonomika stala prosperujúcou... je v zásade a hrubých črtách známe. Treba zmeniť hospodársky mechanizmus... Čo chýba, je praktická konkretizácia úloh a scenár prechodu, ktorý by rešpektoval vzájomnú previazanosť, podmienenosť riešenia týchto úloh“ [9, s. 8].

Logikou vývoja, ale aj jeho paradoxom je, že ak predchádzajúci administratívny investičný mechanizmus vznikol na základe direktív, ukazuje sa, že najjednoduchšie je ho tak — opäť direktívami — aj odbúrať. Komplikácia problému je však v tom, že dokiaľ ekonomické nástroje nebudú pôsobiť naozaj účinne, čo najmä v riadení investičného procesu je vec dlhodobého vývoja, musí ešte suplovať administratívne riadenie, pravda, tak, aby zároveň vytváralo potrebný priestor pre pôsobenie ekonomických zákonitostí rozvoja. Kto má výhrady k takémuto postupu — a tieto výhrady sa objavujú v ekonomickej teórii i v hospodárskej praxi — zrejme zabúda, že nie je iné reálne východisko.

Tým možno vysvetliť niektoré špecifiká súčasnej hospodárskej politiky. Napríklad jednou z najvážnejších úloh makroekonomického regu-

lovania v prechodnom období k trhovej ekonomike je administratívne obmedziť objem investičnej výstavby na rovnovážnu úroveň, zodpovedajúcu racionálnym ekonomickým možnostiam, a to v situácii, keď podniková sféra si v neúprosných trhových podmienkach už musí hradiť investície z vlastných zdrojov.

Najmä v investičnej výstavbe je pri prechode k trhovej ekonomike potrebné najskôr skončiť s administratívnym liberalizmom a s nezodpovedným šafárením s celospoločenskými zdrojmi, aby sa dôsledne vytvorili podmienky pre nový systém makroekonomického regulovania aj v investičnej oblasti. Zároveň treba formujúci sa trhový investičný mechanizmus zbaviť nežiadúcich administratívnych zásahov, v podstate ekonomiku v tomto zmysle odregulovať.

Administratívne metódy v akejkolvek podobe, či už relatívne liberálne, alebo sprísnenej, osobitne v takej oblasti, akou je vedecko-technický a investičný rozvoj, sú nielen málo účinné ale vždy aj subjektívne. Preto pri formovaní a realizácii trhového investičného mechanizmu ako jednej z hlavných úloh makroeconomickej regulácie pri profilovaní celkovej súčasnej hospodárskej politiky treba v tejto kľúčovej národohospodárskej oblasti (rovnako ako v iných oblastiach) dať rozhodujúci dôraz na ekonomické usmerňovanie.

Oprávnená kritika investičného liberalizmu, naprávaná reštrikčnými opatreniami v oblasti investícií až v poslednom období, má preto druhý, ešte významnejší a perspektívny protipól v dôslednom presadzovaní makroeconomickej regulácie aj v investičnom mechanizme.

Spoločným menovateľom obidvoch nevyhnutných stránok hospodárskej politiky v prechode k trhovému investičnému mechanizmu je zabezpečovať rovnovážnosť rozvoja, ktorá nie je cieľom, ale prostriedkom optimalizácie rozvoja bez ťažkých hospodárskych a politických otrasov. Investičná politika je dynamizujúcim, a zároveň stabilizačným faktorom rozvoja.¹

Rovnovážnosť rozvoja pri formovaní trhového investičného mechanizmu sa zabezpečuje v podmienkach samofinancovania jednotlivých podnikov. Samofinancovanie samozrejme nezabezpečuje rovnovážnosť rozvoja, môže dokonca nerovnomerným rozvojom jednotlivých odvetví a odborov túto nerovnovážnosť aj veľmi výrazne zvýšiť, predstavuje však nové podmienky, v ktorých je potrebné optimálnosť i rovnovážnosť rozvoja tiež zabezpečovať novými spôsobmi.

¹ Skúsenosti minulosti, pravda, dokázali, že investičná politika môže byť aj rozhodujúcim stagnačným, degradačným a destabilizujúcim faktorom spoločensko-hospodárskeho vývoja, a to i pri vysokej miere investícií, ktoré však neboli zamerané na potrebný vedecko-technický a investičný pokrok. Aj na to sa často zabúda, a to i pri súhrnných analýzach a súhrnných cieľových projektoch ďalšieho vývoja.

1. Samofinancovanie rozvoja v prechode k trhovej ekonomike a metódy jeho optimalizácie

Základnou a najrevolučnejšou zmenou pri formovaní trhového investičného mechanizmu je prechod k dôslednému uplatneniu zásady: hospodárske organizácie si musia vytvoriť zdroje na svoj rozvoj (samofinancovanie). V spojitosti s ďalšou zásadou — priamo úmerného vzťahu medzi hmotnou zainteresovanosťou podnikových pracovných kolektívov a výsledkov ich hospodárenia — to znamená, že základným kritériom činnosti podnikov i základným kritériom ich investičného rozvoja sa stáva hospodársky výsledok — zisk.

Táto skutočnosť, ešte pred desiatimi rokmi len veľmi opatrne proklamovaná² ako požiadavka v hlbokom rozpore s vtedy prevažujúcou hospodárskou praxou, v súčasnosti nevyhnutne vyplýva z potrieb prechodu k trhovej ekonomike. Hospodársky výsledok však na rozdiel od administratívno-direktívneho systému riadenia tu už nie je ukazovateľom, ale kritériom, určujúcim relatívne samostatné konanie hospodárskych organizácií, vrátane investičnej činnosti.

Obidva nové pojmy, resp. ich nové chápanie — samofinancovanie a zisk — však vyžadujú dôsledné vymedzenie. Samofinancovanie podnikov a ich rozvoja neznamená zrušenie makroekonomickej regulácie, ba ani úplné zrušenie podnikových dotácií, ale prechod k ekonomickej samostatnosti a k prevažne ekonomickeému regulovaniu podnikov, ku ktorému popri nevyhnutných odvodoch a daniach patria aj účelové dotácie, menovite v investičnom rozvoji, v celospoločenskom záujme. Bilančný zisk nie je jediným kritériom efektívnosti, ale len kritériom, pri uplatňovaní ktorého treba makroekonomicou reguláciou zabezpečovať celospoločenské záujmy. Už z rýdzo ekonomickeého hľadiska prvoradým záujmom podnikov je zabezpečiť si jednoduchú reprodukciu a až z prípadného reprodukčného efektu — odpisov, a samozrejme zo zisku, zabezpečiť svoj ďalší rozvoj, kde však aj v modernej trhovej ekonomike musia vychádzať z ekonomickeých i mimoekonomickeých celospoločenských záujmov. Zabezpečiť to, je úlohou makroekonomickeého regulovania, kde rozsiahla a účinná štátna intervencia je — osobitne v investičnom rozvoji — nevyhnutná.

Pri formovaní investičného trhového mechanizmu sa však systémovo s takýmto uplatňovaním celospoločenských záujmov neráta a vychádza sa výlučne zo ziskového kritéria, a to aj pri veľkých investičných akciách, financovaných pomocou štátnych účelových dotácií. To je nielen nesprávne, ale pre ďalší vývoj spoločnosti aj nebezpečné.

² V stati [2, s. 804] som napísal: „Pri hľadaní všeobecného komplexného (vrcholného, syntetického) a rozhodujúceho ukazovateľa... sa pozornosť po opustení veličín výrobného obratu (hrubej výroby, výkonov celkom, tržieb) a na určitom stupni poznania problémov ukazovateľov vlastných výkonov (hrubého dôchodku, čistej výroby, čistej normatívnej výroby, vytváraného produktu) obracia opäť na zisk, pravda, v inom chápaní než kedykoľvek predtým.“

Pri centrálne sledovaných investičných akciách sa síce prepočítava ekonomická efektívnosť nielen z podnikového, ale i z národohospodárskeho hľadiska, pri všetkých ukazovateľoch (z podnikového hľadiska je to disponibilný zisk na prírastok výrobných fondov a reprodukčná návratnosť jednorazových nákladov; z národohospodárskeho hľadiska rentabilita výrobných fondov; rentabilita nákladov a prínos čistej produkcie vo svetových cenách na jednotku jednorazových nákladov) sa však vychádza iba zo zisku.

V administratívno-direktívnom systéme riadenia bolo ľahko možné napraviť nesprávne rozhodnutie, vychádzajúce výlučne zo zisku, administratívnou zmenou rozhodnutia. V makroekonomickej regulácii podnikov pomocou ekonomických nástrojov v podmienkach samofinancovania podnikov je to oveľa ťažšie — ak sa priamo v investičnom rozhodovaní neberú do úvahy aj iné záujmy.

Pravda, i v prechode k trhovej ekonomike však ešte pretrvávajú aj náznaky, ktoré vyhlasujú za kritérium hodnotenia efektívnosti investícií novovytvorenú hodnotu, a to v celospoločenskom i v podnikovom meradle, napr. v záujme vytvorenia dostatku pracovných príležitostí. Zamestnanosť pre zamestnanosť, rovnako aj ako výroba pre výrobu a vytváranie hodnôt, ktoré nik nepotrebuje, však už patrí minulosti. Najmä v investičnej činnosti je nevyhnutné túto skutočnosť dôsledne presadiť aj v hospodárskych plánoch.

Základné kritérium najvyššieho hospodárskeho efektu sa týka nielen investícií hospodárskej sféry, ale aj (vo väčšej či menšej miere) rozpočtových a príspevkových organizácií, postupne uplatňujúcich aspoň prvky samofinancovania, pokiaľ vôbec neprechádzajú na úplné samofinancovanie z vlastných príjmov. Osobitne v týchto organizáciách, ale napokon aj v hospodárskych organizáciách výrobnjej sféry však nemožno podľahnúť orientácii iba na hospodársky výsledok.

Všade tu — pri zdôraznení základnej úlohy kritéria najvyššieho hospodárskeho efektu v novom investičnom mechanizme — možno pri uplatňovaní čoraz exaktnejších metód výberu a hodnotenia investičných akcií v makroekonomickej regulovaní i v ekonomickom riadení samotných podnikov v zásade postupovať tromi spôsobmi (viac-menej podobne postupujú i vo vyspelých krajinách trhových ekonomík, osobitne pri investíciách subvencovaných zo štátneho rozpočtu).

Prvým spôsobom je prepočet všetkých spoločensko-hospodárskych efektov na jediný všeobecný komplexný (syntetický) ukazovateľ. Je to spôsob bezosporu najexaktnejší. Ešte stále je však nedodiskutovaná otázka, či všetky spoločensko-hospodárske efekty možno previesť na jediný komplexný ukazovateľ — pri makroekonomickej regulovaní v hodnotovopeňažnom ocenení. Domnievam sa, že aspoň ako podklad pre investičné rozhodovanie áno, i keď vlastné investičné rozhodnutie musí uskutočniť subjekt dokonale oboznámený s konkrétnymi podmienkami hodnotených investičných (i neinvestičných) variantov.

Vyžaduje to jednoznačne definovať a kvantifikovať všetky vzájomné (funkčné) väzby jednotlivých spoločensko-hospodárskych efektov, čo sa zatiaľ darí len výnimočne a exemplárne. Rozhodne je však veľkým zjednodušením, ba až vulgarizáciou, a možno i hrubou politickou chybou, vydávať za takýto komplexný syntetický ukazovateľ — a v relatívnej samostatnosti podnikov v trhovom hospodárskom mechanizme za komplexné kritérium podnikového i národohospodárskeho rozhodovania — hospodársky výsledok — zisk, napriek jeho základnému postaveniu v trhovej ekonomike. Tejto chyby sa čím ďalej tým menej dopúšťajú i vyspelé štáty trhových ekonomík, aj ich jednotlivé, najmä veľké podniky. To, že ich k tomu núti spoločensko-politický tlak, najmä v rozvíjaní sociálneho štandardu prostredia, patrí k realitám vyspelej spoločnosti.

V súčasnosti je už reálne zahrnúť do jediného komplexného kritéria efektívnosti investícií — a to nielen efektívnosti hospodárskej, ale celkovej spoločensko-ekonomickej efektívnosti investícií — všetko, čo už kvantifikovať je možné. V tomto smere novú aktuálnosť v prechode k trhovej ekonomike azda nadobúda aj môj názor uverejnený v [1] už v roku 1979 — zovšeobecniť, osobitne pri investíciách účelovo dotovaných zo štátneho rozpočtu, ukazovatele prírastku kapacít a účelnosti riešenia a umiestnenia stavby, vypočítané v minulosti pri občianskych stavbách pre všetky investície. V článku je naznačená aj možná všeobecná matematická formulácia týchto ukazovateľov, zvýraznenie zainteresovanosti na zlepšovaní životného prostredia, zároveň však je tu integrovaný aj celoštátny ukazovateľ žiadúcej kapacity daného druhu pre určité obdobie.

„Zatiaľ majú takéto prepočty — napr. dokazujúce, koľko prostriedkov ušetrí výstavba závodnej polikliniky v znížení absencie — význam iba modelový. Avšak skutonosť, že sa metodika takých a podobných prepočtov rozpracúva po celom svete, naznačuje, že možno v tejto oblasti v dohľadnom čase očakávať výrazný progres“ [1, s. 603]. K tomuto výraznému pokroku vo svete aj dochádza, ide však o to, aby sa presadil aj v ČSFR, k čomu nový spoločensko-hospodársky mechanizmus prechodu k trhovej ekonomike ako celok tiež postupne začína vytvárať potrebné podmienky.

Pri výbere investičných akcií na optimálne využitie finančných prostriedkov uvoľnených na investovanie, práve vo vyspelých krajinách trhovými ekonomikami sa pomerne rýchlo rozvinul druhý spôsob — metódy viackritériálneho hodnotenia investícií, umožňujúce čeliť príliš krátkozrakému zameraniu na hospodársky výsledok. Hodnotia rôzne typy investičných akcií, kde zisk nemôže byť kritériom rozhodovania (napr. v rozhodovaní, ako investovať finančnú čiastku na zlepšenie kultúry cestovania v metre, keď do úvahy prichádza viac typov investičných akcií a ich kombináciou desiatky rôznych variantov investičnej činnosti).

Možnosti tejto metódy tam, kde aspoň dosiaľ nie sú jednoznačne definované a kvalifikované funkčné väzby medzi jednotlivými kritériami, nie sú, konkrétne v ČSFR, zďaleka docenené. Chybou je, že priamo v teó-

rii (napr. [10, s. 938]) sa v minulosti popierala možnosť využitia tejto metódy napr. pri umiestňovaní investícií v prípadoch, keď existovala možnosť voľby medzi rôznymi výrobnými organizáciami v rámci určitých územných celkov — s odôvodnením, že ide o súbory ťažko porovnateľných, príp. vôbec neporovnateľných objektov. Pritom by jej využitie mohlo byť veľmi významné aj v konkurzoch na umiestnenie štátom dotovaných investícií. Súčasná spoločensko-hospodárska prax takého národohospodárske, ale aj podnikové viackriteriálne oceňovanie návrhov investičných akcií naliehavo vyžaduje. Metódy viackriteriálneho oceňovania — ELECTRA I-IV, AGREPREF, MAPPACC atď.³ — sa zatiaľ pertraktujú skôr len výskumne na odborných seminároch, alebo sa využívajú len viac-menej výnimočne (napr. využili sa pri výbere najvhodnejšieho počítača pre Ekonomický ústav ČSAV).

Metódy viackriteriálnej optimalizácie investícií by sa mali širšie využívať najmä pri substitučných investíciách, nahrádzajúcich živú prácu prácou zhmotnenou — technikou. Pri prechode na nový investičný mechanizmus samofinancovania podnikov tu síce výrazne stúpne úloha základného kritéria ziskovosti investície — jej ziskovej návratnosti, už s nastolením nevyhnutnosti si na seba zarobiť. Pri podstatnom zdražení pracovnej sily pre podniky (s odstránením jej umelého zlacnenia) však zároveň hrozí zvýšené nebezpečenstvo výhradne ziskovej orientácie so zanedbaním úlohy odstraňovania rizikových a nadmerne namáhaných prác, ale aj prác neatraktívnych atď.

Zatiaľ čo v administratívno-direktívnom systéme riadenia sa aj v dôsledku podcenenia kritéria ziskovosti substitučné investície v záujme priaznivejšieho hospodárskeho výsledku takmer neuskutočňovali (ak sa uskutočňovali, tak zväčša len riešili kritický nedostatok pracovných síl), v makroekonomickom regulovaní hrozí nebezpečenstvo podcenenia faktorov, ktorých ekonomické dôsledky sa neprejavujú bezprostredne, alebo ich efekt nie je dosť presne vyčíslený. Viackriteriálne analýzy, napr. pomocou expertných ocenení v bodovom ohodnotení, sú schopné odstrániť jednostrannosť a obmedzenosť kritéria ziskovej návratnosti. Ukazuje sa, že môžu byť vhodnou metodikou nielen pre výskumné ciele, ale aj pre metodiku centrálnych orgánov — pre objektivizovanie ich metód makroekonomického usmerňovania podnikov, osobitne v investičnej výstavbe. Sú vhodné aj pre rozhodovanie samotných podnikov — v uplatňovaní zvýšenia ich právomoci a zodpovednosti v novom hospodárskom mechanizme, v súlade s hospodárskymi a sociálnymi kritériami celej spoločnosti, ktoré treba dopracovať do konkrétnych kritérií investičnej politiky, ak nemajú byť len formálnymi, bezobsažnými frázami.

Tretím spôsobom, ako postupovať pri uplatňovaní čoraz komplexnej-

³ Podrobnejšie, s odkazmi na ďalšiu literatúru, napr. [10], alebo pre aplikačné aspekty ešte širšie, a najmä názornejšie [8].

ších metód výberu a hodnotenia investičných akcií v makroekonomickom regulovaní i v ekonomickom riadení samotných podnikov, je na rozdiel od minulosti dôsledne vychádzať zo základného kritéria hospodárskeho výsledku — zisku, zároveň však rátať s obmedzujúcimi a limitujúcimi faktormi reálneho zabezpečenia pracovných síl, predpokladov dosiahnutia zodpovedajúcej technicko-ekonomickej úrovne výroby, finančného a kapacitného zabezpečenia stavby, územnej a projekčnej pripravenosti stavby, vrátane dostatočného zväznenia iných variantov riešenia. Je to metóda najmenej presná. Pri zdôraznení základného kritéria hospodárskeho výsledku však dáva najjednoduchšie predpoklady v usmerňovaní a riadení investičného rozvoja, zároveň s rešpektovaním nevyhnutných celospoločenských obmedzení. Jej najväčším nedostatkom — práve pre malú exaktnosť — je, že dáva pomerne značné možnosti subjektívneho administrovania, najmä z úrovne centra. Skúsenosti ukazujú, že práve preto je aj najmenej účinná a efektívna. Pri reštriktívnej investičnej politike umožňuje zamietajú investície, ktoré by možno boli výhodné, ak by sa limitujúci faktor zmenil na kvantifikovateľný do hospodárskeho výsledku a naopak. K tomu aj v skutočnosti dochádza. Do istej miery nie dosť účinne prekonaný administratívny subjektivismus tejto metódy je nebezpečný aj pre podnikové riadenie investičnej politiky, kde by mohol aj výrazne oslabovať dôsledné ekonomické vnútropodnikové (a vnútropodnikateľské) riadenie. Práve pre silné pozostatky administratívneho subjektivismu je tento postup príťažlivý najmä pre obdobie prechodu k trhovej ekonomike, ktorý však môže aj výrazne zabrzdiť.

2. Zabezpečovanie rovnovážnosti investičného rozvoja ako úloha makroekonomického regulovania

Určovanie obmedzujúcich faktorov investičného rozvoja — v uvedenej špecifikácii — a preverovanie investícií z týchto hľadísk — sa stalo v Česko-Slovensku v prechodnom období k trhovej ekonomike, resp. ešte predtým v začiatkoch prestavby, osobitnou metódou a nástrojom reštrikcie nadmernej investičnej výstavby v záujme zabezpečovania rovnovážnosti. Stalo sa aj metódou na predchádzanie nadmernej rozostavanosti z úrovne makroekonomického regulovania. Pomocou tejto metódy bolo možné pri preverovaní niektorých rozostavaných stavieb a stavieb plánovaných na začatie upozorniť vládu na investičné zámery, pri ktorých nie sú reálne zabezpečené určité obmedzujúce faktory výstavby, navrhnúť vláde nedať súhlas na ich začatie, resp. navrhnúť ich zastavenie alebo odloženie výstavby na neskôr, až do objasnenia pripomienok štátnej expertízy, alebo dokiaľ investor nepredložil orgánom štátnej expertízy dôkaz o splnení tých opatrení, ktoré zvyšujú efektívnosť a návratnosť vkladných investičných prostriedkov, najmä investícií dotovaných štátom.

Už pri jej koncipovaní, a napokon aj pri vlastnej realizácii sa však dlho zostávalo len v rámci administratívneho riadenia, bez účinného vy-

užitia ekonomických nástrojov celospoločenského usmerňovania investícií. Hlavný dôraz zostával na limitujúcich faktoroch investovania, zväčša rozhodujúcich pri odporúčaní vláde, aby zastavila, resp. vôbec neschválila začatie stavby — s cieľom vytvoriť podmienky pre makroekonomické regulovanie investičnej výstavby, a zároveň zabezpečiť rovnováhu investičného rozvoja. V podstate najjednoduchším spôsobom — pasívnymi opatreniami, investičnou reštrikciou.

Orientácia (do určitej miery) na ekonomické reštrikčné opatrenia začala až zavedením povinnej úložky finančných prostriedkov podnikov určených na investície v banke ešte pred začatím investičných akcií, resp. — u individuálnych podnikateľov — poskytovaním úverov len na podklade hypotéky. Reštrikčné ekonomické opatrenia majú však administratívny charakter. V modernej trhovej ekonomike nemajú dlhodobé opodstatnenie, a preto sa ani všeobecne nepoužívajú. Sú v podstate špecifickým opatrením prechodu k trhovej ekonomike z administratívneho investičného liberalizmu.

V rámci rozvíjajúceho sa makroekonomického regulovania v prechode k trhovej ekonomike je naopak potrebné — po vytvorení ekonomických predpokladov — aktívnymi opatreniami, t. j. opatreniami zameranými na urýchlenie rastu, podnecovať investičný rozvoj. Doterajšie tempo intenzifikácie rozvoja, rekonštrukcií a modernizácií je nedostatočné.⁴

V makroekonomickom regulovaní je pred ekonomickou teóriou i hospodárskou praxou naliehavá úloha podnecovať a v prípade potreby aj brzdiť investičný rozvoj nie administratívno-direktívnymi, ale ekonomickými opatreniami. „Ohrievať“ i „schladzovať“ ekonomickú atmosféru. Nástrojom regulovania je úver (regulovaním úrokovej miery ako zabudovaného regulátora systému sa dá dosiahnuť potrebná aktivizácia prostriedkov) i ďalšie ekonomické nástroje, ktorých systém sa však oneskorene rozpracúva. Najmä regulovaniu investičného rozvoja ekonomickými nástrojmi sa ešte stále nevenuje dostatočná pozornosť. Zložitou otázkou je aj to, ako v sociálne orientovanom štáte, ktorým ČSFR chce byť, využiť ekonomické regulovanie dôsledne v prospech celej spoločnosti.

Celá problematika zabezpečovania rovnovážnosti rozvoja „ohrievaním“ a „schladzovaním“ economickej atmosféry, najmä v investičnej oblasti je málo rozpracovaná a s jej riešením v hospodárskej praxi nie sú takmer žiadne skúsenosti. Vo významnejších rozmeroch tu aj chýba hodnotovo-peňažná forma, prostredníctvom ktorej by sa ekonomické regulovanie mohlo uskutočniť i v horizontálnej rovine v prelievaní prostriedkov, a teda investičnom znovurozdeľovaní v záujme potrebných štruktúrnych

⁴ Naliehavosť riešenia situácie ukazujú závery niektorých analýz. Ak sa nezastaví neúnosné zastarávanie výrobných prostriedkov, keď opotrebenie aktívnych základných prostriedkov napr. v rezorte Ministerstva priemyslu SR dosiahlo už v roku 1987 63,59 %, v roku 2000 úroveň opotrebovania základných prostriedkov v niektorých priemyselných odvetviach prekročí 90 % [6].

premien — účastinná forma podnikania. „Účastiny a obligácie však samozrejme si medzi sebou budú . . . čoraz viac predávať a kupovať aj jednotlivé podniky, a tým si nielen poskytovať finančné prostriedky, ale aj sa navzájom zainteresovávať na svojom rozvoji“ [6, s. 5]. Mobilita účastín a vôbec trh cenných papierov umožní zosilňovať investičnú úlohu účastín v prelievaní voľných prostriedkov, vrátane prostriedkov obyvateľstva, a tým v dosahovaní potrebných štruktúrnych premien pružným vytváraním tak potrebných menších a stredných podnikov. Úlohou centra však aj tu bude prostredníctvom makroekonomického regulovania zabezpečiť rovnovážnosť rozvoja.

Na rozdiel od zjednodušených predstáv o vývoji ekonomiky z minulosti, cieľom makroekonomickej regulácie v záujme zabezpečenia rovnovážnosti rozvoja nie je vždy bezprostredne urýchlenie rozvoja. To je skôr celková stratégia postupu, v záujme ktorého treba v určitých obdobiach a v určitých smeroch skôr „ochladzovať“ ekonomickú atmosféru na zabezpečenie dynamickej rovnovážnosti. Podniková honba za ziskom je schopná dostatočne stimulovať rozvoj, nie však jeho rovnovážnosť, osobitne vo vedecko-technickom rozvoji a v investičnej výstavbe. To sa týka tovarovo-peňažnej rovnovážnosti, rovnovážnosti v pracovných silách a ekologickej rovnovážnosti.

Osobitne bankový systém musí pôsobiť ako mocná páka ekonomického vplyvu štátu v celospoločenskom záujme. Zabudovanými regulátormi systému (zdražovaním a zlacňovaním úveru, pohybom a diferenciáciou úrokovej miery atď.) zvýhodňovať alebo znevýhodňovať investičný a prostredníctvom neho aj vedecko-technický rozvoj. Ďalšími ekonomickými regulátormi, najmä daňovými úľavami, potom možno priamo stimulovať investičný rozvoj až tak účinne, ako to ukazujú skúsenosti najvyspelejších krajín, že podnikom (alebo aj jednotlivým podnikateľom) sa budú celospoločensky žiadúce investície odpočítavať z daní. Naopak, pri ich nerealizovaní, napr. v ekologickej oblasti, sa budú vyrubovať osobitné ekonomické sankcie a odvody.

Nielen z hľadiska zabezpečovania rovnovážnosti rozvoja, ale aj z celkového hľadiska makroekonomického regulovania investičného procesu rozhodujúcou databázou a sférou regulovania sa do istej miery stáva bankový systém. Zatiaľ čo v administratívno-direktívnom systéme peniaze v zásade len sprostredkúvali financovanie vecne určených investičných úloh, v makroekonomickom regulovaní sa investície nepriamo riadia prostredníctvom finančno-ekonomických nástrojov. Bankový systém prostredníctvom úverových vzťahov sústreďuje voľné peňažné prostriedky, aby zabezpečil ich investovanie na jednej strane bez inflačných tendencií a na druhej strane bez nevyužitých zdrojov. Zároveň ich orientuje (spolu s daňovými úľavami, dotáciami i cenovou reguláciou) celospoločensky optimálnym smerom v zmysle spoločenských priorít a programov. Celospoločensky sledované ciele investičného rozvoja potom podniky plnia nie preto, lebo musia, ale preto, lebo sú pre nich optimálne výhodné.

Ekonomické zvýhodnenia typu nižšej úrokovej miery, daňových úľav, prípadne štátnych dotácií — do smerov investovania podnikov, ktoré sú celospoločensky žiadúce — alebo naopak, obdobné znevýhodnenia, môžu však byť do určitej miery aj substitúciou skutočne pružného pôsobenia ceny ako základného ekonomického regulátora. Potreba aspoň relatívnej stability cien (i pri ich pružnejšom pôsobení ako v administratívno-direktívnom systéme riadenia) je potrebou modernej spoločnosti, vyžadujúcej makroekonomické regulovania cien i štátne zásahy, ktoré by pôsobenie elasticity cien aspoň do určitej miery substituovali bez oslabenia ekonomického mechanizmu. Zvýhodnenia úrokovej miery, daňové úľavy, prípadne priame štátne dotácie sa stávajú aj formou realizácie mimoriadneho zisku ako hospodárskeho výsledku spoločensky forsírovanej preštrukturalizácie investičného rozvoja.

Hlavnou silou vedecko-technického pokroku a jeho realizácie investičným rozvojom je v makroekonomickom regulovaní snaha dosiahnuť mimoriadny zisk ako hospodársky výsledok získaný v dôsledku nižších výrobných nákladov. V podstate je to otázka stimulácie substitučných investícií, ako aj stimulácie obnovovacích i rozvojových investícií (už z hľadiska realizácie reprodukčného efektu ich nemožno odtrhnúť) v smere vedecko-technického pokroku. Na rozdiel od fráz používaných v minulosti o maximálnom vedecko-technickom rozvoji, v reálnom trhovom mechanizme, obmedzenom však v ďalšom vývoji sociálnymi bariérami a inými spoločenskými obmedzeniami i množstvom disponibilných peňažných prostriedkov a devíz, treba zvažovať možnosti vedecko-technického rozvoja. Mimoriadny zisk je hnacou silou vedecko-technického pokroku a jeho zdrojom v ďalšom, čoraz širšom rozvoji. Zabezpečovať rovnovážnosť rozvoja i v tomto vedecko-technickom pokroku podobne ako v reštrukturalizácii prostredníctvom investičného rozvoja je opäť úlohou makroekonomického regulovania.

3. Makroekonomické regulovanie a podnikateľská sféra

Vo formujúcom sa novom investičnom mechanizme trhovej ekonomiky základnou úlohou makroekonomického regulovania, na rozdiel od podnikov uplatňujúcich v systéme samofinancovania metódy optimalizácie rozvoja, je zabezpečiť rovnovážny rozvoj. Štát, uskutočňujúci makroekonomické regulovanie, je však sám veľkým podnikateľom, ktorý podniká v celospoločenskom záujme a v tomto záujme aj optimalizuje svoj rozvoj.

Vzťahy štátu a podniku budú veľmi zložité a o to zložitejšie budú pri ich formovaní z predchádzajúceho administratívno-direktívneho riadenia, pričom makroekonomické regulovanie v trhovej ekonomike v celospoločenskom záujme musí koordinovať aj vzájomné konkurenčné vzťahy pod-

nikov, osobitne v investičnom rozvoji,⁵ určujúcim ďalší vývoj proporcií v národnom (i internacionálnom) hospodárstve.

Celospoločensky dôsledne koordinovať vzťahy hospodárskej súťaže medzi podnikmi je úloha, s ktorej riešením nie sú skúsenosti, najmä pri vývoji administratívno-direktívneho systému. Po zrušení stredného článku riadenia a jeho bilančných gescií, s prechodom na makroekonomické regulovanie tu čaká nástojčivá úloha vytvoriť ekonomické podmienky obchodu s výrobnými prostriedkami a konkrétne v investičnom mechanizme s investičnými prácami a dodávkami. Treba na jednej strane zabrániť zbytočným investíciám a vytváraniu nadmerných kapacít, na druhej strane predísť ešte závažnejšiemu deficitu kapacít, pri vylúčení živelného konjunktúrneho pohybu cien rozsiahlym a účinným štátnym intervencionizmom.

Po skúsenostiach z doterajšieho vývoja ekonomiky je osobitne dôležité vytvoriť podmienky hospodárskej súťaže. O to viac, že — ako ukazujú skúsenosti najvyspelejších krajín trhovej ekonomiky — o veľkých pokrokoch vedecko-technického rozvoja do značnej miery rozhodujú tzv. rizikové kapitály. V podstate teda malé a stredné podniky, vyčleňované a osamostatňované aj z veľkých podnikov, často len na prechodný čas, na realizáciu určitého vedecko-technického pokroku — ad hoc. Hlavne tieto malé, resp. stredné podniky bude potrebné makroekonomicky regulovať a usmerňovať v investičnom rozvoji.

Hospodársku súťaž však nerušia ani skutočne veľké podniky. Tú v minulosti zrušil administratívno-direktívny systém riadenia a ním vytvorený administratívny monopol. Podmienky hospodárskej súťaže i pri týchto veľkých podnikoch existujú v konkurencii s inými veľkými podnikmi, okrem iného v medzinárodnej konkurencii, s malými a strednými podnikmi, ktoré sa však v rýchlom vedecko-technickom rozvoji môžu osobitne rýchlo, a najmä pružne rozvinúť, i v hospodárskej súťaži-konkurencii vnútri takéhoto veľkého podniku, v rozvinutí vnútropodnikovej hospodárskej súťaže.

Len veľké podniky majú pritom dostatočnú databázu pre dlhodobý výhľad, vyúsťujúci aj do relatívne samostatného riadenia ich investičného procesu. Pravda, i v nich pri makroekonomickom regulovaní bez podrobných administratívnych direktív bude nevyhnutná úzka spolupráca dodá-

⁵ Na dôležitosť toho poukázali veľmi konkrétne ohlasy k môjmu článku [3, s. 3] a moje stanoviská k nim, uverejnené v Hospodárskych novinách [4, s. 5], [5, s. 14]. Došiel som v nich k záveru, že ak sa majú bezodkladne využiť všetky rezervy, ktoré zostávajú nevyužitú, a obmedziť aj negatívne sociálne dôsledky konkurencie, treba pri podstatnom zvýšení právomoci a zodpovednosti podnikov ďalší rozvoj koordinovať a predchádzať vážnym problémom v ekonomickom rozvoji. Aby sa zabránilo negatívnym dôsledkom konkurencie, napr. v budovaní neefektívnych, resp. nadbytočných kapacít, treba zakladať výbory spolupráce dodávateľov s odberateľmi, kde by sa posudzovali a koordinovali podnikové plány ďalšieho rozvoja, čo treba aj celospoločensky koordinovať. Ďalšie ohlasy ukázali, ako je tento problém aktuálny a koľko sme využili možnosti v tomto smere dlhni.

vateľov s odberateľmi na ekonomickej platforme, predstavujúca na horizontálnej úrovni vzájomné ekonomické prepojenie. V tomto usmerňovaní sa zrejme aj v tunajších podmienkach prechodu k trhovej ekonomike uplatní systém leaderstva — vedúceho podniku, určujúceho bez administratívnych direktív podmienky vytvárania zmluvných vzťahov v dohode s odberateľmi a uskutočňujúceho v dohode s nimi neformálnu, a hlavne nebyrokratickú odbytovú, resp. aj nákupnú gesciu.

Významnou úlohou makroekonomického regulovania je uskutočňovať prípadné nevyhnutné protimonopolistické opatrenia — osobitne v cenovej kontrole i v prípadnom rozdelení monopolných podnikov.

V menších podnikoch, konkrétne v odvetviach, kde sa neuplatní systém leaderstva, organizujúci výbory spolupráce dodávateľov s odberateľmi atď., bude v podmienkach nedostatočnej koncentrácie výroby, nákupu i odbytu, potrebné o to širšie makroekonomické regulovanie aj v dodávateľsko-odberateľských vzťahoch, okrem iného aj v investičnom zabezpečovaní ďalšieho rozvoja kapacít a dodávok. Spoliehať sa, že to zabezpečí živelne trh, by znamenalo opäť aj dlhodobé straty jednak z deficitnosti kapacít, jednak z ich nadmerného, a preto zbytočného rozvoja.

Nezastupiteľnou úlohou makroekonomického regulovania, ale aj jeho funkciou, veľmi diskutabilnou a diskutovanou v rôznych spoločenských podmienkach trhovej ekonomiky, je znovurozdeľovacia funkcia. V súčasnom prechode od administratívno-direktívneho systému riadenia sa znovurozdeľovanie, najmä odpisov, ale i ziskov obmedzuje, resp. (pri odpisoch) až na výnimky aj likviduje. Znovurozdeľovanie do určitej miery je však nevyhnutné, len nesmie presiahnuť hranicu, za ktorou sa už narúša optimálny proces spoločenskej reprodukcie, a treba ho uskutočňovať inými, nie administratívnymi metódami, vedúcimi k nivelizácii a k útlmu zainteresovanosti podnikov na vlastnom rozvoji. Jeho nevyhnutné uskutočňovanie ekonomickými nástrojmi makroekonomického regulovania sa rieši s využitím zákonnej moci.

Tak postupovali aj najvyspelejšie krajiny, keď si v nich napr. koncom 60. rokov korporácie presadili zvýšenie cien o 10 % z dôvodov urýchlenia vedecko-technického pokroku. Ale tak musia postupovať aj krajiny, v ktorých doteraz prevládal administratívno-direktívny systém riadenia. Tento postup je potrebný nielen v zrýchľovaní vedeckotechnického rozvoja, ale aj v znovurozdeľovaní prostriedkov vrátane odpisov, najmä z podnikov a odvetví s útlmovými programami činnosti do podnikov a odvetví, ktorých rozvoj tento presun prostriedkov vyžaduje. Formy znovurozdeľovania prostriedkov, ktoré možno využiť, sú však rôzne. Na rozdiel od priameho znovurozdeľovania, resp. znovurozdeľovania prostredníctvom daní a subvencií atď., demokratickejšou formou, a najmä formou dosledne rešpektujúcou existujúce vlastnícke vzťahy je znovurozdeľovanie investičných prostriedkov prostredníctvom predaja a nákupu účastín.

Vzťahy a funkcie makroekonomického regulovania k podnikateľskej sfére v súčasnosti patria k najmenej prepracovaným problémom hospodárskeho mechanizmu prechodu k trhovej ekonomike, osobitne v investičnom mechanizme. Patria však aj k problémom, ktorých nerozpracovanie najviac prekáža uplatňovaniu nového trhového mechanizmu v hospodárskej praxi, kde právom hospodárska prax v súčasnosti nástojčivo požaduje účinnejšie usmerňovanie, ale zároveň bez zbytočného administrovania a nadmerného odčerpávania prostriedkov.

Aby však bolo možné makroekonomicky regulovať hospodárstvo, založené v prechode k trhovej ekonomike postupne čoraz viac na využívaní tovarovo-peňažných vzťahov, musia byť pre fungovanie tejto ekonomiky vytvorené konkrétne podmienky. Tie však zatiaľ nie sú dost' objasnené ani teoreticky, napr. ako sa bude uskutočňovať priebeh reprodukčného procesu vrátane investičného rozvoja v podmienkach a na základe podnikateľskej aktivity podnikov.

Východisko je v bezprostrednej konfrontácii teórie a hospodárskej praxe, využívajúc skúsenosti hospodársky najvyspelejších krajín.

Záver

Funkcie makroekonomického regulovania pri formovaní nového investičného mechanizmu prechodu k trhovej ekonomike ako súčasti celkového hospodárskeho mechanizmu, rozhodujúcej o dynamike vedecko-technického rozvoja i celkového hospodárskeho i sociálneho rozvoja vôbec, ukazujú na významné úlohy makroekonomického regulovania v tomto smere v budúcom období. Pravda, ťažisko celospoločenského usmerňovania sa presúva na využívanie ekonomických nástrojov. Našu krajinu ako relatívne vyspelú čaká v prechode od administratívneho riadenia k modernej trhovej ekonomike úloha v mnohých smeroch kliesniť cestu.

Na tejto ceste sú však aj mnohé riziká, vyúsťujúce do možného prehlbovania porúch vzájomných vzťahov podnikov, aj ich makroekonomického regulovania a konkrétne v investičnej oblasti aj do zanedbávania reprodukčnej obnovy a rozvoja. Tak ako nedostatky minulého vývoja makroekonomiky spočívali v zanedbávaní štruktúrnej a celkovej rovnováhy i prekonávanie rizík sa bude riešiť predovšetkým v čoraz dôslednejšom zabezpečení dynamickej rovnovážnosti ďalšieho rozvoja. Na rozdiel od minulosti pôjde nevyhnutne o aktívnejšie prekonávanie rizík celkovým zrýchľovaním rozvoja, predovšetkým vedecko-technického a o makroekonomické regulovanie jeho realizácie v investičnej výstavbe v prechode k modernej trhovej ekonomike.

Literatúra

- [1] FIDRMUC, J.: K problematike ukazovateľov investičného plánu. Polit. Ekon., 27, 1979, č. 6.
- [2] FIDRMUC, J.: Konzistentnosť plánových ukazovateľov, problém všeobecného komplexného ukazovateľa a jeho uplatnenie v investičnej výstavbe. Ekon. Čas., 27, 1979, č. 9.
- [3] FIDRMUC, J.: Pomôže konkurencia riešiť problémy? Hospod. Nov., 1988, č. 36.
- [4] FIDRMUC, J.: Konkurenciou ku kvalite. Hospod. Nov., 1989, č. 2.
- [5] FIDRMUC, J.: Jak je to s efektivností? Hospod. Nov., 1989, č. 3.
- [6] FIDRMUC, J.: Investície a rovnováha. So zodpovednosťou hospodára. Hospod. Nov., 1989, č. 34.
- [7] FORGÁČ, P.: Ekonomické aspekty spomaľovania tempa reprodukčného procesu základných prostriedkov. Ekonomika a riadenie priemyslu, 1989, č. 4.
- [8] Kolektív: Aplikacioní aspekty vícekriteriální optimalizace. Praha, Dům techniky ČSVTS, 1978.
- [9] KOŽUŠNÍK, Č.: Naše cesta k prosperitě. Hospod. Nov., 1990, č. 1.
- [10] KŘOVÁK, J.: Úloha vícekriteriálního hodnocení — vymezení pojmů a souvislostí s jinými úlohami. Ekon. Čas., 33, 1985, č. 10.

Konzultácie

Niektoré otázky ekonomickej integrácie v Európskych spoločenstvách

HRVOLOVÁ, Božena

1. *Vznik a podstata hospodárskeho mechanizmu integrácie v Európskych spoločenstvách*

Mechanizmom ekonomickej integrácie sa všeobecne chápe súhrn foriem, politicko-právnych nástrojov, ekonomických metód a pák, ktorými sa realizuje proces zblížovania, vzájomného prispôsobovania národných hospodárstiev, proces vytvorenia regionálneho integračného ekonomického komplexu.¹ Charakter politicko-právnych nástrojov a ekonomických metód, ktoré vytvárajú integračný mechanizmus, je neoddeliteľný od sociálno-ekonomického prostredia, v podmienkach ktorého sa integračný proces uskutočňuje. Je predurčený zákonitosťami rozvoja spoločenskej výroby, charakterom spoločenských vzťahov, ktoré vládnu v skupine integrujúcich sa štátov.

Charakter výrobných vzťahov štátnomonopolistického mechanizmu mal vplyv na politickú i ekonomickú stránku integrácie v Európskych spoločenstvách (ES).

Mechanizmus regulovania medzinárodných ekonomických vzťahov a mechanizmus regionálnej integrácie je podľa názoru sovietskeho ekonóma J. V. Šiškova [4; 7] v podstate opakovaním (prirodzene, značne modifikovaným) tých mechanizmov, ktoré sa vytvorili vnútri členských štátov. Na medzinárodnú, v danom prípade regionálnu arénu sa takto dostávajú všetky základné charakteristiky národných hospodárskych mechanizmov.

V podmienkach súčasného kapitalizmu sa regulovanie ekonomických procesov uskutočňuje prostredníctvom troch vzájomne spojených mecha-

¹ Regionálnym ekonomickým komplexom sa rozumie skupina krajín s rovnakým sociálno-ekonomickým zriadením, ktorých národné hospodárstva sa za aktívnej pomoci politicko-právnej nadstavby vzájomne prispôsobujú, a procesy, ktoré v nich prebiehajú, sa vzájomne prelínajú a zrastajú.

nizmov: živelného mechanizmu konkurencie, monopolistického regulovania vo sfére vplyvu toho-ktorého monopolu a štátneho regulovania hospodárskeho života.

Základom kapitalistického hospodárskeho mechanizmu je mechanizmus konkurencie. V kapitalizme voľnej súťaže bol tento mechanizmus hlavným a prakticky jediným nástrojom, ktorý odhaľoval disproporcie v spoločenskom reprodukčnom procese a prostredníctvom zníženia alebo zvýšenia trhovej ceny a zisku viedol k nevyhnutným zmenám a k nastolovaniu zodpovedajúcich proporcií.

V podmienkach štátnomonopolistického kapitalizmu sa vplyv trhu vo väčšej či menšej miere dopĺňa vplyvom mechanizmu súkromnomonopolistického a štátneho regulovania. Monopolizácia deformuje pôsobenie „klasického“ trhového mechanizmu, pretože monopol potláča, resp. oslabuje voľnú konkurenciu, vnáša podstatné zmeny do zákonov cenovej tvorby, štruktúry a umiestňovania investícií atď. Vplyv monopolu na trh nie je jednoznačný: monopoly môžu živelný charakter rozvoja kapitalistickej ekonomiky oslabiť, no i podstatne zosilniť.

Súkromnomonopolistický vplyv na ekonomické procesy sa už viac ako polstoročie stretáva so zásahmi buržoázneho štátu do týchto procesov. Štátne i medzištátne regulovanie je nútené vnášať korekcie do mechanizmu konkurencie i do súkromnomonopolistického regulovania mechanizmu.

Zložitý systém pôsobenia troch vzájomne spojených mechanizmov súčasnej kapitalistickej ekonomiky sa reprodukuje v rámci integračného regiónu i v širšom meradle svetového hospodárstva ako celku. Tu je však tento systém podstatne zložitejší. Od národných hospodárskych mechanizmov sa odlišuje prevládáním trhového regulovania, čo je podmienené predovšetkým obrovským rozsahom regionálneho trhu, ktorý sa vytvoril v dôsledku odstránenia ciel medzi členskými štátmi.

Čím rozsiahlejší je trh, tým ťažšie môžu podnikatelia i vlády (pri ostatných rovnakých podmienkach) využívať vzájomné pôsobenie faktorov ekonomického rozvoja, tým neočakávanejšie sú náhle zmeny konjunktúry. Živelný charakter trhu v regionálnom meradle sa prejavuje oveľa silnejšie ako v národnom rámci.

V podmienkach integrácie sa oslabuje efektívnosť i ďalších dvoch článkov kapitalistického hospodárskeho mechanizmu — monopolov a štátu. Cieľavedomo regulujúca úloha veľkých korporácií sa znižuje v dôsledku zmeny pomeru síl medzi monopolom a konkurenciou. Množstvo konkurujúcich firiem na spoločnom regionálnom trhu, prirodzene, prudko rastie v porovnaní s národnými trhmi a ich relatívna veľkosť (v zmysle podielu firmy na trhu) sa zmenšuje. Zároveň sa znižuje stupeň monopolizácie regionálneho trhu i regulujúca úloha monopolu. A naopak, rastie ich konkurencia a silnejú prvky živelnosti.

Táto situácia však nie je jednoznačná. Vytvorením rozsiahleho regio-

nálneho trhu sa rozvíja i proces medzinárodného zlučovania a pohlcovania firiem, urýchľuje sa formovanie veľkých korporácií. Preto zároveň s tendenciou k oslabeniu úlohy monopolistického mechanizmu regulovania hospodárskych procesov pôsobí i protitendencia. V prvom období — vytvorenia rozsiahleho trhu v rámci integračnej oblasti — však silnie prvá tendencia, a to v závislosti od miery odstránenia colných prekážok.

Ešte dôležitejšie je, že v dôsledku integrácie sa zužuje sféra štátneho regulovania zahranično-ekonomických vzťahov členských štátov. V mene vytvorenia spoločného trhu sa ich vlády zriekajú mnohých nástrojov, prostredníctvom ktorých regulovali pohyb tovarov, pracovných síl, kapitálov cez národné hranice.

Hospodársky mechanizmus kapitalistickej integrácie sa tak odlišuje od mechanizmov, ktoré pôsobia vnútri členských štátov integračného zoskupenia. Uvedené rozdiely vedú k značnej prevahe trhovej živelnosti nad cieľavedomým regulovaním. Preto rastie nevyhnutnosť medzinárodného alebo nadnárodného regulovania hospodárskeho života. Najvyšší rozvoj tieto procesy dosiahli v ES.

Hybnými silami ekonomickej integrácie v ES sa stávajú monopoly (v súčasnosti hlavne transnacionálne monopoly) a buržoázny štát, ktoré podmieňujú i jej charakteristické črty. Stimulom ktorý vedie monopolný kapitál k tomu, aby vystupoval za vytvorenie integračných zoskupení, je úsilie získať maximálnu mieru zisku a udržať sa na trhu. V súčasných podmienkach iba odpútaním sa od národnej pôdy môžu monopoly rozšíriť možnosti výroby a trhu, a tak úspešne riešiť problém rastu ziskov. Spoločné záujmy monopolov ich vedú k vzájomnej spolupráci a špecializácii, k spoločnému riešeniu problémov zabezpečenia vedecko-technickej úrovne výroby, otázok monopolizácie finančných zdrojov. Snahy monopolov k integrácii krajín ES sa zosilnili aj v súvislosti s konkurenčným bojom s americkými a japonskými monopolmi, s potrebou udržať si svoje pozície v bývalých kolóniách atď.

Monopoly, ktoré sú na jednej strane hybnou silou integračných procesov, stávajú sa na druhej strane ich brzdou, príčinou ich protirečivého rozvoja a nedokončenosti. Existencia niektorých spoločných záujmov monopolov rôznych krajín nevyklučuje ostrý konkurenčný boj medzi nimi, nevyklučuje vládu princípu sily. Tým, že monopoly sa riadia princípom vlastnej maximálnej výhody, záujmami ziskovosti, stávajú sa zdrojom konfliktov, ostrých protirečení v ES. Vystupujú proti tým integračným opatreniam, ktoré vyžadujú z ich hľadiska zafažujúce ekonomické ústupky. Bez pochopenia protirečivej funkcie monopolov, ktoré vystupujú ako stimulátor i ako brzda integrácie, nie je možné pochopiť dynamiku doterajšieho protirečivého rozvoja integrácie v ES.

Najdôležitejším predpokladom ekonomickej integrácie kapitalistických štátov je rozvoj štátnomonopolistického kapitalizmu, rozvoj tých funkcií buržoáznych štátov, ktoré pôsobia tak na vnútroekonomický život, ako

aj na medzištátne vzťahy finančného kapitálu. Monopoly a štátnomonopolistický kapitalizmus ako celok dosahujú v procese integrácie ďalší rozvoj.

Subjektmi integračného procesu sú monopoly a buržoázny štát. Štát vystupuje ako predstaviteľ záujmov časti národných monopolov, ako stimulant ich integračných cieľov i ako relatívne samostatný účastník tohto procesu, ktorý zastupuje záujmy národného kapitálu ako celku. Jeho relatívna samostatnosť je zabezpečená úlohou, ktorú zohráva vo vnútornom ekonomickom živote, jeho materiálnymi zdrojmi (štátnym vlastníctvom, podielom národného dôchodku znovurozdeľovaného prostredníctvom štátneho rozpočtu). Ako relatívne samostatný účastník integrácie vyjadruje buržoázny štát spoločné ciele národného finančného kapitálu — snahu zabezpečiť vysoké a stabilné tempo ekonomického rozvoja, vytvorí podmienky pre modernú štruktúru národného hospodárstva, riešiť problém financovania určitých odvetví ekonomiky, infraštruktúry, vyrovnávať regionálne disproporcie, zabezpečiť sociálnu stabilitu. Štát je aj nositeľom neokolonialistických snáh finančného kapitálu svojich krajín, zastupuje jeho spoločné ciele. Ako relatívne stály účastník integrácie sa buržoázny štát snaží zavádzať do života dlhodobú stratégiu finančného kapitálu ako celku, pôsobí v jeho mene a v jeho záujmoch. Pritom sa niekedy dostáva do rozporu s monopolmi alebo s monopolistickými skupinami.

Integrácia sa v ES na danom stupni rozvíja za existencie rozdielov národného štátnomonopolistického regulovania reprodukčných procesov, za existencie špecifických záujmov, zvláštností národných ekonomík, ktoré sú na úrovni ES zastupované národnými buržoázny štátmi. Každý z účastníkov ES sa snaží presadzovať také rozhodnutia, ktoré zodpovedajú záujmom kapitálu vlastnej krajiny, upevneniu jeho vnútorných i vonkajších pozícií. Integračný proces však zároveň núti národné štáty brať do úvahy spoločné ciele regionálneho zoskupenia. Problém vzájomného pomeru a zladenia spoločných špecifických záujmov je jedným z kľúčových problémov integrácie. V ES sa ekonomicky silnejší účastníci snažia vnútiť svojim partnerom také spôsoby riešenie problémov, ktoré sú výhodné pre nich. Vypracovanie rozhodnutí v ES je zložitým procesom koordinovania, hľadania kompromisov medzi členskými štátmi i záujmami národných finančných skupín. Nájsť spoločného menovateľa býva nezvyčajne ťažké. Viac ako desať rokov trvalo hľadanie kompromisu medzi účastníkmi ES v otázke prijatia Anglicka do Spoločenstva; ostré protirečenia sa prejavujú i pri riešení ďalších problémov.

Ekonomická integrácia členských štátov ES sa realizuje prostredníctvom systému hospodárskych, výrobných, vedecko-technických, finančných a pod. vzťahov monopolov a prostredníctvom systému vzťahov a dohôd buržoáznych štátov, pričom tieto procesy vytvárajú organickú jednotu. Zainteresovanosť monopolného kapitálu na rozvoji integrácie ho núti pristupovať na stále tesnejšie zrastanie so štátom a zriekať sa v určitej

miere slobodného konania. V priebehu integrácie zrastanie monopolov a buržoázneho štátu zachádza najďalej. Mechanizmus zrastania sily monopolov so silou štátu sa mení v súlade so súčasnými podmienkami, nadobúda medzištátny alebo regionálny charakter, modifikuje sa, obnovujú sa metódy štátneho regulovania, v rámci ES sa abjavuje tendencia k vytvoreniu medzinárodnej formy štátnomonopolistického kapitalizmu.

Zhoda základných ekonomických i politických cieľov šiestich štátov, ktorá ich priviedla k spojeniu do ES, vyvolala snahu vytvoriť právny mechanizmus, ktorý by uľahčil koordináciu špecifických národných cieľov a realizáciu integračných opatrení. Obširnosť úloh, ktoré stáli pred Spoločenstvom, nové rozmery vzájomných hospodárskych vzťahov, nevyhnutnosť podpory dlhodobých a relatívne pevných vzťahov medzi integrovanými ekonomikami, vyžadovali i principiálne nové právne akty. To nové, čo vnieslo vytvorenie a fungovanie ES do praxe medzinárodných vzťahov kapitalistických štátov, spočíva:

— v dlhodobom charaktere zmlúv, ktorý dáva štátom určitú garanciu, bezpečnosť pri uskutočňovaní spoločných ekonomických opatrení;

— v prijatí (štátmi-subjektmi) pevných vzájomných záväzkov v určitých, dôležitých aspektoch zahranično-ekonomickej činnosti, čo umožnilo krajinám ES uskutočňovať mnoho dôležitých spoločných ekonomických rozhodnutí;

— vo vytvorení nadštátnych orgánov, ktoré majú právomoc bezprostredne zasahovať do vzájomných ekonomických vzťahov členských štátov;

— v rozšírení niektorých záväzných rozhodnutí nielen na štáty, ale aj na právnické a fyzické osoby členských štátov, okrem vlád (schéma 1). Napríklad Rímska zmluva zaväzuje spoločnosti členských štátov registrovať v orgánoch ES medzinárodné kartelové dohody.

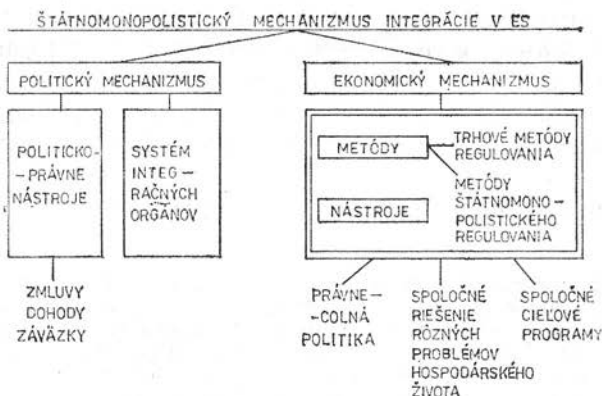

Schéma 1

Prameň: Interné materiály Inštitútu MEMO [schéma má podmienený charakter].

Z uvedenj schémy 1, i keď má podmienený charakter (to znamená neobsahuje celú šírku problému), vidieť, že nemožno stotožňovať kategóriu štátnomonopolistický mechanizmus integrácie s kategóriou hospodársky (ekonomický) mechanizmus integrácie. Podľa nášho názoru štátnomonopolistický mechanizmus integrácie predstavuje zložitý systém, ktorý tvorí hospodársky, politický, právnický, ideologický a pod. mechanizmus. Hospodársky mechanizmus integrácie je jeho súčasťou, ktorá reguluje reprodukčný proces v rámci integračného regiónu. V podmienkach štátnomonopolistického kapitalizmu možno v hospodárskom mechanizme integrácie vyčleniť niekoľko prvkov: mechanizmus konkurencie, monopolistický mechanizmus i nové prvky nadštátneho mechanizmu.

2. Systém orgánov Európskych spoločenstiev

Hospodársky mechanizmus regulovania integračných procesov závisí, okrem iných podmienok, aj od efektívnosti práce inštitucionálneho systému Spoločenstva.

V ES bol vytvorený komplex orgánov, ktorý sa dopĺňa a mení v súlade s potrebami postupujúceho integračného procesu.

K základným orgánom ES patrí Rada ministrov, Komisia, Parlament, Súdny dvor a od roku 1978 Európska rada.²

V prvých dvoch orgánoch sú stelesnené a oddelené dva aspekty všeobecných záujmov: národný a regionálny. Rozdelením týchto dvoch funkcií chceli zakladatelia ES dosiahnuť, aby vedúce orgány Spoločenstva pri prijímaní akýchkoľvek rozhodnutí porovnávali národné a regionálne záujmy, a tak dosahovali kompromisné riešenia.

Reálna moc v ES a hlavná úloha v regulovaní integračných procesov patrí Rade ministrov. Tento orgán pôsobí na medzištátnom základe, kde každý člen Rady ministrov obhajuje záujmy svojej vlastnej krajiny. Závažnosť jej rozhodnutí nielen pre členské štáty, ale i pre subjekty vnútri členských štátov ju odlišujú od iných medzištátnych organizácií.

Rada ministrov je rozhodujúcim orgánom. Zasadá väčšinou v Bruseli, výnimočne v Luxembursku a združuje vždy po jednom predstaviteľovi vlád členských štátov (v súčasnosti je ich dvanásť). Jej odborné zloženie zodpovedá vždy danému predmetu porád. Existuje Rada ministrov financií a práce, schádzajú sa ministri priemyslu, dopravy, hospodárstva, kultúry atď. Členské štáty sa striedajú v predsedníctve pravidelne po pol roku.

Radu ministrov podporuje v jej práci Výbor stálych zástupcov a se-

² Tri separátne integračné zoskupenia EZUO, EHS, EURATOM boli vybavené vlastnými exekutívnymi orgánmi s rozdielnou právomocou — v podobe vysokého úradu EZUO, Komisie EHS a Komisie EURATOM-u a vlastnými Radami ministrov, ako hlavnými rozhodujúcimi orgánmi. Súd a Európsky parlament boli od začiatku spoločné. Takéto usporiadanie znižovalo akcieschopnosť, pretože mnohé otázky nebolo možné riešiť izolovane, a preto 8. apríla 1965 bola podpísaná tzv. zlučovacia zmluva o utvorení spoločnej Rady a spoločnej Komisie. Zmluva vstúpila do platnosti v roku 1967 a odvtedy sa hovorí o Európskych spoločenstvách (ES). Toto označenie zahŕňa všetky tri, zatiaľ ďalej zmluvne existujúce spoločenstvá.

kretariát, ktorý ma 2000 pracovníkov. V Rade ministrov je pri určitých dôležitých rozhodnutiach,³ ktoré sa týkajú životných záujmov ktorejkoľvek krajiny ES alebo Spoločenstva ako celku, nevyhnutný jednomyseľný súhlas. Od 1. júla 1987, keď vstúpil do platnosti Jednotný európsky akt, je proces rozhodovania účinnejší. O takých rozhodnutiach, ako je napríklad vytvorenie pásma jednotného trhu v rokoch 1992, alebo o rozhodnutiach týkajúcich sa výskumu technológií, regionálnej politiky a zlepšenia pracovných podmienok, rozhoduje kvalifikovaná väčšina.

V roku 1978 sa v štruktúre inštitúcií objavil dôležitý orgán Európska rada, ktorý tvoria predstavitelia štátov a vlád členských štátov a zvoláva sa trikrát do roka na posúdenie dôležitých ekonomických problémov a na vypracovanie stratégie ES. Tento orgán je založený na tom istom medzinárodnom princípe ako Rada ministrov.

Nositeľom nadnárodného princípu je Komisia ES. Má právo zákonodarenej iniciatívy a kontroly plnenia prijatých nariadení, direktív a rozhodnutí. Má tiež právo sama prijímať rozhodnutia v rámci svojej kompetencie a dávať odporúčania vládam členských štátov. V niektorých otázkach, napríklad v oblasti zahraničnoobchodných vzťahov, zastupuje Komisia záujmy celého Spoločenstva vo vonkajších stykoch.

Komisia ES uskutočňuje politiku Spoločenstva na základe rozhodnutí Rady ministrov ES alebo priamym uplatňovaním zmluvných ustanovení. Vypracúva rozpočet a predkladá ho Rade ministrov a Európskemu parlamentu. V súvislosti s pravidlom európskej konkurencie má právo vyšetrovať a môže pri porušení pravidiel uložiť podnikom i jednotlivcom peňažné pokuty, proti ktorým možno vzniesť námietky na Súdnom dvore ES.

Rozsiahle právomoci má Komisia ES v odvetviach ťažby uhlia a v oceľiarstve, v oblasti európskej konkurencie, v ktorej bolo vytýčené heslo boja proti monopolom, a v oblasti kontroly príspevkov členských štátov.

V Komisii ES je zastúpený minimálne jeden predstaviteľ každého členského štátu. V súčasnosti má 17 členov, ktorých menujú vlády členských štátov po vzájomnej dohode vždy na štyri roky. Dvaja pochádzajú zo SRN, z Francúzska, z Veľkej Británie, z Talianska, zo Španielska, ostatné krajiny menujú po jednom členovi.

Druhým nositeľom nadnárodnosti v inštitucionálnej štruktúre ES je Európsky parlament. Pôvodne boli jeho predstavitelia delegovaní národnými parlamentmi. Od roku 1979 je každých päť rokov priamo volený a v súčasnosti má 518 poslancov. Po 81 poslancoch majú štyri členské štáty: SRN, Francúzsko, Taliansko a Veľká Británia, 60 poslancov zastupuje Španielsko, 25 Holandsko, 24 Belgicko, Grécko a Portugalsko, 16

³ Rada ministrov prijíma: a) „nariadenia“, ktoré sú záväzné pre tie členské štáty, ktorým sú bezprostredne adresované, no ponecháva sa im možnosť samostatného výberu prostriedkov a metód ich vyplnenia; c) „rozhodnutia“ záväzné pre všetky osoby a organizácie, ktorým sú adresované; d) „odporúčania“, ktoré nemajú záväzný charakter. Pozri [5, s. 256].

Dánsko, 15 Írsko a 6 Luxembursko. Za jednotlivé oblasti politiky Spoločenstva zodpovedá 18 výborov. Posledné voľby do Európskeho parlamentu sa konali v júni 1989.

Poslanci tvoria politické, nie národné frakcie: socialisti, kresťanskí demokrati (Európska ľudová strana), Európski demokrati (konzervatívci), komunisti, liberáli, demokrati, členovia Hnutia za obnovu a zjednotenie európskych demokratov, zelení, pravicoví extrémisti a nezávislí.

Európsky parlament, napriek svojmu názvu, nie je zákonodarným orgánom. Parlament mal najskôr poradné funkcie a isté kontrolné právomoci. V posledných rokoch boli jeho právomoci rozšírené. Európsky parlament sa vyjadruje k návrhu smerníc a noriem vypracovaných Komisiou ES. Rada ministrov sa však nemusí riadiť predstavami parlamentu. Konzultačný proces medzi Európskym parlamentom a ďalšími orgánmi ES bol na základe Jednotného európskeho aktu z roku 1987 zmenený na proces spolupráce v otázkach jednotného vnútorného trhu — zavedenie dvojitého čítania. Od roku 1975 má Európsky parlament značné spolurozhodovacie právomoci pri schvaľovaní rozpočtu. Zo závažných dôvodov môže odmietnuť celý rozpočet ES.

Európsky parlament kontroluje Komisiu ES. Vyslovením nedôvery ju môže prinútiť k odstúpeniu.

Európsky parlament má právo spolupracovať o prijatí ďalších krajín do ES a o uzavieraní zmlúv s tretími krajinami.

Súdny dvor ES zaručuje výklad práva Spoločenstva a v sporných prípadoch rozhoduje o jeho uplatnení. Sídlí v Luxembursku a skladá sa z 13 sudcov, ktorým pomáha 6 generálnych prokurátorov. Vlády členských štátov menujú sudcov po vzájomnej dohode na šesť rokov. Súdny dvor ES prispieva svojimi rozsudkami a výkladom práva k formovaniu jednotného európskeho práva, ktoré je záväzné pre orgány ES, pre členské štáty, národné sudy i pre jednotlivých občanov.

Súčasnou inštitucionálnou systémom je i Rada stálych predstaviteľov a Ekonomická a sociálna rada.

Inštitucionálny systém, nehľadiac na existenciu určitých prvkov nadnárodnosti, umožňuje členským štátom, aby si zachovali časť svojej národnej suverenity. Okolo toho systému nikdy neutíchol vnútorný boj. SRN, Holandsko a Belgicko vystupujú za zosilnenie nadnárodných prvkov a obmedzenie samostatnosti členských štátov. Francúzsko a od roku 1973 aj Veľká Británia obhajujú zachovanie medzištátneho princípu v inštitucionálnej štruktúre ES. Príčinou boja i v tejto oblasti sú vnútorné protirečenia procesu kapitalistickej integrácie, boj národných kapitálov krajín ES, spôsobený rôznosťou zámerov, splnenie ktorých očakávali od Spoločenstva, a rôznymi predstavami členských štátov na politickú integráciu.

V priebehu integrácie sa uskutočňuje proces prispôbovania politickej štruktúry ES v súlade s potrebami účastníkov, so zmenami v ich eko-

nomíke a politike, ku ktorým dochádza pod vplyvom vonkajších i vnútorných faktorov.

3. *Ekonomický mechanizmus integrácie Európskych spoločenstiev*

Právny základ umožnil členským štátom ES uviesť do činnosti ekonomický mechanizmus integrácie. Ekonomický mechanizmus kapitalistickej integrácie spája trhové, súkromnomonopolistické a štátnomonopolistické nástroje a metódy regulovania. Jeho formovanie je spojené s veľkými ťažkosťami. Prejavujú sa v rozdielnych cieľoch jednotlivých štátov a monopolistických skupín i v rozdielnych názoroch, ktoré mali v 50. rokoch vlády krajín západnej Európy na úlohu štátu v ekonomike.

V období vytvárania ES napríklad v NSR oficiálne vládli princípy „sociálno-trhového hospodárstva“; vo Francúzsku sa rozpracúvali ekonomické prognózy a ekonomické programovanie, plánovanie bolo vy zdvihnuté na úroveň štátnej politiky; v Holandsku programy, prognózy a plány slúžili ako nástroj analýzy a informácie pre podnikateľov. Podporujú myšlienku vytvorenia ES, každý z účastníkov si priebeh integrácie a mechanizmus jej rozvoja predstavoval rôzne. Ich predstavy boli v súlade so skúsenosťami, ktoré mali so štátnomonopolistickým regulovaním vo svojej krajine a s konkrétnymi cieľmi, dosiahnutie ktorých spájali s účasťou v tomto združení.

Ťažkosť formovania integračného mechanizmu, rozdiely názorov na metódy a nástroje rozvoja integrácie sa prejavili už v štádiu teoretického rozpracovania. Predstavy buržoáznych teoretikov prekonali od zrodu myšlienky integrácie značnú evolúciu. V čase, keď buržoázni ekonómi, ktorí sa zaoberali problémami vnútornej kapitalistickej ekonomiky a mechanizmu fungovania národného hospodárstva, stále presvedčivejšie podporovali keynesovské predstavy o rastúcej ekonomickej úlohe buržoázneho štátu, predstavitelia tórií medzinárodných vzťahov sa pridrižovali klasickej politickej ekonómie, skúmali svetový kapitalistický trh ako „samoregulujúci sa proces“, rozvíjajúci sa na základe pôsobenia živelných síl konkurencie. Stúpenci „liberalistickej“ koncepcie (V. Röpke, M. Allais a iní) skúmajú integráciu ako „stav voľnej konkurencie“, redukovávajú politickú stránku integrácie na likvidáciu národných obmedzení v medzinárodnej výmene. Za základ periodizácie rozvoja integrácie, tých štádií, cez ktoré musí prejsť, kladú dosiahnutý stupeň slobody vzájomnej výmeny medzi členskými štátmi. Najvyššie štádium integrácie, podľa ich mienky, je charakterizované úplným odstránením diskriminácie vo vzájomných ekonomických vzťahoch.

Výklad integračných procesov ako systému vzťahov, ktoré zahŕňajú výlučne trhové vzťahy a rozvíjajú sa podľa zákonov voľnej konkurencie, nezodpovedal reálnemu stavu. Svetový kapitalistický trh sa už dávno rozvíja nielen pod vplyvom síl voľnej konkurencie, ale i pod vplyvom monopolov a buržoázneho štátu. V schémach integrácie „liberálov“ je

odstránený nástroj, bez ktorého súčasný kapitalizmus už nemôže existovať — štátnomonopolistické regulovanie.

Pri plnení „praktickej funkcie“ v súvislosti so zistením integračných tendencií v rámci kapitalistických štátov začala buržoázna veda pri vypracúvaní teoretických základov kapitalistickej integrácie využívať keynesiánsku a neokeynesiánsku „dirigistickú koncepciu“. Prívrženci „dirigistického“ smeru buržoázneho ekonomického myslenia (J. Tinbergen, A. Marchal, M. Bye, R. Erbens a iní) pri skúmaní vytvorenia colnej únie ako záväznej etapy integračného procesu nepopierajú úlohu konkurencie a trhových síl, no vychádzajú z toho, že súčasné kapitalistické hospodárstvo tak vnútri krajiny, ako aj v medzinárodnom meradle sa nemôže rozvíjať bez štátnych zásahov. Podstatu integrácie vidia v koordinácii národných ekonomických a zákonodarných opatrení medzi členskými štátmi a v spoločnej ekonomickej politike. Integračné orgány („centrum prijímania rozhodnutí“, ako ich nazýva J. Tinbergen) sa musia zobrať regulovaním medzinárodnej výmeny, uskutočňovaním spoločnej ekonomickej politiky integrovaných štátov s cieľom vzájomného prispôsobenia a spojenia ich ekonomiky. Predstavitelia dirigistickej koncepcie integrácie považujú za základ jednotlivých etáp stupeň ekonomického, sociálneho a politického zjednotenia štátov. No i medzi „dirigistami“ existovala nejednotnosť vo využívaní jednotlivých nástrojov a metód i právomocí integračných orgánov. Táto nejednotnosť v názoroch bola do určitej miery odrazom názorov budúcich účastníkov na charakter integračného mechanizmu. Vypracovanie metód realizácie integrácie v EHS sa muselo zmeniť na hľadanie kompromisného riešenia, v ktorom by sa odrazila spoločná snaha monopolného kapitálu odstrániť bariéry, predstavujúce prekážku vzájomnej ekonomickej výmeny medzi členskými štátmi, využívať nástroje medzištátneho regulovania na urýchlenie a uľahčenie riešenia spoločných problémov. Snahu nájsť také riešenie, ktoré zodpovedá zámerom členských štátov EHS, odráža Ballassova schéma [3, s. 26] etáp integrácie, ktorá spájala „liberalistické“ i „dirigistické“ predstavy o integrácii a priebehu jej rozvoja. Podľa jeho názoru, integrácia musí prejsť piatimi nasledovnými etapami:

— vytvorenie pásma voľného obchodu, v rámci ktorého sa odstránia colné a kvantitatívne obmedzenia obehu tovarov medzi integrovanými krajinami;

— vytvorenie colnej únie, ktorá nepredpokladá len likvidáciu prekážok vo vzájomnom obchode, ale i unifikáciu cieľ v obchode s vonkajším svetom, t. j. vytvorenie jednotnej obchodnej bariéry voči dovozu z „tretích“ krajín;

— „spoločný trh“ (colná únia), kde spolu s voľným pohybom tovarov sa zabezpečuje i voľný presun kapitálov, pracovnej sily a iných „výrobných faktorov“;

— „ekonomická únia“, vytvorenie ktorej predpokladá určitú úroveň koordinácie ekonomického rozvoja integrujúcich štátov, finančnej a menovej politiky;

— „úplná integrácia“ predpokladá unifikáciu menovej, daňovej a protikrizo-

vej politiky a vyžaduje zriadenie nadnárodnej správy, rozhodnutia ktorej sú pre zúčastnené štáty záväzné.

Uvedená schéma má mnoho spoločného s etapami EHS, ktoré načrtla Rímska zmluva. Podľa zmluvy úlohou „prechodného“ obdobia — prvých 12 rokov fungovania Spoločenstva — bolo vytvorenie spoločného trhu tovarov, služieb, kapitálu a pracovných síl, oslobodeného od vnútorných prekážok a chráneného pred konkurenciou. Vytvorenie „ekonomickej únie“ so spoločnou finančnou a menovou politikou účastníkov je podľa zmluvy ďalšou etapou. Pre nejednotnosť názorov medzi členskými štátmi EHS v otázke týkajúcej sa politického štatútu budúceho Spoločenstva nebola v zmluve upresnená konečná etapa integrácie. Rímska zmluva venuje zvláštnu pozornosť prvému kroku — vytvoreniu colnej únie. Detailne rozpracúva opatrenia na jej realizáciu, ich následnosť a termíny uskutočnenia.

S realizáciou colnej únie spájal monopolný kapitál riešenie mnohých problémov: napr. odbyt tovarov, rozšírenie možností financovania investícií, zabezpečenie pracovných síl, rozšírenie perspektív vedecko-technického rozvoja. Štáty EHS dúfali, že toto všetko sa im podarí dosiahnuť odstránením colných bariér. Funkcie orgánov Spoločenstva sa pritom museli obmedziť iba na kontrolu a pozorovanie priebehu ich likvidácie. Rímska zmluva kladie na záruky slobôd taký veľký dôraz, že v západonemeckých kruhoch považovali „sociálno-trhové hospodárstvo“ NSR za protipól ekonomického systému EHS.

Komplex opatrení načrtnutých pre etapu vytvorenia colnej únie je širší ako opatrenia na liberalizáciu medzištátnych vzťahov. Účastníci „šestky“ videli v integrácii prostriedok riešenia problémov, na ktoré národné štátnomonopolistické nástroje nestačili, alebo boli málo efektívne z hľadiska potrieb fincačného kapitálu. Na úroveň Spoločenstva chceli preniesť riešenie problémov energetiky, dopravy, poľnohospodárstva i spoločné problémy všetkých krajín: likvidáciu regionálnych disproporcií, realizáciu spoločnej politiky vo vzťahu k bývalým kolóniám a závislým krajinám. Snaha riešiť tieto otázky spoločne bola u jednotlivých účastníkov rôzna. Tézy zmluvy sú výsledkom kompromisu, na ktorý jednotlivý účastníci pristúpili kvôli využívaniu integrácie na dosiahnutie iných, pre nich dôležitých cieľov.

Autori zmluvy pri načrtávaní „ekonomickej únie“ predpokladali, že sa zmenia metódy realizácie integračného procesu i úlohy orgánov EHS. Regulovanie, koordinácia a zblíženie hospodárskej politiky členských štátov sa považujú za tendenciu ďalšieho rozvoja integračného procesu, skúmajú sa ako úlohy budúcnosti. Organizátori EHS predpokladali, že zladíť finančnú a menovú politiku šiestich krajín vzhľadom na zložitosť tohto problému bude možné až v ďalšej etape.

V priebehu realizácie Rímskej zmluvy boli jej účastníci nútení vzdialiť sa od schémy etáp, ktoré načrtla. Vývoj priniesol do plánov mnohé

zmeny. Niektoré ciele sa ukázali nereálne, iné vyžadujú hlboké zmeny v ekonomike i v politike členských štátov, preto si ich realizácia vyžaduje mnohé desaťročia a ďalšie sa realizovali zatiaľ iba čiastočne.

Colnú úniu sa podarilo vybudovať k 1. júlu 1968 — o rok a pol skôr než predpokladala Rímska zmluva. Urýchlenú likvidáciu trhových obmedzení medzi členskými štátmi uľahčili mnohé faktory — priaznivá konjunktúra v západnej Európe, jasné a zafixované metódy a etapy vytvárania colnej únie v Rímskej zmluve. Rozhodujúci význam však mala skutočnosť, že proces vytvorenia colnej únie zodpovedal záujmom monopolov, a preto sa medzinárodný program v tejto oblasti integračného mechanizmu realizoval relatívne ľahko.

Spolu s odstránením prekážok vo vzájomnom obchode s priemyselnými tovarmi bol vytvorený i spoločný agrárny trh s jednotnými cenami, s prísnyim protekcionizmom v oblasti s poľnohospodárskymi produktmi s tretími krajinami a s financovaním poľnohospodárstva ES zo spoločného agrárneho fondu. Čiastočne sa liberalizoval pohyb kapitálu a vytvorili sa právne podmienky pre voľný pohyb pracovných síl v rámci ES.

Budovanie ekonomickej únie sa predĺžilo na mnohé roky, zatiaľ sa vytvorili iba jej základy.

Európsky menový systém funguje od roku 1979. Napriek tomu, že nie je dobudovaný, podarilo sa stabilizovať menové kurzy členských štátov a zaviesť kolektívnu peňažnú jednotku ECU.

Vybudovanie colnej únie a základov pre voľný pohyb kapitálu a pracovnej sily sú prvými krokmi formovania mechanizmu integračného komplexu v ES, kde má značnú prevahu trhovú živelnosť. No ani tieto kroky nie sú čisto trhovým modelom integrácie, pretože pri ich uskutočňovaní zohráva ekonomická politika štátu aktívnu úlohu.

Nižšie formy integrácie v ES nenahradili na nadnárodnej úrovni tie nástroje zahranično-ekonomického intervencionizmu, ktoré odstránili na úrovni národnej. Preto ich možno považovať iba za východiskový stupeň, vytvárajúci predpoklady pre rast integrácie do hĺbky, v smere vybudovania vyšších foriem makrointegrácie — hospodárskej a menovej únie, ktoré by posilnili regulujúcu zložku v mechanizme integrácie.

Priestranný trh navyše vytvára tendenciu rastu integrácie do šírky. Vymagal záujem ďalších štátov o vstup do ES.⁴

Okrem potreby posilniť regulujúcu zložku v mechanizme integrácie vývoj v ES poukázal i na dôležitosť likvidácie mnohých obchodnopolitických bariér netarifného charakteru (v oblasti zdaňovania, štandardizácie, subvencií, štátnych objednávok, právnych noriem, predpisov atď.). Ročné straty spôsobené týmito prekážkami boli vyčíslené v polovici 80.

⁴ Pôvodná „šestka“ — SRN, Francúzsko, Taliansko a krajiny Beneluxu — sa zmenila na „dvanástku“. V roku 1973 pristúpili: Veľká Británia, Dánsko, Írsko; v roku 1981 Grécko a v roku 1986 Španielsko a Portugalsko. Začiatkom roku 1987 podalo žiadosť o prijatie do ES Turecko a v júli toho istého roka Maroko. Svoj vzťah k ES zvažujú i ďalšie krajiny.

rokov na 2,5 — 6,5 % HNP krajín ES [13, s. 8]. Okrem toho členské štáty v období kríz v 70. rokoch a začiatkom 80. rokov v snahe ochrániť svoje ekonomiky zavádzali skryté protekcionistické bariéry, čo viedlo k napätiu a k pesimizmu v otázkach perspektív ďalšieho postupu integrácie. Spoločný trh sa ukázal ako formálny.

Ďalším negatívnym dôsledkom neadekvátnej formy integrácie bola neschopnosť trhového mechanizmu riešiť nové úlohy — skoncentrovať prostriedky na vedu a výskum a na ochranu životného prostredia. Výsledkom bolo zaostávanie západnej Európy za USA a Japonskom, strata pozícií v oblasti najnovších technológií a obrovské straty v dôsledku štátnej rozdrobenosti.

Preto členské štáty ES pristúpili k reforme Spoločenstva. Podpísaním Jednotného európskeho aktu vo februári 1986, ktorý vstúpil do platnosti v júli 1987, je zafixovaný cieľ — vytvoriť do roku 1992 skutočne jednotný trh bez vnútorných hraníc, v ktorom bude zabezpečený voľný pohyb tovarov, kapitálov, služieb a pracovných síl.

Komisia ES vypracovala v záujme vytvorenia jednotného trhu konkretizáciu úloh, ktorá obsahuje asi 300 opatrení na odstránenie rôznych prekážok v oblasti obchodno-ekonomickej výmeny medzi členskými štátmi ES. Na základe toho bola v júli 1985 zostavená Biela kniha. Začiatkom roku 1988 bolo odsúhlasených už 70 direktív.

Predpokladá sa, že jednotný trh sa vytvorí vtedy, keď sa v rámci ES zlikvidujú fyzické, daňové a technické prekážky medzi členskými štátmi. Zabezpečenie tejto úlohy si vyžiadalo zdokonalenie mechanizmu integrácie v nasledovných smeroch [14, s. 39]:

— Zavádzajú sa zmeny na zvýšenie efektívnosti inštitucionálneho systému ES, ktoré predpokladajú zvýšiť úlohu Komisie ES, Parlamentu a Súdu.

— Zužuje sa sféra použitia jednomyseľnosti v procese prijímania rozhodnutí pri vytváraní jednotného trhu a rozširuje sa hlasovanie kvalifikovanou väčšinou. (Táto procedúra sa týka 200 opatrení z navrhovaných 300). Výnimkou sú direktívy v oblasti nepriamych daní, voľného pohybu osôb, práv a záujmov štátnych zamestnancov a opatrenia na likvidáciu predtým odsúhlasených opatrení v oblasti prelievania kapitálov.

— Odporúča sa rozšíriť spoluprácu v menovej oblasti, zosilniť koordináciu ekonomickej politiky a zmierňovať regionálne rozdiely zvýšením prostriedkov štruktúrneho fondu.

— Pokračovať v procese zdokonaľovania európskeho práva a rozšíriť oblasť jeho uplatnenia.

Koncepcia jednotného vnútorného trhu nepredpokladá úplnú premenu národných hospodárstiev na spoločnú západoeurópsku ekonomiku. Národné štáty si aj po vytvorení jednotného trhu zachovávajú autonómiu v ekonomickej oblasti. V rukách národných vlád ostáva právomoc prijímať hlavné rozhodnutia. Rovnako ako predtým, ostáva národnému právu podriadená sféra menovej a peňažno-úverovej politiky.

Napriek tomu, realizácia plánov bude viesť k tesnejšiemu vzájomnému prelínaniu ekonomík členských štátov ES. Vznikne kvalitatívne nové spoločenstvo — jednotný trh, ktorý povedie k vytvoreniu spoločných štruktúr v menovej a úverovej sfére, v mechanizme regulovania hospodárstva, v inštitucionálnom systéme, v politickej oblasti. Zároveň sa jednotný trh môže stať ekonomickým základom ďalšieho zblíženia a zjednotenia členských štátov aj v iných sférach.

Tendencie k prehĺbeniu integračných procesov v súčasnom období (na rozdiel od 70. a začiatku 80. rokov) viditeľne prevládajú. Hľadanie spoločných riešení sa stáva stále nevyhnutnejším v podmienkach zvýšenia vzájomnej závislosti členských štátov a zvýšenia úlohy trhových síl, ktoré sa vymykajú národnej kontrole. Vynútenie zdokonalenia mechanizmu prijímania rozhodnutí, zvýšenie efektívnosti nadnárodného prvku v regulovaní a zvýšenie pružnosti inštitucionálneho systému istie umožnia uľahčenie vytvorenia jednotného trhu.

Došlo 6. 4. 1989

Literatúra

- [1] MARX, K.: Kapitál I, Bratislava, Pravda 1979.
- [2] LENIN, V. I.: Predslov k brožúre N. Bucharina Svetové hospodárstvo a imperialismus. Spisy 22.
- [3] BALASSA, B.: Teórie ekonomické integrácie. Praha 1966.
- [4] ŠIŠKOV, J. V.: Obščij rynek: nadeždy i dejstviteľnosť. Moskva 1972.
- [5] ŠIŠKOV, J. V.: Formirovanije integracionnogo kompleksa v Zapadnoj Jevrope: tendencii i protivorečija. Moskva 1979.
- [7] ŠIŠKOV, J. V.: Zapadnojevropskaja integracija. Sovremennye tendencii razvitiija i protivorečija. Moskva 1980.
- [8] TÍKAL, S.: Západoevropská hospodářská integrace. Praha 1980.
- [9] TINBERGEN, J.: On the Theory of Economic Integration. Amsterdam 1959.
- [10] RÖPKE, W.: International Theory and European Integration. London 1975.
- [11] TÍKAL, S.: 30 let Evropského hospodářského společenství — záměry a skutečnost. Nová mysl, 1987, č. 12.
- [12] ŠÍBL, D.: Najnovšie vývojové tendencie štátnomonopolistického regulovania vo vyspelých kapitalistických krajinách. Ekon. Rozhľ., 1988, č. 5.
- [13] Jevropejskoje soobščestvo segodnja. Tezisy IMEMO AN SSSR. MEMO, 1988, č. 12.
- [14] Posledstvija formirovanija jedinnogo rynka jevropejskogo soobščestva. MEMO, 1989, č. 4.

Postavenie ekonomickej analýzy v riadení podniku podporovanom počítačom

ŠLOSÁROVÁ, Anna

Ekonomická analýza má veľký význam v riadení podnikov. Názory na obsah pojmu ekonomickej analýzy sú rôznorodé. Používa sa napríklad na označenie ekonomickej teórie alebo na označenie makroekonomických rozborov. V sovietskej odbornej literatúre je pojem ekonomickej analýzy všeobecne zaužívaný na označenie rozborov hospodárskej činnosti na rôznych stupňoch riadenia. Prikláňam sa k tomuto názoru a pojmy ekonomickej analýzy a rozbor hospodárskej činnosti považujem za totožné.

V oblasti ekonomickej analýzy je v súčasnosti veľa otázok, ktoré vyvolali požiadavky praxe a ktoré je potrebné teoreticky rozpracovať. Ekonomickej analýzy je funkciou riadenia, ktorá po metodologickej stránke nie je dostatočne rozpracovaná. Súčasné podmienky v podnikoch, požiadavky neustáleho zdokonaľovania plánovania, zavádzanie počítačov — to všetko stavia nové úlohy pred teóriu i prax ekonomickej analýzy. Jednou z najdôležitejších úloh v tejto oblasti je vytvorenie metodológie pre komplexnú ekonomickej analýzy, ktorá by umožnila skúmať rôznorodé aspekty činnosti podniku za ľubovoľné obdobie, a to tak, aby zodpovedali požiadavkám budovania ASR.

Metodológia komplexnej ekonomickej analýzy musí zahŕňať tieto časti, ktoré určujú jej obsah [6, s. 109].

1. systém cieľov analýzy;
2. objekty analýzy;
3. zoznam konkrétnych úloh analýzy, ktoré zabezpečujú dosiahnutie daných cieľov, periodickosť a termíny ich riešenia;
4. zdroje východiskových informácií;
5. spôsoby získania a spracovania východiskových informácií, ktoré sa používajú v procese analýzy;
6. schému a postupnosť vykonania analytických prác založenú na existencii vzájomných väzieb ukazovateľov;
7. spôsoby a metódy analýzy východiskových informácií;

8. spôsob získania náležitej formy výsledkov;
9. organizačné etapy uskutočnenia analýzy;
10. rozdelenie povinností zodpovedným osobám pre uskutočnenie analýzy;
11. spôsob využitia výsledkov analytických informácií v systéme riadenia.

Ekonomická analýza môže svoju úlohu zabezpečiť len vtedy, keď budú existovať všetky uvedené prvky. Samozrejme, že v praxi konkrétneho podniku bude obsah príslušných prvkov zodpovedať jeho požiadavkám. V podmienkach ASR vzrastá úloha metodológie komplexnej ekonomickej analýzy.

Vo väčšine organizácií je dosiaľ automatizované predovšetkým spravovanie poznávacích informácií, teda takých, ktoré nás informujú o uskutočnených procesoch a javoch. Zvýšenie účinnosti ASR predpokladá dosiahnutie úplnej funkčnosti týchto systémov, zabezpečenie komplexnej automatizácie všetkých funkcií riadenia. Osobitný význam nadobúda skúmanie a riešenie širokého spektra teoretických a praktických problémov, vyplývajúcich z nevyhnutnosti ďalšieho zdokonaľovania foriem a metód ekonomickej analýzy v podmienkach stále sa rozširujúceho zavádzania prostriedkov výpočtovej techniky do riadenia a vytvárania ASR v podnikoch.

Podstata analýzy ako funkcie riadenia spočíva v kvalitnom pretváraní vstupných informácií, v dôsledku čoho lepšie pochopíme obsah prebiehajúcich procesov a pôsobenie objektívnych a subjektívnych faktorov na ne. Úloha ekonomickej analýzy a jej vzájomná väzba s inými funkciami sú v mnohom určujúce pre praktickú činnosť podnikov.

Prístupy k riešeniu postavenia ekonomickej analýzy v automatizovaných systémoch riadenia podnikov

V podmienkach ASR môžu byť k automatizácii úloh ekonomickej analýzy tri prístupy [3, s. 46—47]:

- a) decentralizovaný — riešenie úloh rozboru v rámci funkčných podsystemov ASR;
- b) kombinovaný — riešenie úloh rozboru v rámci funkčného podsystemu automatizovanie spracúvajúceho jednu z funkcií riadenia — účtovníctvo;
- c) centralizovaný — riešenie úloh rozboru v rámci samostatného funkčného podsystemu komplexného ekonomickeho rozboru na zabezpečenie potrieb celého systému riadenia podniku, organizácie.

Decentralizovaný prístup je založený na požiadavke riešiť analytickú úlohu v mieste vzniku informácie. Jednotlivé analytické úlohy sú priradené do príslušných podsystemov ASR (napr. rozbor využitia, poruchovosti a opráv základných prostriedkov je začlenený do podsystemu základné prostriedky, rozbor spotreby výrobných zásob a plnenia plánu materiál-

no-technického zásobovania do pod systému materiálne-technické zásobovanie a pod.). V súčasnosti sa v praxi vyskytuje najčastejšie decentralizovaný prístup k automatizácii rozborových prác (npr. projektové riešenie pre strojárne podniky MARS, resp. VARS). Je to dôsledok agendového prístupu k spracovaniu informácií. Výhodou takéhoto zaradenia rozborových úloh je bezprostredná nadväznosť na príslušný pod systém ASR, ktorý tvorí hlavný zdroj informácií a možnosť riešenia čiastkových analytických úloh už v priebehu ďalšieho zavádzania automatizácie, keď ešte nie sú automatizované všetky pod systémy. Decentralizované zaradenie analytických úloh má tiež význam pre operatívny rozbor, ktorý by mal bezprostredne nadväzovať na spracovanie informácií z príslušnej oblasti a poskytovať včasné a podrobné informácie pre operatívne riadenie.

Avšak na to, aby sme ukazovatele mohli sledovať komplexne, nevyhnutne potrebujeme aj informácie druhých pod systémov ASR. Ak chceme napríklad poznať účinnosť spotrebovaného materiálu, musíme mať informáciu o spotrebe materiálu z pod systému účtovníctvo, ale aj informáciu o objeme výkonov z pod systému výroba. V tomto sa prejavuje nesúlad medzi decentralizovaným prístupom k automatizácii ekonomickej analýzy a požiadavkou komplexnosti rozborov.

Kombinovaný prístup znamená určitú racionalizáciu rozborovej činnosti. Niektoré úlohy analýzy sa riešia decentralizovane (najčastejšie úloha zabezpečujúca analýzu niektorých charakteristík jednotlivých činiteľov reprodukčného procesu — pracovníkov, základných prostriedkov, zásob), ale iné tvoria jeden samostatný celok, pod systém či skupinu úloh.

Centralizovaný prístup znamená, že všetky analytické úlohy sú sústredené do jedného pod systému, prípadne jednej skupiny úloh. Centralizované riešenie úloh možno považovať za vhodnejšie predovšetkým na zabezpečenie komplexnej ekonomickej analýzy podniku v rozsiahlejších a dokonalejších automatizovaných informačných systémoch podniku, lebo nadväzujú na systémovo riešené informačné zobrazenie celej hospodárskej činnosti podniku. K jeho výhodám patrí predovšetkým komplexnosť informačného zachytenia hospodárskej činnosti pre potreby analýzy, ľahšie vytváranie a využívanie potrebných súborov dát, odstránenie duplicit pri výpočtoch, ktorým sa pri decentralizovanom spracovaní nemožno vyhnúť.

Odpoveď na to, ktorý prístup je v súčasnej praxi vhodnejšie použiť, nie je jednoznačná. Teoreticky sa zdá, že najvhodnejším je centralizovaný prístup, pri ktorom sa vytvára špeciálny samostatný pod systém ekonomickej analýzy v ASRP. Analýza sa môže zlepšiť predovšetkým vytvorením samostatného analytického spracovania informácií, v rámci ktorého by bolo možné zabezpečiť automatizáciu tejto dôležitej funkcie riadenia. Vyčlenenie ekonomickej analýzy do samostatného pod systému ASRP objektívne vychádza z toho, že:

- ekonomická analýza je samostatná funkcia riadenia a má svoju úlohu, ktorú nemôže zabezpečiť žiadna iná funkcia riadenia;
- berieme zreteľ na systémové aspekty tohto problému, t. j. uplatnenie systémového prístupu pri budovaní ASRP;
- lokálna automatizácia úloh analýzy nie je schopná zlepšiť (potvrzuje to aj predchádzajúca prax rozvoja ASR) analýzu v podnikoch, a najmä lepšie využiť ich výsledky.

Na druhej strane treba priblížiť výsledky ekonomickej analýzy k riadiacim pracovníkom, a neosamostatňovať ich do podsystemu. Tento trend podporuje aj súčasná výpočtová technika zavádzaním osobných počítačov. Decentralizovaný prístup k automatizácii úloh ekonomickej analýzy umožňuje operatívne využitie poskytovaných výsledkov a spĺňa požiadavku včasnosti informácií. Vzniká tu však problém duplicitného zisťovania vstupných údajov. Určitým riešením by bolo kombinované zaradenie rozborových úloh do automatizovaného informačného systému podniku.

Predpoklady a princípy vytvorenia samostatného podsystemu ekonomickej analýzy v automatizovaných systémoch riadenia podnikov

Jednou z príčin, že v súčasnosti sa v podnikoch analýza často nepovažuje za samostatnú funkciu riadenia, je, že ekonómovia nevenujú dostatočnú pozornosť automatizovanému spracovaniu analytických informácií. Považuje sa to viac-menej za prácu technického charakteru. Ešte stále existuje akási psychologická bariéra nepochopenia predností využitia súčasných prostriedkov počítačovej techniky v riadení výroby. Ekonómovia si ešte stále neuvedomujú, že musia byť iniciátormi automatizácie v riadení, že sa musia bezprostredne zúčastňovať na týchto prácach. Použitie počítačov je totiž jednou z nevyhnutných podmienok operatívnosti a komplexnosti ekonomickej analýzy.

Pri lokálnom prístupe k ekonomickej analýze vzniká metodologická a organizačná roztrieštenosť úloh analýzy, ktorá narúša informačné väzby existujúce medzi rôznymi analytickými úlohami. Umožňuje to duplicitu analytických výpočtov, zber a vstup zbytočných informácií do systému, pritom však nezaručuje, že dostaneme potrebný výstup, pretože mnoho úloh možno podľa obsahu dosť ťažko jednoznačne zradíť do niektorého podsystemu ASRP. A okrem toho, kvôli nedostatku východiskových údajov, v takých podsystemoch sa úlohy analýzy často riešia podľa zjednodušených algoritmov. Rozdelenie úloh ekonomickej analýzy do rôznych podsystemov ASRP v určitej miere protirečí požiadavkám systémového prístupu, narúša princíp integrovaného spracovania informácií a nezabezpečuje potreby riadenia v komplexnosti analytických výpočtov. Analýza sa v tomto prípade javí ako druhoradá, podriadená vo vzťahu k iným funkciám riadenia. Hoci všetky funkcie riadenia sú vo veľmi úz-

kej väzbe, každá z nich sa uskutočňuje v inom čase, vyžaduje si iný matematický aparát, iné programové zabezpečenie. Zvláštnosti ekonomickej analýzy ako funkcie riadenia sú podmienené cieľmi analýzy, jej úlohou v procese riadenia, ako aj spôsobom prístupu k sledovaniu procesov a javov hospodárskej činnosti.

Základnou podmienkou racionálneho projektovania podsystemu ekonomická analýza je zabezpečenie systémového prístupu k tejto problematike. Každá úloha ekonomickej analýzy má presne určené miesto nielen v danom podsysteme, ale i v systéme riadenia ako celku. Analýzu musíme skúmať zároveň ako samostatný prvok riadenia i ako organickú časť riadenia ako celku. Systémový prístup predpokladá, že podsystem analytického spracovania informácií v ASRP musí byť v súlade s metódami a prostriedkami spracovania údajov v ostatných podsystemoch riadenia.

Skúmanie funkcií riadenia v podmienkach ASRP z pozície systémového prístupu umožňuje robiť záver, že ľubovoľná časť systému riadenia môže byť uznaná za podsystem, ak spĺňa nasledovné požiadavky:

- existuje nejaký iný, väčší systém, do ktorého daný podsystem patrí;
- pre podsystem sa dá sformulovať cieľ; musí sa formulovať tak, aby prispieval k dosiahnutiu cieľa systému ako celku;
- podsystem sa dá rozdeliť na prvky (prípadne podsystemy nižšieho rádu), ktoré majú systémový charakter a možno ich nazvať čiastkovými úlohami daného systému.

Riadenie zahŕňa viac funkcií. Vznik ekonomickej analýzy ako funkcie riadenia je spojený s delbou práce v samom riadení. Ekonomická analýza má veľký význam pri skvalitňovaní riadiacej činnosti. Funkcie riadenia sú v podniku podriadené spoločnému základnému cieľu. Vylúčenie niektorej z funkcií robí riadenie neefektívnym. V takýchto súvislostiach možno ktorúkoľvek funkciu riadenia nazvať podsystemom systému riadenia a z tohto hľadiska je správne i vytvorenie samostatného podsystemu ekonomickej analýzy v ASRP.

Najdôležitejšou podmienkou zavedenia a úspešného projektovania podsystemu ekonomická analýza je formulácia cieľa. Tento cieľ v ASRP musí zodpovedať objektívnym podmienkam a procesu výroby konkrétneho podniku. Zároveň je stimulom a kvalitatívnym ukazovateľom neustáleho zdokonaľovania javov a procesov, ktoré sa v ňom uskutočňujú. Cieľ musí byť vždy dosiahnuteľnou reálnou perspektívou.

Systémy vytvorené na rôznych úrovniach riadenia nemajú rovnaké ciele. Cieľom ASRP je zabezpečiť splnenie celkových úloh podniku. Cieľ podsystemu ekonomická analýza by sme mohli stručne charakterizovať ako kvantitatívne vyjadrenie ekonomických výsledkov rôznych stránok činnosti podniku pre hodnotenie práce vnútropodnikových útvarov (i podniku ako celku), odhaľovanie rezerv a prípravy podkladov pre bežné a perspektívne riadenie. Realizácia cieľa podsystemu ekonomická analý-

za v konečnom dôsledku napomáha dosiahnutie cieľa ASRP, a zároveň má tento cieľ svoj samostatný obsah a význam.

Ak sa má ekonomická analýza chápať ako podsystem automatizovaného systému riadenia, musia sa v ňom vyčleniť prvky a väzby medzi nimi. „Súčasná úroveň rozvoja metodológie komplexnej ekonomickej analýzy umožňuje presne vymedziť jej jednotlivé časti, ktoré predstavujú jednotlivé druhy analýzy — perspektívna, retrospektívna (bežná), operatívna, porovnávacia, funkčno-hodnotová, problémovo-orientovaná“ [6, s. 32—33]. Prvky podsystemu ekonomická analýza možno chápať aj ináč. Pokúsim sa objasniť, čo rozumiem prvkom podsystemu ekonomická analýza v ASRP.

Ekonomická analýza sa radí medzi podsystemy s prierezným charakterom. V týchto podsystemoch sa prejavuje viacznačnosť z hľadiska zobrazenia do automatizovaných funkcií. Pri takýchto systémoch rozhodujú do značnej miery konkrétne podmienky, v ktorých sa ASRP buduje, i skúsenosti pracovníkov. Ak budeme uvažovať, že v podniku je vybudovaný ASR s podsystemami technicko-ekonomické plánovanie, ekonomické informácie, základné prostriedky, materiálno-technické zásobovanie, pracovníci a mzdy, odbyt, operatívne riadenie výroby a pod., musíme si uvedomiť, že v súčasnej praxi každý z týchto podsystemov obsahuje vo väčšej alebo v menšej miere úlohu rozboru. Keď však chceme vybudovať samostatný podsystem ekonomická analýza, musíme tieto úlohy analýzy vyčleniť z doteraz existujúcich podsystemov a vytvoriť samostatný podsystem. Potom jednotlivé úlohy rozboru budú tvoriť podsystemy, prvky podsystemu ekonomická analýza v ASRP.

Takéto preštruktúrovanie ASR nepredstavuje zložitý proces, ide len o komplexný prístup k danému problému. V prípade, že v podniku je zavedené automatizované spracovanie informácií v jednotlivých podsystemoch ASR, spracovanie dát pre potreby ekonomickej analýzy na počítači nevyžaduje samostatné obstarávanie ďalších vstupných údajov. Vystačíme s informáciami, ktoré sú v databanke vytvorenej pri spracovaní jednotlivých podsystemov.

V mnohých organizáciách je doteraz automatizované predovšetkým spracovanie sústavy sociálno-ekonomických informácií. V takomto prípade treba pre rozbor zabezpečiť hlavne údaje plánu, resp. iné potrebné údaje, ktoré nie sú obsahom automatizovaného informačného systému v príslušnom podniku. Ekonomická analýza sa dá vhodne uskutočňovať pomocou výpočtovej techniky. Postupy, ktoré sa pri analýze používajú, sú založené prevažne na výpočte rôznych ukazovateľov, indexov a koeficientov, na ich vyhodnocovaní a vzájomnom porovnávaní. Tieto postupy sú veľmi ľahko algoritmizovateľné, a preto ich možno bez väčších ťažkostí začleniť do programu počítača. Aj grafické znázornenie stavu a vývoja konkrétnych veličín možno ľahko zabezpečiť s využitím výpočtovej techniky.

Nedostatkom našej súčasnej praxe je, že využitie automatizovaného spracovania dát v podnikoch sa obyčajne končí automatizáciou sústavy sociálno-ekonomických informácií a na oblasť analýzy, a hlavne vyhodnocovania takto získaných informácií sa vo väčšine prípadov nerozširuje. Preto ekonomická analýza sa môže v súčasnosti považovať za jednu z najmenej automatizovaných funkcií riadenia.

Kvalitatívne zmeny prebiehajúce v súčasnej ekonomike vyžadujú nový prístup k metodike ekonomickej analýzy podniku. V centre musia stáť tieto úlohy:

— zabezpečenie užšej väzby rozboru s plánovými a riadiacimi rozhodnutiami a odhalenie bežných a perspektívnych rezerv;

— rozpracovanie metód a modelov skúmania najdôležitejších smerov intenzifikácie spoločenskej výroby;

— ďalšie zdokonaľovanie metód objektívneho hodnotenia činnosti všetkých článkov národného hospodárstva a pracovných kolektívov pre upevnenie úlohy hospodárskeho plánu a vedeckého zdôvodnenia materiálneho a morálneho stimulovania;

— zvýšenie operatívnosti rozboru na základe hľadania a rozvoja metodických riešení, zodpovedajúcich súčasným koncepciám budovania automatizovaného spracovania informácií.

Všetky metódy riadenia sa musia v súčasnosti podriadiť neustálemu procesu ich zdokonaľovania a adaptácie na nové požiadavky. To sa v plnej miere vzťahuje i na metodiku komplexnej ekonomickej analýzy podnikov.

V minulosti vystačil riadiaci pracovník s relatívne malým množstvom informácií, ktoré sa spracúvali ručne. Proces spracovania informácií na počítačoch trvá sekundy, resp. zlomky sekúnd. Pri tradičnom ručnom spracúvaní údajov pre potreby analýzy tvoria vstupné informácie predovšetkým údaje z účtovníctva, z operatívnej evidencie, zo štatistiky, z kalkulácií, plánov, rozpočtov a z normatívnej základne, a to buď podrobné, alebo niekedy len globálne. V súčasnosti sa ukazuje, že vysoká operačná rýchlosť počítača je v protiklade s časom potrebným na zhromažďovanie, prípravu a vstup podkladov do počítača. Snaha minimalizovať tieto nevyhnutné, pritom však neproduktívne operácie vedie k orientácii na čo najrozsiahlejšiu integráciu v spracúvaní údajov potrebných pre riadenie. Tá sa stáva hlavným smerom jeho účinnej a hospodárnej automatizácie a vyúsťuje do integrovaného ASR.

Kde už automatizované spracovanie dát existuje, potrebné informácie sa preberajú z rôznych podsystémov ASR, resp. zo spoločnej databanky. Ide vlastne o integrované väzby na podsystémy: technicko-ekonomické plánovanie, ekonomické informácie, základné prostriedky, materiálno-technické zásobovanie, pracovníci a mzdy, odbyt, operatívne riadenie výroby a pod. Okrem týchto údajov rozbor využíva i vlastnú údajovú základňu, t. j. ukazovatele vypočítané pri rozbere v predchádzajúcich obdobiach.

Ekonomická analýza v podnikoch i na iných stupňoch riadenia je čoraz zložitejšia. Používajú sa stále náročnejšie metódy analýzy a vyžaduje sa spracovanie veľkého množstva podkladov. Z hľadiska informačných systémov podnikov a ich perspektívnej integrácie v podmienkach automatizovaného spracovania informácií môžeme ekonomickú analýzu začleniť do oblasti spracovania údajov, to znamená, že rozborom sa zabezpečuje transformácia zozbieraných a uschovaných informácií na kvalitatívne vyšší stupeň požadovaných výstupných informácií v podobe príslušných zostáv, prehľadov a tabuliek. Medzi konkrétne výsledné rozborové ukazovatele patria napríklad percentá plnenia plánu, odchýlky od plánu (prípadne od predchádzajúceho obdobia), tempo rastu rozličných ukazovateľov, koeficienty a ukazovatele charakterizujúce využívanie výrobných činiteľov a rôzne stránky výsledkov hospodárskej činnosti, absolútne a relatívne zmeny (odchýlky) ukazovateľov vplyvom pôsobenia rôznych faktorov a podobne.

Príklad využitia výpočtovej techniky v ekonomickej analýze

Analyzujeme vplyv základných výrobných činiteľov na objem výroby (výkonov), ak máme nasledovné údaje za 1 mesiac (tab. 1).

Tabuľka 1

Ukazovateľ	Plán	Skutočnosť
výkony v Kčs	60 000	65 000
priemerný počet robotníkov	20	18
spotreba materiálu v Kčs	30 000	33 000
základné prostriedky v obstarávacej cene	120 000	115 000
počet odpracovaný hodín za 1 mesiac	480	460

Pre kvantifikáciu vplyvu jednotlivých činiteľov na objem výroby (výkonov) použijeme indexovú metódu (metódu postupného dosadzovania). Ako príklad nevyhnutnosti zapojenia výpočtovej techniky do procesu rozborov hospodárskej činnosti uvedieme údaje o počte jednoduchých aritmetických úkonov, ktoré je potrebné vykonať pri výpočte (tab. 2).

Tabuľka 2

Počet činiteľov	Počet aritmetických úkonov
2	9
3	21
4	37

Pri decentralizovanom spôsobe organizácie analytických prác by takáto úloha bola zahrnutá do pod systému výroba. Avšak údaje o priemernom počte robotníkov a o počte odpracovaných hodín robotníkmi za 1 mesiac musíme získať z pod systému pracovníci a mzdy; údaje o spotrebe materiálu v Kčs a o základných prostriedkoch v obstarávacej cene z pod systému ekonomické informácie, kde je zahrnuté účtovníctvo.

Kvantifikujme:

1. vplyv jednotlivých výrobných činiteľov na zmenu objemu výkonov v skutočnosti oproti plánu, a to:

- a) vplyv zmeny počtu robotníkov,
- b) vplyv zmeny základných prostriedkov v obstarávacej cene,
- c) vplyv zmeny spotreby materiálu;

2. vplyv zmeny:

- a) počtu robotníkov,
- b) počtu hodín odpracovaných jedným robotníkom,
- c) hodinovej produktivity práce,

na odchýlku objemu výkonov v skutočnosti oproti plánu;

3. súhrnne vplyv zmeny výrobných činiteľov na zmenu objemu výkonov v skutočnosti oproti plánu.

Riešenie:

Úlohu môžeme riešiť na počítači programom zostaveným v jazyku BASIC (je priložený na konci príkladu). Program počíta s ľubovoľným počtom činiteľov. Dôležitá je ekonomická interpretácia vstupných údajov, a najmä výstupných informácií. Zadáme plánované a skutočné hodnoty jednotlivých činiteľov. Program vypočíta plánovaný a skutočný objem výkonov a vyčíslí odchýlku.

V ďalšom počíta vplyv zmeny jednotlivých činiteľov. Vytlačí ich na obrazovku aj s príslušným označením činiteľa. Napokon spočíta vplyv jednotlivých činiteľov, ktoré sa musia rovnať celkovej odchýlke objemu výkonov:

$$Q = R \times Q/R, \quad /1a/$$

kde
 Q — objem výroby v Kčs (názov premennej na ľavej strane rovnice),
 $R = a$ — počet robotníkov (prvý činiteľ),
 $Q/R = b$ — produktivita práce jedného robotníka (druhý činiteľ).

$$\begin{aligned} Q_1 &= 65\,000 \\ Q_0 &= 60\,000 \end{aligned} \quad \text{odchýlka} = Q_1 - Q_0 = 65\,000 - 60\,000 = 5\,000.$$

$a_1b_1c_1$	—	$a_1b_1c_0$	—	$a_1b_0c_0$	—	$a_0b_0c_0$
65 000		57 500		54 000		60 000
	7 500		3 500		—6 000	

Ekonomická interpretácia výsledkov je nasledovná:

Vplyvom zmeny počtu robotníkov sa objem výroby znížil o 6 000 Kčs. Vplyvom zmeny počtu hodín odpracovaných jedným robotníkom sa objem výroby zvýšil o 3 500 Kčs. Vplyvom zmeny hodinovej produktivity práce sa objem výroby zvýšil o 7 500 Kčs. Spolu = 5 000.

$$Q = R \times ZP/R \times SM/ZP \times Q/SM, \quad /3/$$

kde

- $R = a$ — počet robotníkov,
 $ZP/R = b$ — vybavenie robotníkov základnými prostriedkami,
 $SM/ZP = c$ — podiel spotrebovaného materiálu pripadajúci na 1.— Kčs základných prostriedkov v obstarávacej cene,
 $Q/SM = d$ — výťažnosť (účinnosť) spotrebovaného materiálu.

$a_1b_1c_1d_1$	—	$a_1b_1c_1d_0$	—	$a_1b_1c_0d_0$	—	$a_1b_0c_0d_0$	—	$a_0b_0c_0d_0$
65 000		66 000		57 500		54 000		60 000
	—1 000		8 500		3 500		—6 000	

Ekonomická interpretácia výsledkov je nasledovná:

Vplyvom zmeny počtu robotníkov sa objem výkonov znížil o 6 000 Kčs. Vplyvom zmeny vybavenia robotníkov základnými prostriedkami sa objem výkonov zvýšil o 3 500 Kčs. Vplyvom zmeny spotrebovaného materiálu pripadajúceho na 1.— Kčs základných prostriedkov v obstarávacej cene sa objem výkonov zvýšil o 8 500 Kčs. Vplyvom zmeny výťažnosti (účinnosti) spotrebovaného materiálu sa objem výkonov znížil o 1 000 Kčs. Spolu = 5 000 Kčs.

- 1Ø REM METÓDA POSTUPNÉHO DOSADZOVANIA
- 2Ø CLS
- 3Ø DIM B\$ {20}, C {20,2}, D {21}
- 4Ø PRINT
- 5Ø PRINT „METÓDA POSTUNÉHO DOSADZOVANIA“
- 6Ø PRINT
- 7Ø PRINT „ZADAJ NÁZOV PREMENNEJ NA LAVEJ“
- 8Ø PRINT „STRANE ROVNICE“
- 9Ø PRINT
- 10Ø INPUT A\$
- 11Ø PRINT
- 12Ø PRINT „KOLKO ČINITELOV JE NA PRAVEJ STRANE?“

```
13Ø PRINT
14Ø INPUT N
15Ø FOR I = 1 TO N
16Ø PRINT
17Ø PRINT „ZADAJ NÁZOV ČINITELA ČÍSLO“; I
18Ø PRINT
19Ø INPUT B$ (I)
20Ø NEXT I
21Ø CLS
22Ø PRINT: PRINT „ZADAJ VSTUNÉ HODNØTY!“
23Ø FOR I = 1 TO N
24Ø PRINT: PRINT B$ (I)
25Ø PRINT „PLAN: “; INPUT C (I, 2)
26Ø PRINT „SKUTOČNOST“; INPUT C (I, 2)
27Ø NEXT I
28Ø PRINT
29Ø SUM = 1
30Ø VUM = 1
31Ø FOR I = 1 TO N
32Ø SUM = SUM C (I, 1)
33Ø VUM = VUM C (I, 2)
34Ø NEXT I
35Ø PRINT A$
36Ø PRINT „PLAN “; SUM
37Ø PRINT „SKUTOČNOST“; VUM
38Ø PRINT „SKUTOČNOST – PLAN:“; VUM – SUM
39Ø FOR I = 1 TO N+1
40Ø SUM = 1
41Ø FOR J = 1 TO N – I + 1
42Ø SUM = SUM C (J, 2)
43Ø NEXT J
44Ø IF I = 1 THEN 48Ø
45Ø FOR J = 1 TO I – 1
46Ø SUM = SUM C (N – I + 1 + J, 1)
47Ø NEXT J
48Ø D (I) = SUM
49Ø NEXT I
50Ø SUM = Ø
51Ø PRINT
52Ø FOR I = 1 TO N
53Ø PRINT „VPLYV ZMENY “; B$ (N – I + 1)
54Ø PRINT
55Ø SUM = SUM + (D (I) – D (I + 1))
56Ø PRINT
57Ø NEXT I
58Ø PRINT: PRINT „SÚČET VPLYVOV ZMIEN“
59Ø PRINT „JEDNOTLIVÝCH ČINITELØV“; SUM
60Ø END
```

Z uvedenia tohto jednoduchého príkladu vidieť pozitívny vplyv použitia výpočtovej techniky v analytickej práci. Podstatne sa urýchľujú práce, ktoré by sa pre ich rozsiahlosť a prácnosť bez počítačov nemohli ani uskutočniť. Zavedenie počítačov zvyšuje hospodárnosť pri vedení agend. Ide i o úsporu pracovných síl pri rutinných výpočtoch. Vytvárajú sa podmienky pre väčšiu objektivizáciu hodnotenia, potláča sa negatívny vplyv subjektívneho činiteľa pri hodnotení. Z toho vyplýva možnosť jednotnej interpretácie výsledkov analýzy.

Záver

Ekonomická analýza spočíva v dôslednom odhalení ekonomického obsahu skúmaných hospodárskych procesov a javov, základných tendencií ich rozvoja a faktorov, ktoré na ne vplyvajú. Cesta k zefektívneniu ekonomickej analýzy vedie jedine cez komplexnú automatizáciu jej úloh. Automatizácia rozborových prác má význam i z hľadiska dodržania termínov rozborov v organizáciách a z hľadiska zvyšovania aktuálnosti odovzdávaných výsledných údajov, to znamená priblíženie využitia spracovaných informácií okamihu vzniku ekonomických procesov a javov, ktoré zobrazujú.

Došlo 14. 3. 1989

Literatúra

- [1] KAČÍR, K.: Informačný systém priemyselného podniku. Bratislava, Alfa 1979.
- [2] MAJEROVÁ, E.: Automatizácia podnikového informačného systému. [Skriptá.] Bratislava, ES VŠE 1980.
- [3] PARTYK, B. — HÁČIKOVÁ, M. — HRNČIAR, P.: Rozbory hospodárskej činnosti. Bratislava, Alfa 1987.
- [4] ŠLOSÁROVÁ, A.: Metodologické problémy ekonomickej analýzy v rozvinutom socializme. [Kandidátska dizertačná práca.] Bratislava, VŠE 1984.
- [5] ZALAI, K.: Hodnotenie ekonomickej úrovne priemyselných podnikov. Bratislava, Alfa 1986.
- [6] ŽURKO, V. F. — PANTELEJEV, V. D.: Analiz choziajstvennoj dejateľnosti v uslovijach ASUP. Moskva, Ekonomika 1987.
- [7] Účtovníctvo, ročn. 1986, 1987, 1988.

Zo zahraničnej vedy

Využívanie trhu pre sociálny rozvoj

FRIEDMAN, Milton

Úvod

Na jednej z mojich návštev v Číne urobila na mňa silný dojem príhoda, ktorá ilustruje širokú priepasť vo vzájomnom porozumení medzi ľuďmi žijúcimi v rozdielnom ekonomickom prostredí. Vzhľadom na túto priepasť je mimoriadne dôležité neustále zdôrazňovať základné princípy a idey, ktoré všetci považujeme za samozrejmé v systéme, na ktorý sme zvyknutí. Spomenutá príhoda sa odohrala, keď sme, moja žena a ja, obedovali spolu s námestníkom ministra jedného z vládnych ministerstiev, ktorý mal za krátky čas ísť do Spojených štátov pozorovať americkú ekonomiku. Náš hosťiteľ chcel, aby sme mu poradili, koho má navštíviť.

Jeho prvá otázka v tejto súvislosti bola: „Kto má v Spojených štátoch na starosti distribúciu materiálov?“ Táto otázka nás zarazila. Pochybujem, že by niektorého obyvateľa Spojených štátov, akokoľvek nevzdelaného v ekonómii, napadlo položiť takúto otázku. Pre občana príkazovej ekonomiky to však bolo úplne prirodzené. Je totiž zvyknutý na situáciu, v ktorej niekto rozhoduje o tom, kto, čo a od koho dostane, či kto, aký materiál a od koho dostane, alebo kto dostane aké mzdy a od koho.

Moja pôvodná odpoveď bola, aby navštívil priestory Chicagskej obchodnej burzy, kde sa predávajú také druhy tovarov ako pšenica, bavlna, striebro a zlato. Pochopiteľne, takáto odpoveď nášho hosťiteľa sklamala. Pokúsil som sa preto upresniť, že neexistuje nijaká osoba alebo dokonca komisia osôb, ktoré „by mali na starosti distribúciu materiálov“. Ministerstvo obchodu a Ministerstvo vnútra sa zaoberajú produkciou a distribúciou materiálov úplne iným spôsobom. Neurčujú kto, koľko a čoho dostane. Zbierajú informácie, skúmajú situáciu v rozličných priemyselných odvetviach, hodnotia legislatívu atď. Legislatíva (napríklad daňové zákony a zákony o zahraničnom obchode) určite vplýva na ceny a distribúciu materiálov, ale nijaká osoba alebo politická sila nemá „na starosti distribúciu materiálov“ v tom zmysle, ako to je, či bolo v Číne

alebo v Sovietskom zväze. Práve pre tento rozdiel som bol vlastne donútený odpovedať svojmu hostiteľovi v pojmoch, ktoré mohol len veľmi ťažko pochopiť. Je jasné, že ho nechcem kritizovať. S jeho skúsenosťou je takmer nepredstaviteľné, aby pochopil, ako môže trh distribuovať medzi milióny ľudí a na tisíce účelov rozmanité materiály bez dotyku, obrazne povedané, politických rúk.

Zázrak trhu spočíva práve v tom, že odhliadnuc od chaosu ľudí, ktorí navzájom na seba pokrikujú, dávajú si rukami tajné znamenia a bojujú v priestoroch Chicagskej obchodnej burzy, zdá sa byť všetko na svojom mieste. V obchode na rohu majú vždy dost chleba, pekárne majú dost múky a mlynár má vždy dost pšenice. Tento zázrak spočíva v spôsobe, akým trh koordinuje aktivity miliónov ľudí. Robí to celkom neosobne prostredníctvom cien, ktoré, ak zostanú úplne voľné, nie sú ovplyvnené korupciou, úplatkami, zvláštnymi vplyvmi alebo potrebami politických mechanizmov.

Pozrime sa teraz priamo na daný problém. Rozprávať o „trhu“ iba určitým spôsobom by mohlo nasmerovať diskusiu nesprávne. Trh nie je dojná krava, ani stopercentný liek na všetky choroby. Je to stretnutie ľudí na určitom mieste a v určitom čase s cieľom uzatvárať obchody. Netreba však hovoriť o tom, že slová „stretnutie“ a „miesto“ sú často eufemizmi, ktoré nepredpokladajú fyzické stretnutie. V súčasnosti trh zahŕňa v medzinárodnom obchode celý svet. Ľudia sa navzájom spájajú prostredníctvom satelitov, telefónov i iných prostriedkov. Navyše, obchody uzatvárané na trhu alebo prostredníctvom trhu sa neobmedzujú len na tie, ktoré sú sprostredkované peniazmi, kúpou alebo predajom. Vedci, ktorí navzájom spolupracujú pri pokroku vo svojich disciplínach, či už ide o fyziku, chémiu, ekonómiu, alebo astronómiu, v skutočnosti tiež obchodujú. Ich trh je množinou vzájomne súvisiacich časopisov, konferencií atď.

Trh je mechanizmus, ktorý môže byť mobilizovaný pre ľubovoľný počet cieľov. V závislosti od toho, akým spôsobom sa využíva, môže prispievať alebo brániť sociálnemu a ekonomickému rozvoju. Pritom nie je rozhodujúce rozlišovať, či sa trh využíva alebo nevyužíva. Každá spoločnosť, či už komunistická, socialistická, sociálno-demokratická alebo kapitalistická, využíva trh. Zásadný rozdiel je skôr v tom, či v danej spoločnosti existuje alebo neexistuje súkromné vlastníctvo. Kto sú účastníci trhu a pre koho pracujú? Či sú účastníci trhu vládni byrokrati pôsobiaci v záujme niečoho, čo sa nazýva štát, alebo sú to jednotlivci pracujúci priamo alebo nepriamo pre svoje vlastné záujmy?

Práve preto som v jednom dávnejšom príspevku, prednesenom v Číne, obhajoval čo naširšie možné využitie nie trhu, ale „slobodných súkromných trhov“ [2]. Slová „slobodný“ a „súkromný“ sú dokonca dôležitejšie než slovo „trh“. Široké využitie trhu, ktoré sa rozmáha po svete, je lepšie nazvať „privatizáciou“, čo znamená odovzdať štátne podniky do súkromných rúk, a tým podporiť neviditeľnú ruku, o ktorej písal Adam

Smith. Len v roku 1987 boli vládami na celom svete privatizované aktíva a podniky v hodnote vyššej než 90 miliárd dolárov.

Navrhujem ďalej hovoriť v tomto článku o niektorých problémoch, ktoré vznikajú, keď sa spoločnosť pokúša nahradiť príkazovú ekonomiku neviditeľnou rukou trhu. Tieto problémy sa neobmedzujú na tie spoločnosti, ktoré sa pokúšali používať príkazy ako svoj základný ekonomický mechanizmus, tak ako Čína a Sovietsky zväz. Rovnaké problémy vznikajú v západných ekonomikách, ako sú Spojené štáty, Veľká Británia a Spolková republika Nemecko, v ktorých sa prvky príkazovej ekonomiky postupne rozširujú a ktoré sa pokúšajú tento proces zvrátiť. Privatizácia štátnych podnikov na západe, ako napríklad poštovej služby v Spojených štátoch a železničnej dopravy a komunálnych služieb v iných krajinách, prináša problémy, ktoré sú identické s problémami vznikajúcimi pri nahradzovaní štátneho, príkazom podriadeného vlastníctva, dobrovoľnou spoluprácou a súkromným vlastníctvom v Číne a v Sovietskom zväze. Práve preto sa Čína môže veľa učiť štúdiom skúseností, ktoré majú s privatizáciou v západných krajinách. V súčasnosti majú nepochybne najviac skúseností takéhoto druhu vo Veľkej Británii. O britských skúsenostiach sa už toho veľa popísalo, a tak ponúkajú mnohé poučné príklady o správnom a nesprávnom spôsobe privatizácie.¹

Svoju ďalšiu diskusiu rozdelím do troch častí: čiastočné versus úplné zrušenie kontroly (teda obmedzenie regulácie alebo privatizácia), postupné versus okamžité zrušenie kontroly a prekonávanie politických prekážok alebo, povedané viac ekonomickým jazykom, krátkozraké usilovanie o dosiahnutie renty. Hoci sa tie isté problémy objavujú bez ohľadu na oblasť, v ktorej sa príkaz nahrádza dobrovoľnou spoluprácou — či už ide o oblasť ekonomickú, politickú, alebo sociálnu — svoje komentáre obmedzím na ekonomickú oblasť. Posledná časť hovorí o všeobecnom probléme tyranie status quo.

Čiastočné versus úplné zrušenie kontroly

Zvýšenie úlohy súkromného trhového mechanizmu v jednom sektore ekonomicky môže byť čiastočne alebo úplne zmarené obmedzujúcim rozsahom zmeny. Sledujeme teraz to, čo sa považovalo za veľký pokrok smerom k širšiemu využitiu trhu, konkrétne vytvorenie EHS a pokus dosiahnuť voľný obchod medzi krajinami Spoločného trhu. Je to už takmer 40 rokov, čo bol prijatý Schumanov plán na vytvorenie spoločenstva pre obchod s uhlím a s oceľou, ale nijaký pozorovateľ nepoprie, že voľný obchod vnútri spoločného trhu je stále viac ideálom než skutočnosťou. Vidieť to aj na súčasnej dohode o odstránení všetkých bariér do roku 1992. Ak by pôvodná dohoda bola úspešná, odstránili by sa všetky bariéry už pred mnohými rokmi. V čom bol problém? Prečo nie sú realitou Spojené štáty

¹ Vynikajúcim zdrojom informácií z Británie a z iných krajín je práca S. H. Hanke [4].

európske? Podľa môjho názoru odpoveď spočíva v tom, že zrušenie kontroly sa v princípe prijalo len pre tovary a služby, a nie pre peniaze. Jednotlivé krajiny si nechali plnú moc nad svojimi národnými peniazmi. Dôležitejšie však je, že jednotlivé krajiny odmietli prijať systém voľne pohyblivých výmenných kurzov — teda voľnú výmenu jednej meny za druhú pri ľubovoľných kurzoch, ktoré by sa dobrovoľne dohodli na voľných súkromných trhoch. Odmietnutie toho, aby súkromný obchod určoval výmenné kurzy medzi menami, bolo osudnou chybou. Prvýkrát som prišiel k takému záveru na jeseň v roku 1950, keď som strávil niekoľko mesiacov v Paríži ako konzultant v úrade pre Marshallov plán. Mojou úlohou bolo odhadnúť pravdepodobné následky navrhovaného spoločenstva pre obchod s uhlím a s oceľou. Dospel som k záveru, že voľný obchod vnútri spoločného trhu sa nemôže dosiahnuť, ak jednotlivé meny, ako aj tovary a služby nebudú oslobodené od štátnej kontroly. Táto analýza bola základom pre môj článok *Príklad pružných výmenných kurzov*, publikovaný v roku 1953. V tomto článku som (s. 157) uviedol:

„Systém pružných alebo výmenných kurzov — výmenné kurzy voľne určené na otvorenom trhu najmä súkromnými obchodmi, ktoré sa podobne ako iné trhové ceny menia zo dňa na deň — [je] absolútne podstatný pre splnenie nášho základného cieľa: dosiahnutie a udržanie slobodného a prosperujúceho svetového spoločenstva, spočívajúceho v neobmedzenom, mnohostrannom obchode... Liberalizácia obchodu, vylúčenie pridelovania a inej priamej kontroly, tak internej, ako aj externej, zosúladienie vnútorných peňažných a fiškálnych politik — všetky tieto problémy nadobúdajú inú podobu a sú oveľa ľahšie riešiteľné vo svete pružných výmenných kurzov a ich dôsledku, voľnej konvertibility mien.“

Verím, že 35-ročná skúsenosť po tom, čo bol tento článok publikovaný, poskytla mnoho ďalších dôkazov o platnosti tohto tvrdenia.

V súčasnosti stojí Čína pred rovnakým problémom. Mojmým cieľom nie je prezentovať v tejto diskusii ďalší prípad systému voľne pohyblivých výmenných kurzov, ale jasne ilustrovať, ako zrušenie kontroly a privatizácia, obmedzené len na jednu oblasť, bez rozšírenia na úzko súvisiace oblasti, môžu vo veľkej miere ohroziť základný cieľ.

Druhý príklad je zo Spojených štátov. Hoci sú americké letecké spoločnosti naoko súkromné, podliehajú širokej vládnej kontrole pokiaľ ide o ceny, ktoré účtujú, a trhy, na ktorých pôsobia. Obmedzenie regulácie leteckých spoločností v roku 1978 rozšírilo konkurenciu, čo viedlo k rozsiahlemu a podstatnému zníženiu cien a k rastu rozsahu služieb. Dôsledkom toho sa výrazne zvýšil objem leteckej dopravy. Avšak kým americké letecké spoločnosti boli zbavené kontroly, alebo, ako by som to radšej nazval, boli privatizované, letiská zostali v štátnom vlastníctve a boli štátom aj prevádzkované.² Súkromný podnik nemá ťažkosti pri výrobe

² Vo Veľkej Británii však bola privatizovaná britská Správa letísk [The British Airports Authority], ktorá kontrolovala niektoré letiská.

takého počtu lietadiel, aký požadujú vzhľadom na ziskovosť, letecké spoločnosti a súkromné letecké spoločnosti nemajú ťažkosti pri hľadaní pilotov a obsluhy. Na druhej strane lietadlá často meškajú, pretože zabezpečenie ich pristávania je na vládou spravovaných letiskách neadekvátne, čo sa pravdaže deje na účet pasažierov. Prirodzene, vláda obviňuje za oneskorenie lietadiel súkromné letecké spoločnosti. Začala od nich vyžadovať správy o oneskoreniach vzhľadom na plánované časy priletov a publikácie správ o včasnosti výkonov viacerých leteckých spoločností. Viackrát sa však opakovali návrhy — že aj keď si vláda ponechá vo svojich rukách vlastníctvo a prevádzku letísk, práva na východy k štartovacím dráham, vzhľadom na ich počet a čas použitia, by sa mali vydražiť. Žiaľ, opozícia leteckých spoločností, ktoré majú od vládnych agentúr zaručené práva na východy k štartovacím dráham aj s časmi, zabránila prijatiu hoci aj takej neúplnej reformy. Pravdaže, oveľa lepším riešením by bola privatizácia letísk.

Tretím príkladom je privatizácia jednej z oblastí výroby, pričom výroba cien surovín zostáva pod kontrolou vlády. Neschopnosť cien surovín prispôbiť sa ich trhovej hodnote znamená, že súkromná činnosť, akokoľvek súkromne efektívna, musí byť spoločensky stratová. Budem to ilustrovať extrémnym príkladom, s ktorým som sa stretol pred mnohými rokmi v Indii. Súviselo to s výrobou bicyklov v Pandžábe. Indická vláda kontrolovala výrobu ocele a prideľovala produkciu užívateľom, namiesto toho, aby vyrobenú oceľ predala za trhové ceny. Výsledkom bolo, že výrobcovia bicyklov nemohli dostať také množstvo ocele, ktoré by boli ochotní kúpiť za oficiálne stanovené ceny. Existoval však súkromný trh hotových výrobkov a polotovarov vyrobených z ocele. A tak výrobcovia bicyklov dopĺňali svoj vládny prídel ocele kúpou oceľových polotovarov, ktoré roztápali — čo je sotva efektívny spôsob premeny železnej rudy a uhlia na bicykle.

Dovoľte mi teraz citovať niektoré zrejme príklady z Číny. Zavedenie významného prvku privatizácie v poľnohospodárstve viedlo k značnému rastu poľnohospodárskej výroby a produktivity práce — čo bol vlastne najprenikavejší úspech v Číne pri rozširovaní súkromného trhu. Je však zrejmé, že veľký úspech vyvolal aj skutočné problémy. Prevažná väčšina čínskeho obyvateľstva je zamestnaná v poľnohospodárstve. Preto aj relatívne malé zvýšenie produktivity práce v poľnohospodárstve znamená uvoľnenie robotníkov z poľnohospodárstva, ktorí môžu byť užitočnejšie zamestnaní v priemysle. Väčšina priemyslu však zostáva pod kontrolou príkazovej ekonomiky, čo znamená, že v nej nebola obmedzená regulácia, že nebola privatizovaná, alebo že nebola úplne podrobená konkurencii na trhu.

V Číne sa pokúsili zmeniť spôsob fungovania štátnych podnikov. Kompetentným ľuďom prikázali využívať trhový mechanizmus a poskytli im na to zodpovedajúce podnety. Avšak, pokiaľ priemyselné podniky zostá-

vajú vo vlastníctve štátu, existujú vážne obmedzenia v schopnosti, od politiky závislých manažérov (byrokratov) efektívne reagovať na tlaky trhu. Najvážnejšie obmedzenie je v pružnosti, t. j. v ochote alebo v schopnosti manažérov štátnych podnikov odvážne podnikáť v riskantných projektoch, ktoré môžu ľahko zlyhať, ale ktoré majú tiež reálnu, hoci malú šancu na úspech. Aj tento problém je univerzálny. Všetky štúdie zo Spojených štátov alebo z Veľkej Británie dokazujú, že práve malým podnikom (nie tým dobre známym mega-korporáciám) môžeme ďakovať za väčšinu nových pracovných príležitostí. V Číne je príležitosť pre takéto súkromné podniky úzko obmedzená.

Široko rozsiahla privatizácia ekonomických aktivít by vo veľkej miere zredukovala ťažkosti so zamestnaním robotníkov uvoľnených z poľnohospodárstva. To sa stalo v Spojených štátoch a v ostatnom svete v 19. a v 20. storočí. Začiatkom 19. storočia bolo v Spojených štátoch zamestnaných v poľnohospodárstve vyše 90 % populácie (teda nie oveľa viac ako v súčasnosti v Číne), ale teraz sú to 2–3 %. V skutočnosti prechod na západe trval oveľa dlhšie a postupoval menšími krokmi, než by sa to dalo očakávať v Číne. Tento prechod by sa však nikdy neuskutočnil v takom rozmere, keby príkazový sektor ekonomiky bol v Spojených štátoch taký rozšírený ako teraz v Číne. Skúsenosť Ruska za posledných 70 rokov to tiež potvrdzuje. Jediný spôsob ako urýchliť tento prechod v Číne je postupovať v privatizácii čo možno najrýchlejšie a v čo najširšom rozsahu. Súkromné podniky, ktoré by takto vznikli, by mohli zamestnať pracovné sily.

Druhý príklad z Číny je podobný tomu, ktorý som opísal pri probléme Spoločného trhu: rozdiel medzi rozsahom slobody vo výrobe a distribúcií tovarov a služieb a slobodou vo výrobe a v distribúcií peňazí. Podstatné uvoľnenie mnohých cien, najmä poľnohospodárskych a im podobných tovarov, nebolo sprevádzané privatizáciou bankového systému. Ako som to pochopil, čínska vláda nepriamo určuje, čo sa deje s ponukou peňazí prostredníctvom úverov, ktoré poskytuje štátnym podnikom. Výsledkom bol rýchly rast množstva peňazí a, ako sa dalo očakávať, rapídne vzrastajúci tlak na ceny. Inflácia, tak otvorená, ako aj potlačená, zdvihla svoju nebezpečnú hlavu.

Je oveľa ľahšie zdôrazňovať problémy, ktoré vznikajú pri čiastočnom využívaní trhu, než navrhovať nejaké explicitné závery pre politiku. Je ľahké povedať, že všetky zmeny treba doviest' do konca. Predsa len, v mnohých zaujímavých a dôležitých prípadoch to jednoducho nie je politicky prípustné. Bolo by skutočne prospešné mať v takýchto prípadoch nejaké pravidlá, ktoré by ponúkli najlepší spôsob riešenia. Avšak nie je ich možné vytvoriť v čisto teoretickej rovine. Domnievam sa, že jediný možný spôsob postupu je analyzovať každý príklad osobitne, z hľadiska všeobecných ekonomických zásad, ktoré obsahuje teória cien a peňazí.

Postupná zmena versus liečba šokom

Kedy má byť reforma postupná a kedy je vhodná radikálna a okamžitá zmena? Jedna alternatíva je ilustrovaná rozprávkou o korytnačke a zajacovi, v ktorej „pomalá, ale vytrvalá“ korytnačka dosiahne cieľovú pásku pred oveľa rýchlejšími, ale kľúčujúcim zajacom. Druhá alternatíva je ilustrovaná zásadou, podľa ktorej nemá význam odsekávať psovi chvost po kúskoch. Tento problém je jeden z najzložitejších pri rozširovaní pôsobnosti trhu. Ukážem to na zahraničnom obchode. Predpokladáme krajinu s vysokými clami, ktorá sa rozhodne prejsť na voľný obchod. Prípád postupného prechodu je jasný. Kapitál, ktorý sa investoval určitými spôsobmi, nebude už v nových podmienkach predstavovať efektívne využitie súkromných zdrojov. Mnoho kapitálu je vo forme strojov, ľudskej zručnosti a podobne. Nie je samozrejme, aj z hľadiska väčšej spravodlivosti a aj z hľadiska vyššej efektívnosti, postupné znižovanie colných taríf? To by dalo vlastníkom príslušných zdrojov príležitosť postupne stiahnuť ich kapitál, a tak znížiť náklady, ktoré by im spôsobila táto zmena.

Prípád jednorazového zrušenia colných taríf, teda liečba šokom, je prenikavejší svojím tvrdým dopadom na úroveň ekonomickej efektívnosti. Pokiaľ je ekonomicky efektívne používať príslušné zdroje aj pri absencii colných sadzieb, budú sa používať. Ak totiž možno, ďalším používaním príslušných ľudských a iných zdrojov, dosiahnuť zisk prevyšujúcich hraničné náklady, je lepšie získať tento zisk než nijaký. Záťaž vyplývajúca zo zrušenia colných taríf bude na všetkých majiteľov príslušných zdrojov uložená ihneď, ale stiahnutie investovaného kapitálu bude postupovať podľa toho, ako sa príslušné pracovné a iné zdroje budú môcť produktívnejšie uplatniť inde. Na druhej strane, postupné zníženie colných sadzieb zabezpečuje, že ďalšie použitie príslušných zdrojov je súkromne ziskové na vyššej úrovni, než je spoločensky efektívne, čím vznikajú pre spoločnosť zbytočné náklady.

Možno opodstatnené argumenty pre postupné zmeny sa týkajú skôr spravodlivosti a politiky než technických a ekonomických otázok. Nijaký z nich však nie je jasný. Osoby investujúce do chránených odvetví tak robili s plným vedomím, že úrady, ktoré uložili clá, ich môžu zrušiť. Takáto možnosť znižovala množstvo kapitálu investovaného do týchto priemyselných odvetví, a tým umožňovala vlastníkom kapitálu získať vyšší zisk ako inde. Prečo je teraz spravodlivé, aby spotrebitelia niesli časť nákladov, ktoré vznikli po úprave vlastníkom príslušného kapitálu?

Analýza je komplikovaná, ak berieme do úvahy aktivity, ktoré budú mať snahu rozšíriť sa za nových podmienok, teda priemyselné odvetvia nahrádzajúce tzv. chránené odvetvia. Tu tiež vyžadujú pozornosť sporné otázky týkajúce sa efektívnosti, spravodlivosti a politiky.

Zastavenie pokračujúcej inflácie vytvára podobné problémy. Okamži-

té odstránenie inflácie, ak nie je vopred predvídateľné, môže spôsobiť rozsiahle kapitálové straty. Dlhodobé zmluvy uzatvárané s očakávaním určitej pravdepodobnej miery inflácie sa náhle javia ako neprijateľné. Otázka zabezpečenia spravodlivosti pri postupnom prechode je oveľa silnejšia pre mierne stupne inflácie než pre colné tarify. Efekty z predchádzajúcej inflácie a aj z jej nepredvídateľného zastavenia sú oveľa prenikavejšie a dotýkajú sa väčšieho počtu ľudí, ktorí mali z predchádzajúcej inflácie skôr škodu než úžitok a budú znovu poškodení jej rýchlym ukončením. Postupné znižovanie inflácie uľahčuje prechod a znižuje náklady na dosiahnutie neinflačného rastu.

Mnoho závisí od výšky inflácie. Ak je inflácia extrémne vysoká — s trojčíselnou ročnou mierou — situácia je rozdielna. Takmer všetci účastníci trhu prispôbia svoje plány tak, že všetky dlhodobé záväzky sú plne indexované. Náhla deflácia spôsobí nízke náklady, pretože finančné a iné inštitúcie sa adaptovali na radikálne zmeny v miere inflácie. V skutočnosti takéto prispôsobovania predstavujú hlavné náklady vysokej a nepredvídateľnej inflácie. Spôsob postupných zmien však nie je niekedy možný, kvôli nedostatku času — pes zdochne skôr, než sa jeho obzvlášť dlhý chvost podarí postupne odrezáť.

Priama kontrola cien — či už všeobecná, alebo špecifická, týkajúca sa napríklad nájomného alebo výmenných kurzov — sa takmer vždy najlepšie ruší naraz. M. Thatcherová vhodne zrušila kontrolu výmenných kurzov vo Veľkej Británii cez noc a úplne. Postupné prispôsobovanie len predlžuje škodu spôsobenú kontrolami a vytvára neoprávnené výhody pre „zasvätných“. Nedostatky, rady a iné deformácie, vytvorené pokusmi udržať ceny pod ich trhovú úroveň, sa môžu postupne zmenšiť, ale vznikajú ďalšie problémy, pretože postupné zmeny podporujú špekulácie o prípadnom neúspechu a povzbudzujú oponentov v hľadaní dôkazov neúspechu. Podobné tvrdenie platí aj pre pokusy udržať ceny nad trhovou úrovňou — ako demonštruje poľnohospodárska politika Spojených štátov, Japonska a krajín Spoločného trhu.

Prekonávanie politických prekážok

Táto téma sa nám nevyhnutne vnucovala už v predchádzajúcom odstavci. Vo všeobecnosti sa dotknem otázky, ako prekonať politické prekážky pri rozširovaní trhu. Nebezpečenstvo nespočíva len v tom, že prekážky zamedzia pokusom uvoľniť trh, ale rovnako aj v tom, že prekonávanie politických prekážok zničí aj výhody vyplývajúce zo zavedenia trhu. Problém je najsť spôsoby, ako prekonať prekážky, ktoré nemajú tieto efekty. Skúsenosť západu s privatizáciou je v tejto súvislosti obzvlášť užitočná. Asi najvýznamnejšie a najrozanalyzovanejšie sú skúsenosti, ktoré má s privatizáciou Veľká Británia. Vrelo odporúčam čínskym priateľom, ktorí sa pokúšajú o rozšírenie trhu, aby skúmali ich závery.

Tento problém ilustruje i privatizácia poštovej služby v Spojených štátoch. Americká poštová služba má monopol na doručovanie poštových zásielok prvej triedy, zaručený zákonmi o súkromných expresných zásielkách, podľa ktorých je pre jednotlivcov trestné ponúkať verejnodopravné služby prvej triedy. Viaceré pokusy prevádzkovať túto službu skončili súdnym stíhaním. Privatizácia sa najprv dostala cez túto bariéru prostredníctvom alternatívnej balíkovej služby. Čisto súkromný podnik The United Parcel Service a iné spoločnosti, ponúkajúce prepravu balíkov, prevzali na seba väčšinu záležitostí predtým patriacich poštovej službe. Okrem toho sa vyvinula služba súkromných doručovateľov, z ktorých najznámejší Federal Express mal také úspechy, že sa objavilo množstvo jeho konkurentov. Smery vývoja vyspelej techniky boli nepochybne podporované tak, aby v každom prípade urýchlili poštovú službu. Príkladom je elektronická pošta cez počítače a telefóny a teletex sprostredkovaný tiež telefónmi. Tieto príklady ilustrujú dômyselnosť súkromného trhu pri využívaní možností, ktoré ponúka neefektívnosť štátnych podnikov.

Viackrát už boli snahy zrušiť zákony o súkromných expresných zásielkách, aby súkromné osoby a podniky mohli konkurovať americkej poštovej službe. Takéto pokusy vždy priniesli vášnivé protesty odborov poštových zamestnancov, vedenia poštovej služby a vidieckych obcí, ktoré sa domnievali, že by mohli prísť o poštové služby. Na druhej strane, len málo ľudí má silný a koncentrovaný záujem na zrušení zákonov o súkromných expresných službách. Podnikatelia, ktorí by potenciálne mohli vstúpiť do danej oblasti podnikania (ak by sa otvorila pre súkromníkov), nevedia vopred, či by tak urobili. Státisíce ľudí, ktorí by nepochybne získali zamestnanie v rozvinutom súkromnom poštovom systéme, nemajú ani najmenšie tušenie o tejto možnosti.

Odvolám sa na osobnú skúsenosť. Naliehal som na jedného poslanca v kongrese, ktorý rovnako veril, ako ja, že je žiadúce zrušiť zákony o súkromných expresných zásielkách a prijať nový návrh zákona. Povedal: „Vy a ja poznáme mocné skupiny, ktoré budú hlasovať a vyvíjať tlak proti takému návrhu zákona. Môžete mi poskytnúť zoznam ľudí, ktorí budú rovnako ochotní hlasovať a pracovať v prospech takého návrhu zákona? Ľudí, ktorí budú mať nejaký vplyv v kongrese? Ľudí, ktorí budú mať silný osobný záujem, iný než akademickí ekonómovia?“ Priznal som, že mu taký zoznam poskytnúť nemôžem a on nikdy návrh takého zákona nepredložil. Poštový monopol bol vybudovaný na inštitucionalizovaných záujmoch. Proti poštovému monopolu stojí málo inštitucionalizovaných záujmov, aj keď nejaké existujú. Táto situácia sa môže zmeniť, ak by v tom také korporácie ako Federal Express a United Parcel Service videli možnosti pre seba.

Jednu z možností ako prekonať opozíciu proti privatizácii, ktorá sa vo veľkom používa vo Veľkej Británii, opisuje R. Poole [6, s. 25]:

„... identifikovať potenciálnych oponentov a včleniť ich do obchodu, vo všeobecnosti pomocou vlastníctva účastín. Existujú dve špecifické aplikácie tejto zásady, vlastníctvo zamestnaneckých účastín a ľudový kapitalizmus...“

Ako ukazuje prípad British Telecom, možnosť stať sa majiteľom účastín môže dramaticky zmeniť pohnútky štátnych zamestnancov organizovaných v odboroch. Odborárski funkcionári kritizovali plánovanú privatizáciu Telecomu a svojim členom radili, aby nekupovali účastiny, ktoré im boli ponúkané so zľavou. Avšak nakoniec, uvedomujúc si príležitosť získať peniaze, účastiny kúpilo vyše 96 % zamestnancov.“

R. Poole používa British Telecom aj na ilustráciu druhej metódy, ľudového kapitalizmu: „Aby majiteľov telefónov podnietili k nákupu účastín, ponúkali im spolu s nimi poukážky, ktoré zaručovali zľavu na ich telefónnom účte, ak budú vlastníkmí účastín aspoň 6 mesiacov. Aby inštitúcie a veľké podniky nemohli skúpiť levie podiely, začiatkové nákupy boli obmedzené na 800 účastín na kupujúceho.“

Nebezpečenstvo, ktorému sa treba vyhnúť pri prijímaní takýchto odporúčaní, spočíva v oslabení tejto transakcie premenou štátneho monopolu na súkromný monopol — čo môže byť určitým zlepšením, ale bude to ďaleko od želateľného výsledku. Poštová služba Spojených štátov ilustruje nebezpečenstvo aj klamnú predstavu, že napodobňovaním formy súkromného podniku možno dosiahnuť podstatu. Teoreticky bola zriadená ako od vlády nezávislá spoločnosť, ktorá nebude podriadená priamemu politickému vplyvu a ktorá bude fungovať na trhových princípoch. Pochopiteľne, tento výsledok sa mohol ťažko dosiahnuť. Poštová služba zostala monopolom a nikdy nerozvíjala silný súkromný záujem o efektívnosť.

Podľa mňa najlepšou formou privatizácie nie je predávať účastiny, ale dať štátny podnik občanom. Kto, pýtam sa odporcov, vlastní štátne podniky? Obvyklá odpoveď je: „verejnosť“. Tak prečo neurobiť z tejto ozdobnej frázy realitu? Založiť súkromnú spoločnosť a dať v nej každému občanovi jednu alebo sto účastín. Nechať im voľnosť pri kupovaní a predávaní účastín. Účastiny sa tak skoro dostanú do rúk podnikateľom, ktorí podľa toho, čo bude najziskovejšie, buď zachovajú podnik, napríklad poštový systém, ako jeden celok, alebo ho rozbijú na množstvo častí. Poznám len jeden významný prípad, v ktorom sa použil tento postup: v Britskej Kolumbii (pozri [5, 1. časť]). Žiaľ, kolaps v cenách energie znemožnil tomuto riskantnému podniku dosiahnuť výnimočný úspech. Predsa je to však veľmi cenný študijný materiál.

Posledný príklad ilustruje túto otázku iným spôsobom. Rusi povolili malé súkromné parcely v poľnohospodárstve. Odhaduje sa, že zaberajú asi 3 % ornej pôdy v Sovietskom zväze a zhruba 1/3 domácej výroby potravín v Sovietskom zväze sa predáva, akoby pochádzalo zo súkromných parciel. Staroslivo som vyberal svoje slová. Nepovedal som, že 1/3

bola „vyrobená na súkromných parcelách“, pretože podľa mňa by to nebolo správne. Mnoho potravín predávaných akoby pochádzali zo súkromných parciel, sa na nich skutočne vyrobilo, mám ale silné podozrenie, že množstvo z nich pochádza z kolektívnych hospodárstiev.

Pred desaťročiami bolo vládcom Sovietskeho zväzu jasné, že môžu podstatne zvýšiť domácu poľnohospodársku výrobu zväčšením rozsahu a úlohy súkromných parciel. Prečo tak neurobili? Určite nie pre nevedomosť. Jasná odpoveď je, že privatizácia by vyvolávala tendencie zakladať nezávislé strediská moci, ktoré by znížili politickú moc byrokracie. Vládcovia považovali politickú cenu, ktorú by museli zaplatiť, za vyššiu než ekonomický prínos. Domnievam sa, že v súčasnosti, hlavne pod vplyvom úspechu takejto politiky v Číne, prezident Gorbačov hovorí o podstatnom rozšírení súkromných parciel. Rozhodne však nie je jasné, či bude úspešný.

Tyrania status quo

Problémy prekonávania inštitucionalizovaných záujmov, zmareného úsilia o zabezpečenie si renty, týkajú sa takmer každého pokusu meniť vládnu politiku, či už zmena zahŕňa privatizáciu, likvidáciu vojenských základní, obmedzenie dotácií, alebo čokoľvek iné. Výsledná *Tyrania status quo*, ako sme moja žena a ja nazvali jednu súčasnú knihu [3] pojednávajúcu o množstve takýchto prípadov v Spojených štátoch, je hlavnou príčinou toho, že pri podpore dynamických zmien, vo vytváraní rastu a hospodárskej prosperity sú politické mechanizmy oveľa neefektívnejšie než mechanizmy slobodného trhu.

Existuje niekoľko jednoduchých pravidiel na prekonanie tyranie status quo. Avšak jedna úzko nadväzuje na predchádzajúcu diskusiu o postupnej versus náhlej zmene. Ak má byť privatizovaná alebo obmedzená nejaká činnosť štátu, v každom prípade tak treba urobiť úplne. Nerobte kompromisy čiastočnou privatizáciou alebo čiastočným obmedzením. To jednoducho ponecháva jadro rozhodných oponentov, ktorí budú usilovne a často aj úspešne pracovať, aby zvrátili zmenu. Reaganova administratíva sa napríklad opakovane pokúšala privatizovať Amtrak (službu osobnej železničnej dopravy) a zrušiť Legal Service Corporation (Spoločnosť pre právne služby). V každom prípade to znížilo rozpočet, čo je pekné prechodné víťazstvo. Na druhej strane, úplne zrušenie Civil Aeronautics Board (Správy civilného letectva) dáva oveľa väčšiu nádej, že zrušenie regulácie leteckej dopravy tu je natrvalo.

Na záver. Existujú lepšie a horšie spôsoby ako privatizovať príkazovú ekonomiku, ale neexistuje nijaká magická formula bezbolestného prechodu od príkazovej ekonomiky k ekonomike dobrovoľnej výmeny. Ak je možné tento prechod dosiahnuť, potenciálne zisky sú také veľké, že vynaložené náklady sa budú javiť ako bezvýznamné. Je poctou pre súčasných vodcov Číny, že si uvedomili, že potenciálne zisky prevyšujú

náklady prechodu a že sa angažujú v úsilí uskutočniť tento prechod. Budú to predovšetkým obyvatelia Číny, ale nielen oni, kto bude mať z tohto úsilia úžitok. Všetci ľudia na svete z toho budú mať úžitok. Mier a široko rozsiahla prosperita sú konečné výhry celosvetového využívania dobrovoľnej spolupráce ako hlavného nástroja organizácie ekonomickej činnosti.

Z časopisu *The Cato Journal*, 1989, č. 3
preložil *Ladislav Unčovský*, ml.

Došlo 26. 3. 1990

Literatúra

- [1] FRIEDMAN, M.: The Case for Flexible Exchange Rates. In: FRIEDMAN, M.: *Essays in Positive Economics*, s. 157—203. Chicago, University of Chicago Press 1953. Nové vydanie In: *The Essence of Friedman*, s. 461—498. Red. K. R. Leube. Stanford, California, Hoover Institution Press 1987.
- [2] FRIEDMAN, M.: How to Use Market Mechanisms in Connection with Central Planning. [Prednáška č. 4, prednesená v Bejingu 30. septembra 1980 a v Shangai 4. októbra 1980 pod patronátom Čínskej akadémie spoločenských vied. Preložené do čínštiny a publikované In: *On inflation: Four Lectures in China*, s. 50—67. Beijing, Chinese Social Sciences Publishing House 1982.
- [3] FRIEDMAN, M. — FRIEDMAN, R. D.: *Tyranny of the Status Quo*. New York, Harcourt Brace Jovanovich 1984.
- [4] HANKE, S. H.: *Privatization and Development*. San Francisco, Institute for Contemporary Studies Press 1987.
- [5] OHASHI, T. M. — ROTH, T. P.: *Privatization: Theory and Practice*. Vancouver, B. C., Canada, The Fraser Institute 1980.
- [6] POOLE, R. W., Jr.: Stocks Populi, A Privatization Strategy. *Policy Review*, jeseň 1988, č. 46, s. 24—29.

Profily

Trygve Magnus Haavelmo - nositeľ Nobelovej ceny za ekonómiu za rok 1989

Profesor Trygve Magnus Haavelmo, narodený v roku 1911 v mestečku Sandmo neďaleko Oslo, stal sa nositeľom Nobelovej ceny za ekonómiu za rok 1989. Ide o ekonóma, štatistika a ekonometra, ktorý bol dosiaľ známy len v užších kruhoch odborníkov.

T. M. Haavelmo študoval na univerzite v Oslo a jeho učiteľom bol známy ekonóm Ragnar Frisch, taktiež nositeľ Nobelovej ceny za rok 1969. R. Frisch bol priekopníkom používania štatistiky a matematiky v ekonómii a predchodca, resp. zakladateľ ekonometrie. Jeho vplyv determinoval aj dielo Haavelma.

Za „prvotné povolanie“ T. Haavelma možno označiť štatistiku. Na začiatku svojej kariéry vyučoval štatistiku na univerzite v Aarhus (Dánsko). V čase pred druhou svetovou vojnou odišiel do USA na Harvardskú a neskôr na Chicagskú univerzitu. Zúčastňoval sa na práci tzv. Cowlesovej komisie, inštitúcie, ktorá mala rozhodujúci význam pri rozvoji kvantitatívnych metód v ekonómii. Združovala rad ekonómov, neskorších nositeľov Nobelovej ceny, ako T. C. Koopmans, M. Friedman atď. Hlavným cieľom Haavelmovho pobytu bolo štúdium. Spomína ho aj J. A. Schumpeter v práci *Geschichte der Ökonomischen Analyse* (Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen 1965, s. 1413), kde píše o Haavelmovi, že počas svojej návštevy v Spojených štátoch, bez toho aby mal učiteľský úväzok, mal taký vplyv, že by priviedol k sláve životné dielo hociktorého profesora. Schumpeter oceňuje najmä prínos Haavelma v oblasti odhadu simultánnych systémov ekonomických rovníc. Kvôli úplnosti treba uviesť, že niektoré pramene, napriek uvedenému tvrdeniu Schumpetera, uvádzajú, že počas spomínaného pobytu Haavelmo pôsobil ako učiteľ na Chicagskej univerzite.

Väčšina prác T. Haavelma bola publikovaná v časopise *Econometrica*, vrátane prác štatistickej či teoretickej-ekonometrickej povahy.

Medzi prevažne štatistické možno zaradiť jeho práce zo začiatku 40. rokov. Do teórie časových radov patrí kniha *The Inadequacy of Testing Dynamic Theory by Comparing Theoretical Solutions and Observed Cycles* [Neadekvátnosť testovania dynamickej teórie porovnávaním teoretických riešení a pozorovaných cyklov], uverejnená v roku 1940.

Za najvýznamnejší prínos v oblasti ekonometrie sa považuje publikácia *The Probability Approach to Econometrics* [Pravdepodobnostný prístup k ekonometrii], *Supplement to Econometrica*, Cowles Commission Papers, 1944, New Series 4 [pôvodne vo forme článku už roku 1941]. Jej význam spočíva predovšetkým

všetkým vo vymedzení ekonometrie ako základného matematicko-štatistického prístupu.

Z oblasti už spomínaného problému simultánných rovníc je článok *The Statistical Implications of a System of Simultaneous Equations* [Štatistická indukcia systému simultánných rovníc], *Econometrica*, 1943.

Po vojne sa T. M. Haavelmo vo viacerých článkoch zaoberal otázkou odhadu spotrebných funkcií. Sem patria články *Methods of Measuring the Marginal Propensity to Consume* [Journal of the American Statistical Association, 1947] a *Family Expenditures and the Marginal Propensity to Consume* (*Econometrica*, 1947). Z tejto oblasti je známa štúdia, vypracovaná spolu s M. A. Girshickom, ktorá sa zaoberá problémom trhových ponukových funkcií (GIRSHICK, M. A. — HAAVELMO, T. M.: *Statistical Analysis of the Demand for Food: Examples of Simultaneous Estimation of Structural Equations* [Štatistická analýza dopytu na potraviny: príklady simultánneho odhadu štruktúrnych rovníc], *Studies in Econometric Methods*, Cowles Commission Monography, No 14, ed. William C. Hood and Tjalling C. Koopmans [John Willey & Sons 1953]).

Na základe ročných údajov o predaji za obdobie 1922–1941 vytvorili autori funkciu dopytu pre potraviny v USA. Celkovú spotrebu rozdelili na spotrebu potravín a ostatnú spotrebu.

Vo funkcii dopytu premenné vystupujú: pomer indexu cien potravín k všeobecnému cenovému indexu, dôchodok za bežné obdobie, dôchodok za minulé obdobie a trendová zložka.

Odhadom parametrov konkrétnej empirickej dopytovej funkcie Girshick a Haavelmo dospeli k mnohým zaujímavým záverom o dopyte (napr. klesanie dopytu pri raste cien). V nadväznosti na dopytovú funkciu odhadli dve ponukové funkcie pre dve časti distribučnej siete (od výrobcov po spotrebiteľov). Prvá časť predstavovala časť od farmárov po veľkoobchod, druhú časť od veľkoobchodu po maloobchod. Ako vysvetľujúcu premennú autori použili pomer predajných cien farmárov k cene spotrebiteľa za bežné a predchádzajúce obdobie.

Výsledky Haavelmovho výskumu viedli k rozvoju viacerých prác v tejto oblasti.

Ďalšiu časť diela T. Haavelma predstavuje jeho príspevok k rozvoju ekonomickej teórie. Najvýznamnejší je jeho prínos k teórii funkcie štátneho rozpočtu, resp. štátnych výdavkov, o ktorom uverejnil článok v roku 1945, taktiež v časopise *Econometrica* s názvom *Multiplier Effects of a Balanced Budget*, (Multiplikátorový efekt vyrovnaného rozpočtu). Tieto výsledky sa v ekonomickej teórii nazývajú ako Haavelmov efekt. Ide o myšlienku, že pri raste verejných výdavkov a obdobnom raste verejných príjmov sa ich vplyvy neneutralizujú. Hrubý národný produkt za týchto okolností rastie. Ide teda o vplyv fiškálneho multiplikátora, známeho z Keynesovej teórie. Kladný vplyv verejných výdavkov na rast ekonomiky sa uplatňuje aj za uvedených okolností.

Niektorí hodnotitelia Haavelma považujú formuláciu tohto efektu za najdôležitejšiu časť jeho diela.

Roku 1947 sa Haavelmo vrátil do Nórska a roku 1948 bol menovaný profesorom ekonómie a štatistiky na Univerzite v Oslo. Od roku 1979 je emeritný profesor.

Možno konštatovať, že hodnotenie diela T. Haavelma nie je jednoduché. Vyplýva to zo skutočnosti, že ide o pomerne neznámeho autora. De udelenia No-

belovej ceny bol T. Haavelmo známy len úzkemu kruhu odborníkov. Ďalší problém je v tom, že práce T. Haavelma sú zväčša vo forme článkov. A do tretice, citované práce boli uverejnené v štyridsiatych rokoch, preto sú ťažkosť s ich dostupnosťou. V našich podmienkach ide dokonca takmer o neriešiteľný problém.

Problémy nie sú spojené len s osobou T. Haavelma. Už posledné dva predchádzajúce roky bola Nobelova cena za ekonómiu udelená vedcom, ktorí, v porovnaní s predchádzajúcimi nositeľmi Nobelovej ceny, boli známi len v užších kruhoch. Ide o N. S. Buchanana (nositeľ za rok 1987) a M. Allaisa (za rok 1988). U všetkých týchto ekonómov je spoločná jednak užšia špecializovaná problematika bádania, jednak väčší časový odstup od publikovania hlavných výsledkov.

Uvedenú skutočnosť možno vysvetliť tým, že počet vo svete najznámejších ekonómov, ktorí prichádzali do úvahy ako kandidáti na Nobelovu cenu za ekonómiu, sa už vyčerpal. Komisia pre udeľovanie tejto ceny musí zrejme hľadať vhodných kandidátov aj medzi vedcami známymi len v užšom kruhu. Pritom pocta — udelenie Nobelovej ceny — sa nedosáva menej zaslúžilým. To dokumentuje aj príklad T. Haavelma.

Haavelmov základný prínos spočíva bezpochyby v rozvoji ekonometrie: jednak v prepracovaní základov v nadväznosti na počet pravdepodobností, jednak v realizácii konštrukcie viacerých empirických štúdií. Bez tohto príspevku by ekonometria nedosiahla terajšiu úroveň, so všetkými jej kladmi i záporami. Významný je Haavelmov príspevok k teórii verejných výdavkov a štátneho rozpočtu.

Nobelova cena za rok 1989 sa teda dostala do dobrých rúk. Bude len potrebné bližšie sa zoznámiť s dielom tohto významného európskeho ekonóma.

Ladislav Unčovský

Recenzie

HAYEK, Friedrich August: **The Fatal Conceit: The Errors of Socialism**. London — New York, Routledge 1989. 180 s.

V súčasnosti sme svedkami zlyhania tzv. reálneho socializmu vo viacerých, najmä európskych krajinách. Vzniká otázka, či príčinou je praktické uplatňovanie určitej — stalinskej a neo-stalinskej — predstavy o socializme, alebo či je chybná samotná myšlienka socializmu. Táto otázka nemá iba akademický význam; naopak, odpoveď na ňu môže výrazne ovplyvniť šance tých politických síl, ktoré sa stále snažia vybudovať nejakú inú, lepšiu demokratickú podobu socializmu.

Medzi vedcami, ktorí dospeli k názoru, že samotná myšlienka socializmu je chybná, významné miesto zaujímajú dvaja predstavitelia novorakúskej školy — Ludwig von Mises a Friedrich August Hayek. Druhý z nich — laureát Nobejovej ceny za ekonómiu za rok 1974 (spolu s G. Myrdalom), ktorý výrazne prispel aj k rozvoju filozofie, práva, politológie a psychológie — dospel k presvedčeniu, že ako ekonóm môže „spraviť viac pre svojich bližných vysvetlovaním príčin, pre ktoré je proti socializmu, než akýmkoľvek iným spôsobom“.¹ Touto problematikou sa zaoberá aj vo svojej zatial poslednej kižnej publikácii *Osud-*

ná samolúbosť: Omyly socializmu, ktorá prvýkrát vyšla v roku 1988 vo vydavateľstve Routledge. Vzhľadom na citované presvedčenie autora je priam symbolické, že o rok neskôr vyšla ako prvý zväzok v edícii *Zobrané spisy Friedricha Augusta Hayeka*, ktorej hlavným redaktorom je W. W. Bartley III. (The Hoover Institution on War, Revolution and Peace, Stanford University.)

V roku 1978 F. A. Hayek chcel usporiadať debatu medzi poprednými teoretikmi socializmu a intelektuálnymi obhajcami trhového mechanizmu na tému *Boľ socializmus chybou?* K tejto debate (ktorá sa podľa neho mala konať v Paríži) nikdy nedošlo. Hayek však, povzbudzovaný kolegami, vypracoval manifest na danú tému, ktorý pozostával z troch častí. Jeho skrátenou verziou je recenzovaná publikácia.

V kritike socializmu F. A. Hayek vychádza z kritiky jeho filozofických východísk. Využíva však aj poznatky z iných vedných disciplín, predovšetkým z ekonómie, práva, psychológie a jazykovedy.

Pri kritike filozofických východísk

¹ Socialism and Science (Prednáška dňa 19. 10. 1976 pre Canberrskú vetvu Ekonomickej spoločnosti Austrálie a Nového Zélandu). In: *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas*. Chicago, The University of Chicago Press 1978, s. 306.

socializmu sa autor neobmedzuje na práce, ktoré explicitne propagujú myšlienku socializmu, resp. komunizmu. Ideové zdroje socializmu nachádza aj v prácach filozofov, ktorí o socializme ani o komunizme nikdy nehovorili, ba dokonca aj v spôsobe myslenia typického pre ľudí žijúcich v tlupe, resp. v kmeni. Ukazuje, že prechod ľudstva od života in tlupách a v kmeňoch k civilizácii bol nerozlučne spätý so zmenou pravidiel vzťahov medzi ľuďmi — s postupným prechodom od pravidiel, vychádzajúc z inštinktov a umožňujúcich sledovať konkrétne spoločné ciele, k súhrnu abstraktných morálnych pravidiel, ktoré nazýva rozšíreným poriadkom (extended order). Ten je rozšírený v tom zmysle, že sa ním riadia vzťahy medzi všetkými (civilizovanými) ľuďmi (na rozdiel od pravidiel správania v tlupe, resp. v kmeni, pre ktoré bola charakteristická inštinktívna solidarita a altruizmus vo vzťahu k príslušníkom vlastnej tupy, resp. kmeňa a inštinktívna agresivita voči ostatným ľuďom). Presadzuje sa preto, lebo (bez toho, že by si to uvedomovali) tí, ktorí sa ním riadia, môžu zvýšiť svoj počet (a, samozrejme, tento zvýšený počet aj užiť) výraznejšie, než tí, ktorí sa ním neriadia. Postupné presadzovanie a evolúcia rozšíreného poriadku sa uskutočňuje prostredníctvom „rozširovania nových návykov v procese prenášania nadobudnutých obyčajov“ (s. 16), ktorý je analogický, ale z niektorých dôležitých hľadísk (napr. pokiaľ ide o rýchlosť) sa odlišuje od biologickej

evolúcie. Evolúcia rozšíreného poriadku „je na jednej strane nad inštinktom, a často stojí proti nemu a... , na druhej strane... nemožno ju vytvoriť alebo navrhnúť rozumom“ (s. 21). Osudná samolúboosť spočíva v názore, že „schopnosť nadobúdať zručnosti má svoj pôvod v rozume“ (s. 21). V skutočnosti náš rozum je výsledkom evolučného selekčného procesu v rovnakej miere ako naša morálka (a teda aj celý rozšírený poriadok).

Práve pochopenie toho, že rozšírený poriadok nie je a ani nemôže byť výtvorom ľudského rozumu, je jedným z najvýznamnejších výsledkov spoločenskovedného myslenia. Zaslúžili sa oň také významné osobnosti ako Bertrand Mandeville,² David Hume, Adam Ferguson a Adam Smith. Zástancami opačného názoru sú predstavitelia smeru, ktorý F. A. Hayek nazval konštruktivismom.³ Ide o smer racionalizmu, pri zrode ktorého stál R. Descartes a ktorého významnými predstaviteľmi boli, okrem iných, J. J. Rousseau, J. Bentham a A. Comte. Jeho stúpenkami boli aj také významné vedecké osobnosti ako J. Monod (molekulárny biológ), J. M. Keynes a A. Einstein. Konštruktivistická predstava, že pravidlá vzťahov medzi ľuďmi možno vybudovať, resp. prebudovať na základe schémy vytvorenej rozumom, tak, aby zodpovedali konkrétnemu vopred vymedzenému cieľu, resp. cieľom, je jedným z hlavných ideových východísk učení o socializme. Táto predstava je však atavistická — konkrétnym vopred vymedzovaným cieľom môže zodpovedať

² B. Mandeville je u nás pomerne málo známou osobnosťou. K významu jeho diela pozri napr. HAYEK, F. A.: Dr. Bernard Mandeville. In: *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas*. Chicago, The University of Chicago Press 1978, s. 249–266.

³ Jeho kritiku podal v inauguračnej prednáške na univerzite v Salzburgu *Die Irrtümer des Konstruktivismus und die Grundlagen legitimer Kritik Gesellschaftlicher Gebilde*; v angličtine: *The Errors of Constructivism*. In: *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas*. Chicago, The University of Chicago Press 1978, s. 3–22.

len sústava inštinktívnych pravidiel, ktorými sa riadi tlupa alebo kmeň.

V ekonomickej oblasti základom rozšíreného poriadku je oddelené vlastníctvo, pre ktoré sa častejšie používa pojem „súkromné vlastníctvo“ (F. A. Hayek však uprednostňuje prvý z uvedených pojmov). Príslušníci tlupy, resp. kmeňa vyrábali pre konkrétneho známeho spotrebiteľa, s cieľom uspokojiť jeho potrebu. V civilizácii však výrobca vyrába pre neznámeho (jemu lahostajného) odberateľa, nie s cieľom uspokojiť jeho potrebu, ale s cieľom dosiahnuť zisk.⁴ Jeho vlastné potreby uspokojujú výrobky iných, jemu neznámych výrobcov. Socialistické heslo „Výroba pre použitie by mala nahradiť výrobu pre zisk“ (ktorému podľahol napr. aj A. Einstein)⁵ je teda taktiež jasným atavizmom. S tým súvisí ďalšie nepochopenie fungovania rozšíreného poriadku v ekonomickej oblasti (nepochopenie trhu) — predstava, že spolupráca je lepšia než konkurencia. „Spolupráca, podobne ako solidarita, predpokladá vysokú mieru zhody v cieľoch aj v metódach ich dosahovania. Má zmysel v malej skupine, ktorej členovia zdieľajú jednotlivé obyčaje, znalosti a presvedčenia o možnostiach. sotva má zmysel, keď je problémom adaptácia na neznáme okolnosti; je to však práve adaptácia na neznáme, na ktorej spočíva koordinácia snáh v rozšírenom poriadku. Konkurencia je procedúra objavovania, ktorá je obsiahnutá v celej evolúcii, ktorá viedla človeka nevedomky k reagovaniu na nové situácie; a prostredníctvom konkurencie, nie prostredníctvom dohody, postupne zvyšujeme našu efektívnosť“ (s. 19).

„Tvorba bohatstva nie je jednoducho fyzickým procesom a nemožno ju vysvetliť ako reťaz príčin a účinkov. Neurčujú ju objektívne fyzické faktory známe ktorejkoľvek myslí, ale oddelené, odlišujúce sa, informácie miliónoch, prejavuje sa v cenách, ktoré vedú ľudí pri ďalších rozhodnutiach. Keď trh oznámi individuálnemu podnikateľovi, že určitým spôsobom dosiahne vyšší zisk, tento podnikateľ môže tak poslúžiť svojmu vlastnému prospechu, ako aj vniesť väčší príspevok do agregátu (vyjadreného v rovnakých jednotkách kalkulácie, aké používa väčšina ostatných), než by mohol vytvoriť akýmkoľvek iným disponibilným spôsobom. Tieto ceny totiž informujú účastníkov trhu o rozhodujúcich momentálnych podmienkach, od ktorých závisí celá deľba práce, o súčasnej miere konvertibility (alebo „zameniteľnosti“) rôznych zdrojov, či už sú tieto prostriedkami na výrobu iných tovarov, alebo prostriedkami na uspokojovanie jednotlivých ľudských potrieb“ (s. 99).

Významné výsledky pri výskume konkurencie a relatívnych cien dosiahla už klasická politická ekonómia — výrazným prínosom je najmä neviditeľná ruka. A. Smitha a Ricardov princíp komparatívnych nákladov. Skutočné pochopenie určovania dopytu a ponuky, prispôsobovania množstiev potrebám a významu mier vzácnosti, vyplývajúcich zo vzájomného prispôsobovania, pre koordináciu ekonomickej aktivity priniesla však až teória hraničnej užitočnosti. Dospela k záveru, že „ekonomické udalosti nemožno vysvetľovať predchádzajúcimi udalosťami, pôsobiacimi ako určujúce príčiny“

⁴ Poznamenávame, že výroba na objednávku, teda pre vopred známeho odberateľa, ktorá sa rozširuje najmä vďaka priemyselnej automatizácii, na tejto skutočnosti nič nemení — motívom výroby je stále zisk, nie uspokojenie potreby iného.

⁵ EINSTEIN, A.: Why Socialism? In: Out of My Later Years. New York, Philosophical Library 1956 [1. vyd. 1949], s. 129. [Citované podľa s. 59 recenzovanej publikácie.]

(s. 97). Zaujímavý je postreh J. Reiga (v úvode k španielskemu prekladu Böhmovho-Bawerkovho článku o Marxovej teórii vykorisťovania). Podľa Reiga sa zdá, že Marx po preštudovaní prác Jevonsa a Mengera úplne zanechal ďalšiu prácu na Kapitáli. F. A. Hayek k tomu výstižne a vtipne poznamenáva: „Ak je to tak, jeho nasledovníci zrejme neboli takí múdri ako on“ (s. 150).

Rozšírený poriadok umožňuje veľkú diferenciu a rozmanitosť ľudských jedincov, ktorá sa ekonomicky prejavuje v špecializácii. V prípade dobrovoľnej špecializácie, ktorú usmerňujú rozdiely v očakávaných výnosoch, prírastok obyvateľstva neznamená len väčší počet ľudí, ale aj väčší počet rozdielnych ľudí, čo vedie k zvýšeniu produktivity. Práca teda môže prinášať nielen klesajúce (ako predpokladal T. Malthus), ale aj rastúce výnosy. To vedie F. A. Hayeka k odmietnutiu obáv z preľudnenia. Nové príležitosti špecializácie vyplývajú z rastu hustoty osídlenia. V niektorých mimoeurópskych oblastiach je dokonca predpokladom priblíženia sa k životnej úrovni vyspelých západných krajín zvýšenie hustoty osídlenia, a teda aj zvýšenie počtu obyvateľstva. Problém preľudnenia však môže vzniknúť v prípade, že vyspelé krajiny podporujú, a dokonca dotujú rast obyvateľstva v oblastiach, kde je malá šanca, že sa v dohľadnej budúcnosti dokáže samostatne užiť.

Pochopenie problematiky vzájomnej interakcie ľudí, a teda aj pochopenie rozšíreného poriadku, sťažujú terminologické nejasnosti.⁶ Napríklad pojem „ekonomika“ (resp. v slovenčine aj „hospodárstvo“) sa používa tak pre trhovú ekonomiku a celé národ-

né hospodárstvo, ako aj pre jednotlivé hospodárstvo na mikroúrovni (napr. podnik). Pritom medzi týmito dvoma „druhmi ekonomiky“ sú výrazné rozdiely (napr. z hľadiska existencie cieľa). F. A. Hayek preto navrhuje používať pre trhovú ekonomiku aj pre národné hospodárstvo ako celok pojem „katalaxia“ („catalaxy“). Vychádza z názoru arcibiskupa Whatelyho, ktorý v roku 1838 pre teoretickú vedu skúmajúcu trh navrhol názov „katalaktika“ („catalactics“). Najviac problémov však spôsobuje prívlastok „sociálny“ (v slovenčine aj „spoločenský“; spomeňme si napr. na pojem „spoločenská objednávka“). Je to (ako hovoria Američania) slovo — lasica — zbavuje významu každý pojem, pred ktorý sa predradí, pričom ho zdanlivo necháva nedotknutý. Typickým príkladom je spojenie „sociálna spravodlivosť“ ktorou sa v teóriách socializmu rozumie zvyčajne „spravodlivosť rozdeľovania“ — tá je však nezlučiteľná s konkurenčným trhovým mechanizmom. (Odmietnutie pojmu „sociálna spravodlivosť“ však neznamená nesúhlas s tým, aby sa štát postaral o občanov, ktorých príjem je pod úrovňou stanoveného životného minima.)

Zložitou otázkou je, ako sa počas vývoja ľudskej civilizácie podarilo udržať a z generácie na generáciu prenášať rozšírený poriadok, ktorý núti človeka obmedzovať svoje inštinkty, ktorému človek nerozumie, a nevie ani oceniť, ani predvídať jeho účinky. Časť odpovede je zrejme: skupiny, ktoré sa riadia rozšíreným poriadkom, prežijú a ich veľkosť vzrastie. Významnú úlohu pri udržiavaní rozšíreného poriadku však zohrali aj nábožstvá, najmä hlavné

⁶ K tomuto problému bližšie pozri HAYEK, F. A.: The Confusion of Language in Political Thought. In: New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas. Chicago, The University of Chicago Press 1978, s. 71—97.

monoteistické náboženstvá. Podobne ako sám rozšírený poriadok, ani náboženstvo nie je výsledkom zámerného návrhu, resp. snahy niekoho využiť ho na svoje ciele. Z toho vyplýva, že F. A. Hayek odmieta (a na s. 138 to aj uvádza) Marxovu koncepciu náboženstva ako ópia ľudu. Keďže väčšina ľudí si dokáže predstaviť abstraktnú tradíciu iba ako osobnú Vôľu (Bo-

žiu vôľu), náboženstvo bude aj naďalej zohrávať významnú úlohu pri udržiavaní rozšíreného poriadku, a teda aj v boji za zachovanie civilizácie. Podotýkame, že to samozrejme vôbec neznamená, že apelom na dodržiavanie náboženských zásad možno riešiť konkrétne (napr. ekonomické) problémy.

Milan Horniaček

KAČÍR, Klement: **Počítače v riadiacich analýzach**. Bratislava, Alfa 1989. 284 s.

Kniha vyšla v edícii ekonomickej literatúry a podľa odporúčania v záhlaví je určená pracovníkom hospodárskej praxe na rôznych stupňoch riadenia, pracovníkom spracúvajúcim projekty automatizácie ekonomických činností, ako aj študentom vysokých škôl ekonomických. Čitateľ, ktorý sa pred začiatkom štúdia knihy chce zorientovať v obsahu, je milo prekvapený naznačeným záberom riešenej problematiky a nedočkavo sa vrhá na vlastný text s predstavou, že po naštudovaní sa podstatne zvýši jeho poznatkový potenciál. Jednotlivé časti knihy sú totiž v obsahu logicky zoradené, zmysluplne štruktúrované a komplexne informačne pokryté. Autor si zjavne dal záležať na dôkladnej identifikácii všetkých stránok riešeného problému, čo je aj hlavný poznatkový prínos publikácie.

Navnadený čitateľ má však po prečítaní plného textu knihy zmiešané pocity. Predovšetkým nie je úplne splnené jeho očakávanie, týkajúce sa rozšírenia poznatkov o riešenej problematike. Celá monografia sa nesie v polohe všeobecných formulácií (všeobecných právd a pravidiel), ktoré vyslo-

kou mierou všeobecnosti implikatívne zužujú priestor pre prípadnú polemiku, avšak práve preto je ich informačná, a najmä poznatková hodnota nízka. Dôsledkom toho je skutočnosť, že čitateľ po preštudovaní knihy možno bude vedieť, z akých pozícií má naliehať na (resp. hodnotiť) použitie počítačov v riadiacich analýzach. Pravdepodobne však nebude oveľa múdrejší v prípade, ak na automatizačnom projekte sa má podieľať on sám.

Z uvedených dôvodov možno konštatovať, že kniha môže byť zaujímavá pre pracovníkov hospodárskej praxe, ktorí o použití počítačov vo svojom prostredí uvažujú a hľadajú úvodnú informáciu o tejto problematike. Ďalej pre pracovníkov, ktorí majú záujem rozšíriť si vedomosti v komplexnej problematike automatizácie a pre pracovníkov aktívne sa zaoberajúcich danou problematikou, samozrejme, za podmienky, že publikácia len doplní štúdium hodnotnejšej literatúry. Knihu neodporúčame študentom vysokých škôl ekonomických najmä preto, aby si neosvojili poznatok, že výskum možno prezentovať aj takýmto spôsobom.

Dušan Hudec

Správy

Životné jubileum Egona Hlavatého

V poslednom období sa na stránkach Ekonomického časopisu častejšie ako predtým objavujú jubilanti — významní predstavitelia slovenskej ekonomickej vedy. Jedna veľmi výrazná generácia vlna ekonómov oslavuje v týchto rokoch svoju šesťdesiatku.

Patrí do nej aj Ing. Egon Hlavatý, DrSc., ktorého širokej ekonomickej verejnosti, ale ani čitateľom Ekonomického časopisu nie je potrebné bližšie predstavovať. Pri príležitosti jeho životného jubilea si však predsa pripomeňme míľniky života vedca i významného predstaviteľa praxe ale aj človeka, akého sme poznali počas jeho pôsobenia v Ekonomickom ústave SAV. Pokúsime sa urobiť malú sondu do života človeka, ktorý sa stal významnou vedeckou osobnosťou vďaka tomu, že vedel sklbiť a neustále konfrontovať poznatky získané v spoločenskej praxi s permanentným štúdiom ekonomickej teórie, ktorú zároveň sám rozvíjal. Práve vďaka tomu sa jeho teoretické dielo, tak dnes, ako aj v minulosti, živo prihovára každému z nás.

E. Hlavatý pochádza z učiteľskej rodiny, no nekráľal v tradíciách rodičov. Osudnou sa mu stala dráha ekonóma. Najskôr, po skončení Vysokej školy hospodárskych vied v Bratislave v roku 1953 pracoval v oblasti financií na Povereníctve financií a Povereníctve SNR pre financie. V tomto období nastúpil externú aspirantúru na

Vysokej škole ekonomickej, ktorú úspešne ukončil v roku 1971 obhajobou kandidátskej dizertačnej práce na tému *Vývoj a kritériá inštitucionálneho usporiadania socialistickej bankovej sústavy s osobitným zreteľom na vývoj v ČSSR*. Už počas aspirantúry prešiel pracovať do Oblastného závodu ŠBČS a postupne sa stal známym odborníkom v oblasti bankovníctva. Pôsobenie v ŠBČS, kde neskôr vykonával funkciu riaditeľa devízového odboru, bolo veľmi plodné aj z hľadiska jeho teoretickej aktivity. Napísal viacero článkov, spolupracoval s Vysokou školou ekonomickej a s Výskumným ústavom finančnej a úverovej sústavy v Bratislave, podieľal sa na riešení rôznych výskumných úloh. Ako tajomník redakčnej rady sa zúčastnil na spracovaní slovenského *Finančného slovníka* a ako člen sekcie peňažníctva na vydaní *Encyklopédie Slovenska*. Dlhé obdobie bol členom redakčných rád časopisov *Finance* a *úvër* a *Finančné štúdie*.

V tom čase vychádza aj jeho prvá monografia *Banky v národnom hospodárstve* (Bratislava, Pravda 1975, 304 s.), ktorú možno aj dnes považovať za priekopnícke a výostné aktuálne dielo. Je to fakticky jediná ucelená publikácia podávajúca komplexný pohľad na zložitú a v období svojho vzniku nie práve „populárnu“ oblasť nášho, ale i svetového bankovníctva.

Obdobie formovania vedeckej osob-

nosti E. Hlavatého bolo významné nielen z hľadiska jeho tvorivej aktivity, ale predovšetkým preto, lebo svoju bohatú vedeckovýskumnú prácu i praktické skúsenosti venoval oblasti, ktorá dlhé desaťročia stála na periférii záujmu tak spoločenskej praxe, ako aj ekonomickej vedy. Oblasti, ktorá nielenže žila v závese riešenia vecných problémov rozvoja nášho národného hospodárstva, ale ktorej skúmanie a popularizácia nebolo vždy práve bez rizika — bankovníctvu, menovým otázkam a peňažnej politike.

E. Hlavatý neskôr obohatil svoju publikačnú činnosť o riešenie teoretických otázok využitia menového kurzu a vo svojich prácach na základe hlbokej analýzy týchto otázok poukázal na nové prístupy k využívaniu kurzu ako nástroja riadenia a ako významnej súčasti hospodárskeho mechanizmu. Výsledky jeho práce sa objavili nielen v množstve článkov, v účasti na spracovaní prognóz, ale aj v monografii *Riadenie devízového hospodárstva v ČSSR* [Bratislava, Alfa 1982, 230 s.] a v diele *Efektívnosť vonkajších ekonomických vzťahov* [Bratislava, Československá obchodná a premyselná komora 1983, 164 s.],¹ na ktorom sa autorsky podieľal s A. Zámečníkom.

Významný prelom v živote jubilanta znamenal jeho príchod do základného ekonomického výskumu. V Ekonomickom ústave SAV, kam prichádza už ako zrelá a uznávaná vedecká osobnosť, sa venoval skúmaniu teoretických otázok hospodárskeho mechanizmu vo dvoch rovinách pohľadu. Z jednej strany ako celostného systému hmotno-hodnotových väzieb a procesov a z druhej strany ako systému vzájomne prepojených vnútorných a vonkajších vzťahov reprodukcie. Počas jeho

pôsobenia v ekonomickom výskume bol zodpovedným riešiteľom čiastkových úloh ŠPZV práve v tejto oblasti.

Za vyvrcholenie jeho doterajšej teoretickej práce, ktorá hľadá odpoveď na súčasné páľčivé otázky nielen teoretického, ale i výsostne praktického charakteru, možno považovať jeho monografiu *Riadenie ekonomiky: jednotna vnútorných a vonkajších vzťahov* (Bratislava, Pravda 1989, 334 s.).² Pre svoju vysokú aktuálnosť a kvalitu spracovania sa stala predmetom úspešnej doktorskej obhajoby na sklonku minulého roka. Autor v nej formuluje teoretické východiská riadenia národného hospodárstva ako celostne chápaného, vzájomne spätého systému riadenia vnútorných a vonkajších vzťahov v podmienkach neustále sa prehlbujúcich väzieb ekonomiky s vonkajším ekonomickým prostredím.

Okrem už spomínaných publikačných aktivít, výsledky teoretického výskumu a poznatkov praxe publikoval E. Hlavatý aj vo viacerých kolektívnych publikáciách, v početných štúdiách a článkoch, v odborných časopisoch i zborníkoch, v dennej tlači, ako aj v rozhlase a televízii.

Svoje teoretické poznatky i bohaté skúsenosti získané v praxi riadenia národného hospodárstva využíval E. Hlavatý aj v pedagogickej činnosti na Vysokej škole ekonomickej, kde prednášal, viedol semináre a oponoval celý rad diplomových a kandidátskych dizertačných prác. Je členom komisie pre obhajoby kandidátskych dizertačných prác.

Mozaiku vedeckého profilu Ing. E. Hlavatého treba doplniť ešte o jedno významné obdobie jeho života, ktoré je spojené práve s Ekonomickým časopisom. Na jeho stránkach sme sa s menom E. Hlavatého nestretávali

¹ Recenzia na knihu bola uverejnená v Ekonomickom časopise č. 5/1985.

² Recenzia na monografiu bola uverejnená v Ekonomickom časopise č. 11/1989.

iba ako s autorom statí. Štyri roky bol hlavným redaktorom Ekonomického časopisu, ktorý sa stal jeho „srdcovou záležitosťou“. Ako vynikajúci organizátor, koncepčný a riadiaci pracovník prispel ku kvalitatívnemu pozdvihnutiu odbornej úrovne časopisu a zvýšeniu jeho prestíže medzi časopismi s ekonomickou problematikou doma i k jeho populárizácii za hranicami našej vlasti.

Nemožno tiež nespomenúť jeho členstvo v komisii pre otázky zahraničného obchodu pri Československej obchodnej a priemyselnej komore, kde v rokoch 1985—1987 viedol pracovnú sekciu pre Slovensko, ako aj funkciu zástupcu riaditeľa Ekonomického ústavu SAV, ktorú vykonával niekoľko rokov a pod. Na to by sme však potrebovali oveľa viacej priestoru. Za všetko to nespomenuté azda hovorí skutočnosť, že od 1. 1. 1990 bol menovaný generálnym riaditeľom ŠBČS, Hlavného ústavu pre SR, čím boli v tomto zložitom období azda najvýraznejšie ocenené jeho praktické a teoretické vedomosti a schopnosti.

Životné osudy takej osobnosti ako

je Ing. E. Hlavatý, DrSc., nie sú iba priamočiare a jednoduché. Prinášajú so sebou tak úspechy a víťazstvá, ako aj obdobia, s ktorými sa treba „popasovať“. Vo všetkých týchto krivkách života jubilanta vystupuje do popredia cieľavedomosť a disciplinovanosť, veľká pracovitosť a snaha o neustále rozširovanie a prehľbovanie svojich vedomostí.

Ako jeho spolupracovníci v Ekonomickom ústave SAV sme oceňovali nielen vysokú odbornú erudovanosť vedca, ale predovšetkým jeho ľudské kvality, medzi ktoré patrí vysoká náročnosť na seba, ale aj na svoje okolie, spravodlivosť a vytváranie pokojnej tvorivej atmosféry. Tieto vlastnosti si vážia nielen jeho spolupracovníci, ale aj tí, ktorým odovzdáva svoje vedomosti — jeho aspiranti.

Želáme Vám, vážený pán Hlavatý, do ďalších rokov tvorivej práce veľa zdravia, pracovných úspechov i spokojnosti v osobnom živote.

Redakčná rada a redakcia
Ekonomického časopisu
pracovníci Ekonomického
ústavu SAV

Medzinárodný vedecký seminár Komparácia hospodárskej politiky v priemyselne vyspelých štátoch

Potreba orientovať sa v súčasných politických a ekonomických štruktúrach si vyžaduje hlbšie poznávanie a analýzu procesov, ktoré sa uskutočňujú v priemyselne vyspelých krajinách. Tomuto cieľu bol venovaný medzinárodný vedecký seminár, ktorý sa konal v dňoch 25.—27. apríla 1990 v Domove vedeckých pracovníkov SAV v Starej Lesnej. Organizátorom podujatia bol Ekonomický ústav SAV, odborným garantom bol doc. Ing. Jan Iša, DrSc.

Pre účastníkov seminára, ktorí boli väčšinou z vedeckých a pedagogických inštitúcií, bol pripravený teoreticky náročný program. Po prvýkrát sa na podujatí tohto druhu zúčastnili aj ekonómovia z Rakúska a SRN, čo bolo prejavom rastúcej popularity aj takejto formy spolupráce medzi ekonómami vyspelých priemyselných štátov. Ústrednou témou vedeckého seminára bola *Komparácia hospodárskej politiky v priemyselne vyspelých štátoch*. Ide o zložitú a heterogénnu problematiku, ktorej československá ekonomická spoločnosť musí v súčasných podmienkach venovať zvýšenú pozornosť, aby sme získali kvalifikovaný prehľad o najnovšom spoločensko-ekonomickom myslení na Západe.

Referáty a bohatá diskusia sa orientovali na štyri základné okruhy problémov: 1. objasniť teoretické východiská hospodárskej politiky v 80. rokoch; 2. ukázať, do akej miery sa v rozličných krajinách podarilo v praxi realizovať nový model ekonomického regulovania; 3. analyzovať osobitosti hospodárskej politiky v hlavných priemyselne vyspelých štátoch; 4. ukázať vzťah hospodárskej politiky k problémom vnútornej a vonkajšej ekonomickej rovnováhy.

Hlavný referát na tému *Zmeny v*

hospodárskej politike priemyselne vyspelých krajín OECD v 80. rokoch predniesol J. Iša (EÚ SAV, Bratislava). V úvode zdôraznil, že výskum komparatívnej analýzy hospodárskej politiky priemyselne vyspelých krajín a jej teoretické východiská sú témou naliehavou a mimoriadne aktuálnou.

Komparatívna analýza hospodárskej politiky je sama osebe vždy zaujímavá, pretože za množstvom rozličných konkrétnych foriem umožňuje odhaliť všeobecnejšie vývoje tendencie, ktorých pochopenie je užitočné pri formovaní koncepcie hospodárskej politiky vo vlastnej krajine. Otázka je, či a akáno, do akej miery tieto poznatky môžu byť užitočné a aplikované aj pre československú ekonomiku, ktorá vstupuje do obdobia prechodu od administratívno-direktívneho, prikazovacieho systému k trhovej ekonomike.

V ďalšej časti sa autor venoval analýze tejto otázky, ktorá nie je vôbec jednoduchá, pretože ekonomické podmienky západoeurópskych vyspelých trhových ekonomík sa už prakticky od 50. rokov podstatne odlišujú od podmienok našej ekonomiky. Na druhej strane však tieto krajiny začali v 70. rokoch hľadať nové cesty, formy a nástroje štátnomonopolistického regulovania ekonomiky. Hlavnou súčasťou adaptačných procesov boli hlboké zmeny v hospodárskej politike väčšiny krajín OECD, ktoré súviseli so závažnými kvalitatívnymi posunmi v ekonomickej teórii Západu. V západnej literatúre sa tieto zmeny charakterizujú ako konzervatívny (resp. neokonzervatívny) hospodárskopolitický obrat. Analýza neokonzervativizmu môže priniesť viaceré poznatky, ktorým by sa mala venovať pozornosť aj pri formovaní hospodárskej politiky prechodného obdobia v ČSFR.

Autor v referáte charakterizoval keynesovský, resp. reformistický model regulovania ekonomiky a poukázal na jeho hlavné teoretické východiská, ako aj na faktory, ktoré spôsobili krízu keynesovského modelu a nástup neokonzervatívnej hospodárskej politiky.

Po stručnej charakteristike ekonomického vývoja, resp. stavu konjunktúry v hlavných krajinách OECD koncom 80. a začiatkom 90. rokov venoval autor pozornosť novým princípom hospodárskej politiky, ktoré sa v rozličných konkrétnych formách a s rôznou intenzitou presadzujú v prevažnej väčšine vyspelých trhových ekonomík. Vlastné jadro novej hospodárskej politiky predstavuje fiškálna a peňažná politika, politika rastu zamestnanosti, štruktúrna a vedecko-technická politika, koncepcia neutrálnej hospodárskej politiky. V závere vystúpenia poukázal na význam koncepcie tzv. neutrality hospodárskej politiky, charakterizoval význam daňových reforiem a objasnil ich teoretické východisko, ktorým sa stala tzv. ekonómia ponuky a s ňou spojená tzv. daňová neutralita.

Referát M. Šestákovej (EÚ SAV, Bratislava) bol venovaný komparácii politiky reindustrializácie v USA a v Japonsku v 80. rokoch. „Reindustrializáciou“ autorka chápe takú štruktúrnú prestavbu ekonomiky, pri ktorej sa zvyšuje podiel odvetví náročných na vedecko-technický rozvoj, uskutočňuje sa modernizácia odvetví na základe najnovších technológií, rozvíja sa terciárny sektor (najmä jeho súčasti súvisiace s najnovšími smermi vedecko-technického rozvoja). O takúto štruktúrnú prestavbu sa v súčasnosti usilujú tak USA, ako aj Japonsko. V referáte sa potom podrobnejšie porovnávali hlavné formy hospodárskej politiky, ktorými sa tieto ciele majú dosiahnuť. Išlo konkrétne o porovnanie daňovej politiky, štátnych programov, štátnych objednávok, politiky stimulo-

vania konkurencie (a deregulácie) a politiky v oblasti zahranično-ekonomických vzťahov z hľadiska ich vplyvu na štruktúrnú adaptáciu. Autorka konštatovala, že v poslednom období s rastom ekonomickej sily Japonska dochádza k čiastočnému zblížovaniu mechanizmov štruktúrnej adaptácie oboch krajín. V závere sa zamýšľala nad tým, ktoré prvky štruktúrnej politiky oboch súkmaných krajín by sa dali využiť v československej ekonomike.

Nemenej zaujímavé a zložité sú otázky, ktoré vo svojom referáte *Úloha štátu v štruktúrnoadaptatívnej stratégii hlavných západoeurópskych krajín* analyzovala Z. Komínková (EÚ SAV, Bratislava). Uviedla, že západná Európa vstúpila do obdobia prispôsobovania „svojej“ ekonomiky novým podmienkam v medzinárodnej delbe práce, ktoré sú bezprostredne spojené s druhou etapou VTR. V referáte predostrela komplex zmien, ktoré sa v ekonomikách týchto krajín udiali na jednej strane v ich vecných štruktúrach (subjektom štruktúrnoadaptatívnych procesov sa v 80. rokoch stali najmä odvetvia špičkových technológií) a na druhej strane v mechanizmoch, ktoré tieto zmeny uvádzali do pohybu (zmena vzťahu medzi centrálnou a trhovou reguláciou týchto procesov).

V ďalšej časti referátu sa sústredila na úlohu štátu v štruktúrnoadaptatívnej stratégii v SRN, Veľkej Británii, Francúzsku a čiastočne Taliansku. V závere analyzovala úlohu štátu v adaptívnych procesoch. Úloha štátu bola v 80. rokoch v stimulovaní najdôležitejších špičkových technológií relatívne vysoká. Zároveň však štát aj v ostatných odvetviach napomáhal finančnou stimuláciou racionalizačnú reštrukturalizáciu a investičnú i vedeckovýskumnú činnosť.

Otázkam vedecko-technickej politiky sa vo svojom referáte s názvom

Vedecko-technická politika vyspelých krajín vo svetle modernej teórie inovačného procesu venoval A. Čapek (EÚ ČSAV, Praha). Všimol si problematiku reformulácie vecných priorít štátnej stimulácie inovačnej činnosti, predovšetkým zmeny v celkovej filozofii štátnych zásahov do tejto oblasti. Interpretoval niektoré základné myšlienky súčasnej teórie inovačného procesu, najmä v súvislosti s jej evolučnou podobou. Dilema vedecko-technickej stratégie vo vyspelých priemyselných štátoch nespočíva ani tak v otázke, či má štát zasahovať do problematiky inovačnej činnosti, ktorá sa uskutočňuje v ekonomike. Otázkou je skôr charakter týchto zásahov. Autor prichádza k záveru, že nejde ani tak o alternatívne, ale skôr komplementárne vymedzenie funkcií štátu a podnikateľského sektora, o ich vzájomnú úspešnú koexistenciu.

S. Janáčková (EÚ ČSAV, Praha) predniesla referát na tému *Hospodárska politika USA a vyrovnávanie technologického úroveň vyspelých krajín*. Analyzovala podstatu procesu vyrovnávania technickej úrovne v rámci skupiny vyspelých ekonomík, kde sa USA ako krajina, ktorá bola od začiatku 20. storočia považovaná za tzv. technologického vodcu, cítia byť ohrozené jednak rýchlosťou nástupu Japonska medzi technicky najvyspelejšie krajiny sveta, jednak postupným „doháňaním“ USA západoeurópskymi krajinami. Autorka sa v referáte venovala porovnávaniam produktivity práce medzi USA a Japonskom, stručne rozobrala úlohu deficitu obchodnej bilancie spojenú s konkurenčnou schopnosťou USA, s domácimi nízkymi investíciami v USA v porovnaní s ostatnými vyspelými priemyselnými krajinami, čo je jedna z ďalších príčin postupnej erózie postavenia USA ako „technologického vodcu“.

Referát na tému *Súčasný problémy*

a nové koncepcie sociálnych politík predniesla H. Kociánová (EÚ ČSAV, Praha). V úvode zdôraznila, že diskusia, ktoré sa vedú od konca druhej svetovej vojny o kríze sociálneho štátu, štátu blahobytu, či neefektívnosti sociálnych politík v celom ekonomicky vyspelom svete, budú stále viac aktuálnejšie i v našej krajine.

Pri definícii blahobytu autorka vychádza z troch dominantných prvkov — dobré vzdelanie, dobrý zdravotný stav a zabezpečenie nevyhnutného príjmu. V ďalšej časti referátu podrobnejšie porovnáva rozdiely v rozsahu a v spôsobe intervencie a štátnych sociálnych politík medzi Európou, Japonskom a USA. Podiel štátnych výdavkov na sociálne účely sa zvyšoval v 60. a 70. rokoch, prakticky až do roku 1981. Odvtedy dochádza k stagnácii v tejto oblasti, čo vyvolalo závažné prehodnocovanie úlohy sociálnych politík praktizovaných v týchto krajinách. V tejto súvislosti venovala autorka pozornosť hodnoteniu dvoch rovin dosiahnutých výsledkov — absolútnej a relatívnej, ako aj novým koncepciám sociálnej politiky v priemyselných trhových ekonomikách. Výkonnosť ekonomického systému, ako v závere konštatovala, ukázala sa byť rozhodujúcim faktorom pre mieru úspešnosti sociálnych politík, pretože nízka funkčná výkonnosť ekonomického systému negatívne ovplyvňuje vývoj všetkých prvkov národného dôchodku, znižuje možnosť uspokojovania celospoločenských potrieb. Príkladom sú všetky centrálne riadené ekonomiky, vrátane Československa. Neriešenie, resp. spomalenie ekonomického rozvoja ešte výraznejšie prehľbi zaostávanie vedecko-technickej úrovne, spoločenskej výroby, technickej a sociálnej infraštruktúry našej krajiny.

S. Tíkal v referáte *Nový model regulovania v Európskych spoločenstvách v súvislosti s vytváraním jednotného*

vnútorného trhu sústredil pozornosť na otázku potreby prehlbovania integračného procesu v Európskych spoločenstvách od polovice 60. rokov. Poukázal na historické momenty, ktoré formovali proces prechodu k hospodárskej a menovej únii. K realizácii snáh o celkové komplexné prehĺbenie integračného procesu v ES dochádza v polovici 80. rokov. Cieľom bolo vytvorenie jednotného trhu, na ktorom sa bude tovar, služby, kapitál a ľudia pohybovať slobodne a bez skresľovania podmienok konkurencie. Ako autor ďalej uviedol, ukázalo sa, že uplatňovaná metóda tzv. negatívna integrácia nebola adekvátne týmto cieľom.

Vytvorenie jednotného vnútorného trhu vyžaduje i odstránenie tzv. daňových hraníc, potrebu zjednotenia názorov pri riešení problému zavedenia dane z pridanej hodnoty a zblížení sadzieb daní. Rokovania o tomto návrhu boli spojené s rozpočtovými a sociálnymi dôsledkami, takže východisko z tejto slepej uličky sa videlo v modifikácii, kde sa najviac spoliehalo na pôsobenie trhovo-konkurenčného mechanizmu. Tieto problémy, podľa názoru S. Tíkala, by mal vyriešiť nový model regulovania, rozpracovaný v tzv. Bielej knihe. Obsahuje 300 opatrení, ktoré je nevyhnutné prijať na úrovni ES, aby sa postupne odstránili všetky prekážky, ktoré bránia slobodnému pohybu tovaru, služieb, kapitálu a ľudí.

O vývoji a súčasnom stave terciárneho sektora v Rakúsku zaujímavo hovoril J. Skolka (WIFO, Viedeň). Kom-

plexný profil technického rozvoja, početnosť predkladaných patentových prihlášok jednotlivých krajín západnej Európy, USA a Japonska štatisticky analyzoval J. Sláma [OST Európa-Institut, Mníchov]. L. Hermannová sa orientovala na problematiku fungovania nových foriem a metód zapájania zamestnancov do podnikateľskej činnosti v USA a Japonsku.

Diskusné vystúpenie účastníkov vedeckého seminára podrobnejšie analyzovali problémy, ktoré boli nastolené v jednotlivých referátoch. Charakterizovali i súčasné aktuálne otázky, ktoré ovplyvňujú hospodársku politiku vo vyspelých trhových ekonomikách, osobitnú pozornosť venovali zmenám v štruktúre kapitalistických ekonomík. Zhodnotili viacero národných osobitostí štátnomonopolistického regulovania a vplyv konkrétnej hospodárskej politiky na rozvoj ekonomického myslenia vôbec.

Pracovné ovzdušie na seminári bolo mimoriadne tvorivé a podnetné, k jeho priebehu významne prispela i aktívna účasť mladých pracovníkov v teoretických diskusiách.

Myslíme si, že by bolo užitočné, ba priam potrebné, pravidelne organizovať podobné podujatia aj v budúcnosti. Takúto formu československej, ako aj medzinárodnej spolupráce možno považovať za pozitívny prínos pre teóriu a hospodársku prax našej ekonomiky v podmienkach jej prechodného obdobia.

Lýdia Hermannová

Bibliografia*

PREHLAD OBSAHOV ZAHRANIČNÝCH ČASOPISOV

EKONOMISTA, 1989, č. 5–6

SIERPIŃSKI, W.: Edward Lipiński ako historik politickej ekonómie — SADOWSKI, Zb.: Ekonomické učenie Edwarda Lipińskiego vo svetle všeobecných problémov krajiny — GORZELAK, E.: Vnútorne prekážky rozvoja potravinového hospodárstva v Poľsku — HAGEMEJER, K. — HOCKUBA, Zb.: O príčinách nedostatku spotrebného tovaru na trhu (so zvláštnym zreteľom na elasticnosť dôchodkov) — GLIKMAN, P.: Technický pokrok v podmienkach neinovačnej ekonomiky. Príklad Poľska — BUKOWSKI, S.: Zmeny v systéme ekonomickej spolupráce v RVHP (vo svetle teórie medzinárodnej ekonomickej integrácie v socializme) — SZTYBER, W. B.: Zmenené podmienky zákona hodnoty a ceny — DOMAŃSKA, E.: M. Kaleckého koncepcia cyklického rozvoja kapitalistickej ekonomiky — GODŁÓW-LEGIĘDŹ, J.: Z histórie sporu o racionalite socialistickej ekonomiky — MISALA, J.: Názor poľských ekonómov na problematiku teórie a zásad relatívnych nákladov — PAZIO, N. M.: Elasticnosť nákladov vo vzťahu k stupňu využívania výrobných kapacít v spracovateľskom priemysle — KASPIER-KIEWICZ, W.: Inovačná politika vo Veľkej Británii: nástroje, podmienky, tendencie — SZUKALSKI, St. M.: Konjunktúrna citlivosť sektora služieb v ekonomike SRN

CHALLENGE — THE MAGAZINE OF ECONOMIC AFFAIRS, sept./okt. 1989, č. 5

Du BOFF, R. B.: Koľko stoja v skutočnosti výdavky na zbrojenie — KAPSTEIN, E. B.: Od zbraní k maslu v ZSSR — REPETTO,

R.: Prírodné zdroje ako výrobné prostriedky — LEVITAN, S. A. — GALLO, F.: Krátkozraký pohľad na nedostatok pracovných síl — GIDEONSE, S. A. — MEYERS, W. R.: Prečo neuspeje zákon na podporu rodiny — Vytvorenie civilizovanej spoločnosti — GUTTMANN, R.: Nový pohľad na nedostatočné sporenie — BATOR, F. M.: Plánovanie hrubého spoločenského produktu: stará teória, nové reality

JOURNAL OF ECONOMIC GROWTH, zv. 3, 1989, č. 3

AYTTEY, G. B. N.: Politická ekonómia reforiem v Afrike — FERRARA, P. J.: Privatizácia sociálneho zabezpečenia v Chile — POWELSON, J. P.: Štátny obchod, cenová kontrola a pozemková reforma — WICK, P.: Úloha štátu v hospodárskej recesii Pobrežia Slonoviny — RABUSHKA, A. — HANKE, St. H. — PLESSNER, Y.: Vojna Izraela proti kapitalizmu

THE JOURNAL OF ECONOMIC LITERATURE, zv. XXVII, sept. 1989, č. 3

COOTER, R. D. — RUBINSFELD, D. L.: Ekonomické analýzy právnych rozprávaní a ich rezolúcie — MIESZKOWSKI, P. — ZODROW, G. R.: Zdaňovanie a Tieboutov model — LAIDLER, D.: Dowova a Savilleova kritika monetárnej politiky (prehľadový článok)

THE JOURNAL OF ECONOMIC PERSPECTIVES — A JOURNAL OF THE AMERICAN ECONOMIC ASSOCIATION, zv. 3, 1989, č. 2

BRIMMER, A. F.: Vybraná prednáška o

* Od tohto čísla začíname rozširovať bibliografický prehľad o vybrané tituly z obsahu niektorých západných ekonomických časopisov.

ekonomike štátu: ústredná banka a opakujúce sa riziká na kapitálových trhoch — YELLEN, L. J.: Sympóziom o rozpočtovom deficite — GRAMLICH, E. M.: Rozpočtové schodky a národné sporenie: sú politici exogénni? — BARRO, R. J.: Ricardovský prístup k rozpočtovým schodkom — BERNHEIM, R. D.: Neoklasický pohľad na rozpočtové schodky — EISNER, R.: Rozpočtové schodky: rétorika a realita — HAHN, R. W.: Ekonomické recepty na problémy životného prostredia: ako sa pacient riadil lekárovými príkazmi — HAUSMANN, D. M.: Ekonomická metodológia v orechovnej škrupinke — WHITE, M. J.: Rozhodnutie o bankrote firmy — ZECKHAUSER, R.: Vynikajúci kolega: úvahy o Thomášovi Schellingovi — THALER, R. H.: Anomálie: medziodvetvové mzdové rozdiely

JOURNAL OF POST KEYNESIAN ECONOMICS, zv. 11, 1989, č. 3

WALKER, J. F. — VATTER, H. G.: Prečo sa Spojené štáty vyvíjali pod svoje potenciálne možnosti po II. svetovej vojne? — BUNTING, D.: „Paradox“ spotrebnej funkcie — Sympóziom O bezhotovostnom konkurenčnom platobnom systéme — MOTT, T.: Postkeynesovský pohľad na „Bezhotovostný konkurenčný platobný systém“ — YEAGER, L. B.: Zamyslenie nad niektorými námitkami voči konkurenčnému platobnému systému — WHITE, L. H.: Alternatívne pohľady na bezhotovostný konkurenčný platobný systém — ROUSSSEAS, St.: Antisystémy — MAINWARING, L.: Globálna akumulácia v duálne južnej ekonomike — DAVIS, J. B.: Axiomatická všeobecná teória rovnováhy a jej overovanie — HANSEN, N.: Zásoby, inflácia a očakávané ceny — CHING-CHONG LAI — WEN-YA CHANG: Flemingova téza a oligopolistická cenová tvorba

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE, 1990, č. 1

CSABA, L.: Malé krajiny v rámci RVHP: ako ďalej? — EHRlich, É.: Konkurencia medzi štátmi, 1937–1986 — GROSFELD, I.: Nevyužité možnosti. Vzájomné ovplyvňovanie reformistickej ekonomickej vedy a západnej ekonomickej teórie — SZÁZ, J.: Kúpa a predaj úverov — úver ako kúpa a predaj — STREISSLER, E.: Ekonomicko-teoretické pochybnosti o racionálnosti progresívneho zdaňovania dôchodkov — VÁGI, F.: Pokles hrubého dôchodku v poľnohospodárskych podnikoch (1976–1987) — HOCH, R.: Akciová spoločnosť a reforma

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE, 1990, č. 2

CASSEL, D.: Inflácia v plánovanom hospodárstve — SIMON, A.: Agregovaný nadmierny dopyt a nedostatok — ÁBEL, I. — BONIN, J. P.: Regulovanie na základe neurčitých informácií — TIMÁR, J.: Integrovaná sa západná Európa a budúcnosť východoeurópskych krajín. Aspekty trhu práce — PESTOFF, V. A.: Organizácia spotrebiteľov v ekonomike založenej na rokovaniach: švédska spotrebiteľská politika — ÁRVA, L.: Skrytá racionalita hospodárskeho chaosu — FLEISCHER, T.: O infraštruktúre zo systémového pohľadu — ERDÖSI, F.: Nová motivácia oblastného rozvoja — DOMOKOS, J. — PRUGBERGER, T.: Družstevná autonómia a odňatie autonómie

MIROVAJA EKONOMIKA I MEŽDUNARODNYJE OTNOŠENIJA, 1990, č. 1

CHVOJNIK, P.: Imperializmus: termín a obsah — NIKITIN, S. — GELVANOVSII, M.: Kde sa nachádzame? [Ekonomika ZSSR z hľadiska medzinárodných porovnaní] — Anketa MEMO: Vonkajšie vzťahy sovietskych podnikov — SALMIN, A.: „Konvergenca“ a strategická stabilita — IGOREV, V.: Evolučný proces a koexistencia dvoch svetových sústav — ANULOVA, G.: Medzinárodný menový fond a Medzinárodná banka pre rekonštrukciu a rozvoj vo svetovom hospodárstve: pohľad z nových pozícií — POTRAVNYJ, I.: Hospodárenie so zdrojmi SRN

MIROVAJA EKONOMIKA I MEŽDUNARODNYJE OTNOŠENIJA, 1990, č. 2

AVTONOMOV, V.: Obraz človeka v politickej ekonomii — BUŠMARIN, I.: Súčasný kapitalizmus: rozvoj zdrojov pracovných síl tvorivého typu — KAČALIN, V.: Antitrustové zákonodarstvo USA: zásady a skúsenosti využívania — ČECHUTOV, A.: Finančná kríza rozvojových krajín: hľadanie východiska zo slepej uličky — VOLGIN, O.: Socialistická orientácia: stará ilúzia alebo nová skutočnosť? — OVSIANNIKOV, A.: A bola nejaká teória? — JUDANOV, J. — OPPENLÄDER, K. CH.: Hľadanie nových priorít v hospodárskej politike SRN — CELIŠČEV, I.: Japonská ekonomika a „štruktúrne konzultácie“ s USA — USTINOVA, E.: Sovietsko-americké hospodárske vzťahy

VOPROSY EKONOMIKI, 1990, č. 2

AGANBEGIAN, A.: Príspevok ekonomickej vedy praxi zákonodarnej činnosti — KU-

LIKOV, V.: Cesty socialistického rozvoja: kontinuita a nesúlad — RAKITSKAJA, G.: Koncepcia socializmu a kritéria socialistických spoločensko-ekonomických procesov — DZARASOV, S.: Demokratický socializmus: ekonomická podstata a perspektívy — JEVSTIGNEJEVA, L. — JEVSTIGNEJEV, R.: Sociálno-ekonomická kríza ako kríza socialistického štátneho vlastníctva — Čitateľa o socializme — Vzťah obyvateľstva k súkromnému vlastníctvu — TUGAN-BARANOVSKIJ, M. I.: Socializmus ako exaktná veda — SUBBOTINA, T.: Model socializmu M. I. Tugan-Baranovského — Koncepcia ekonomickej samostatnosti Gruzínskej SSR [alternatívny variant Spoločnosti Rustaveli] — ŠILINA, G.: Problémy štátneho regulovania socialistickej ekonomiky — ŠAMOV, A.: Štátne objednávky: svetlá a tieň

VOVPORY EKONOMIKI, 1990, č. 3

NIKIFOROV, L.: O variabilnosti a alternatívnosti sociálno-ekonomického rozvoja — DADAJAN, V.: Ekonomika socializmu: ciele a prostriedky — JEVSTIGNEJEV, V.: Politická ekonómia a politická voľba: návrat k východiskám — BUZDALOV, I.: NEP: čo je za nami a čo potrebujeme dnes — NUREJEV, R.: Ázijský spôsob výroby a socializmus — AGEJEV, A. — KUZIN, D.: Socializmus a podnikateľstvo: otázky zlučiteľnosti — MANEVIČ, V. — SINGINEVIČ, A.: Aktuálne problémy daňovej reformy — Ekonomická platforma litovského hnutia za prestavbu „Sajudis“ — Ekonomická platforma Národného frontu Estónska — NAGOVICIN, A.: Mnohorakosť organizačných štruktúr riadenia — BÜTENKO, A. — KUČERENKO, V. — MARKITAN, A.: Objektívne základy chozrasčotných vzťahov vo vedecko-výrobnom komplexe — KORJAGINA, T.: Tieňová ekonomika v ZSSR — KOZLOV, J.: Tieňová ekonomika a kriminalita — PANKRATOV, V.: O vzťahu finančnej situácie s fungovaním štruktúr tieňovej ekonomiky — OSIPENKO, O.: Hospodárska kriminológia: problémy štartu — KOROBKOV, A. — KULIKOVA, N.: Konštitučné základy hospodárskej reformy SFRJ — GAL, Ž.: Kúpte vlastníctvo! [Vrťkovosť jedného z krokov reformy].

WIRTSCHAFTSWISSENSCHAFT, 1990, č. 1

Výzva na založenie Ekonomickej spoločnosti NDR — WINKLER, G.: Sociologický výskum a hospodársky rozvoj — HAHN, T.: K rozvoju rovnosti a nerovnosti v spoločenskej koncepcii a v praxi pri formo-

vaní socializmu v NDR — BURKHARDT, M. — ZIERKE, I.: Formovanie spôsobu života a zavedenie nových technológií — MIETHE, H. — ZIEGENBEIN, A.: Sociálnopolitické požiadavky pružnej automatizácie — RÄDTKE, H.: Vedecko-technický pokrok a rozvoj osobnosti žien — PERAN, CH. — POLASCHEWSKI, E. — SCHLEIN, U.: K teórii výpočtu nákladov — BÖNISCH, A.: Neokonzervatívne a socioreformistické teórie nezamestnanosti — PSCHIBERT, R.: Materiálno-technická základňa individuálnej spotreby

WIRTSCHAFTSWISSENSCHAFT, 1990, č. 2

ETTL, W. — JÜNGER, J. — WALTER, D.: Základné myšlienky hospodárskej reformy NDR — Tézy na diskusiu — SCHLIESER, W.: Plán a trh ako hnacie sily v socialistickom výrobnom spôsobe — HAUSTEIN, H. D.: Nevyhnutnosť urýchlenia tempa rastu produktivity práce v priemysle a oceňovanie živej práce — MANZ, G.: „Tieňová ekonomika“ v NDR — HERMANN, D.: Vedecko-technická revolúcia, intenzifikácia a riešenie problému energetiky — FRÖHLINCH, G.G. Konvertibilita v mnohorakých formách

WIRTSCHAFTSWISSENSCHAFT, 1990, č. 3

Kolektív: Ku koncepcii ekonomickej reformy v NDR — AHRENDTS, K. — HEINRICH, R. — RACK, M.: Vzájomné vzťahy medzi komplexnou intenzifikáciou a reprodukciou prírodných zdrojov v poľnohospodárstve — MIRITZ, D. — REIMAN, K.: „Kolektívnosť“ a konkurencia vo výrobnom vzťahu námezdnéj práce — kapitál v japonských veľkopodnikoch a jeho dôsledky na inovačnú schopnosť — JANKE, D.: Buržoázna politická ekonómia na Univerzite v Lipsku za fašizmu — prípadová štúdia — Kolektív: Poľnohospodárstvo volá po reforme — KOTYCZKA, K.: Vzťah ekonomie a ekológie — tézy k súčasnej situácii.

THE WORLD BANK RESEARCH OBSERVER, zv. 4, júl 1989, č. 2

CARMICHAEL, J.: Kríza zadlženosti: kde budeme po 7 rokoch? — CUDDINGTON, J.: Konjunktúry vývozu komodít v rozvojových krajinách — FIELDS, G. S.: Zmeny v chudobe a nerovnosti v rozvojových krajinách Z.: Podiel ženskej pracovnej sily: medzinárodný výhľad — GOTO, J.: Dohoda o textilnom a odevnom priemysle a jej efekty pre rozvojové krajiny

WELTWIRTSCHAFTLICHES ARCHIV, 1989, zv. 125, č. 3

BROWN, D. R.: Štruktúra trhu, výmenný kurz a správanie firiem v oblasti cien. Niektoré výsledky výpočtov podľa modelu všeobecnej rovnováhy medzinárodného obchodu — CROWN, S. G. B.: Politika zahraničného obchodu a súťaživosti pre oligopol — BALDWIN, R. — FLAM, H.: Strategická obchodná politika na trhu lietadiel pre 30–40 cestujúcich na krátke vzdialenosti — GRINOLS, E. L.: Administratívny protekcionizmus: americký obchodný zákon a nový spôsob intervencionizmu — HAMILTON, C. B.: Politická ekonómia prechodného „nového“ protekcionizmu — HAMILTON, C. — WHALEY, J.: Koalície v uruguajskom kole — MESSERLIN, P. A.: Antidumpingová regulácia Európskych spoločenstiev. Prvé hodnotenie rokov 1980–1985 — MANN, C. L.: Vplyv trendu výky-

vov výmenného kurzu na vývozné ceny: Príklady z priemyslu Japonska, SRN a USA — RAY, E. J.: Vplyv „rent seeking“ aktív na preferenčný obchod USA a zadlženosť vo svete

KYKLOS, 42, 1989, Fasc. 3

Internationale Zeitschrift für Sozialwissenschaften

FIELD, B. C.: Vývoj vlastníckych práv — VAN MOESEKE, P.: Model životného štýlu a dôchodky — BERG, S. V.: Výroba kompatibility: technický štandard ako kolektívny statok — VAN BERGEIJK, P. A. G.: Úspech a zlyhanie ekonomických sankcií — POO, K. D.: Ekonomika zločinu a sociológia odchylného správania — KUKLA, B.: Spiethoff, Schumpeter a „Podstata peňazi“ — STOPLER, W. W.: Spiethoff, Schumpeter: poznámky a dodatky

František Brunner

POKYNY PRE AUTOROV

Rukopisy prijíma redakcia Ekonomického časopisu, Fučíkova 10, 811 02 Bratislava. Články majú mať teoretický charakter zodpovedajúci zameraniu časopisu, ich názov má byť stručný a výstižný. Ku každému článku pripraví autori resumé v rozsahu najviac 15 riadkov. Časopis uvádza resumé v anglickom a ruskom jazyku. Príspevky sa predkladajú v 3 exemplároch (1 originál a 2 kópie), napísané podľa platnej ČSN (60 úderov v riadku, maximálne 30 riadkov na jednej strane). Rozsah článkov je 20 strojom písaných strán, hodnotiacich recenzií (podľa rozsahu knihy) 4 – 7 strán, informatívnych recenzií 1 – 2 strany, správ 3 – 5 strán. Redakcia neprijíma rukopisy v kópiách bez originálu, ani texty získané rozmnožovacou technikou. Poznámky, ktoré patria pod čiaru, číslujú sa poradovým číslom v texte a prikladajú sa súhrnne za článok. Takisto sa v texte označujú obrázky, grafy a schémy a zaraďujú sa za článok. Bibliografické citácie musia zodpovedať ČSN 01 0197 – Bibliografické citácie. Odvolania na literatúru sa označujú v texte alebo v poznámkach pod čiarou príslušným poradovým číslom v hranatej zátvorke; zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci článku. Matematické vzorce a výrazy majú byť napísané, pokiaľ je to možné, strojom, zreteľne a podľa zaužívaných zvyklostí. Autor má uviesť presnú adresu svojho pracoviska a tituly; dostane niekoľko separátnych výtlačkov svojho príspevku.

Autori článkov: PhDr. AZUDOVIČ, Ľubica – Ing. JAKUBEK, Ivan, CSc., Ekonomický ústav SAV, Fučíkova 10, 811 02 Bratislava – Ing. JANÁČKOVÁ, Stanislava, CSc., Ekonomický ústav ČSAV, Politických vězňů 7, 111 73 Praha 1 – Ing. LOBOTKA, Ján, Úrad vlády SR, nám. Slobody 1, 813 70 Bratislava – doc. Ing. FIDRMUC, Jaroslav, CSc., Vysoká škola ekonomická, Odbojárov 10, 832 20 Bratislava – Ing. HRVOĽOVÁ, Božena, CSc., Vysoká škola ekonomická, Odbojárov 10, 832 20 Bratislava – Ing. ŠLO-SÁROVÁ, Anna, CSc., Vysoká škola ekonomická, Odbojárov 10, 832 20 Bratislava – prof. FRIEDMAN, Milton, Hoover Institution on War, Revolution and Peace, Stanford, California 94305-6010, USA.

Z OBSAHU EKONOMICKÉHO ČASOPISU číslo 8/38/1990

- ŠESTÁKOVÁ, Monika: Štruktúrna adaptácia a trh kapitálu
 BRZICA, Daneš: Rozvoj participatívnych foriem riadení v podmienkach prechodu k novému typu hospodárskeho mechanizmu
 JAURA, Zdeno: Genéza organizačných foriem podnikovej sféry a ich vyústenie do centralisticko-direktívneho systému riadenia národného hospodárstva (Prvý krok)
 TEXLER, Jiří: K príčinám ekologických problémů rozvojových zemí
 MAREK, Karel: K novele hospodárskeho zákoníku
 MATYCINA, Anna: Teória a prax ekonomickej reformy v Sovietskom zväze

**Z OBSAHU časopisu Ekonomického ústavu ČSAV
 POLITICKÁ EKONOMIE číslo 8/38/1990**

- VENCOVSKÝ, František: Englišovo teleologické pojetí národohospodárskej vedy
 GOLDMANN, Josef: Adaptační procesy a ekonomický mechanizmus
 MLČOCH, Lubomír: Syntéza deskriptívnych analýz tradičného modelu II.
 ADAM, Jan: Inflace a nezamestnanost
 ČÍŽKOVSKÝ, Milan: Východoevropská integrace: problémy a východiska
 KŘOVÁK, Jiří — ZAMRAZILOVÁ, Eva: Analýza přesunu národního důchodu mezi republikami
 ZEMAN, Jan: Ekologické problémy řízení v tržních podmínkách
 IZÁK, Vratislav: Tržní mechanismus — přednosti a selhání
 KOCIÁNOVÁ, Helena: Soudobé proměny procesu akumulace a investiční aktivity
 Seriál o nositelích Nobelovy ceny za ekonomii

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied, ročník 38, 1990, č. 7. — Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. — Hlavná redaktorka Zora Komínková, výkonná redaktorka Jana Černá, redaktorka Katarína Rybanská, tajomníčka redakcie Naďa Proksová. — Vytlačili: Tlačiarne Slovenského národného povstania, š. p., Ružomberok. — Registračná značka F 7021. — Rozširuje, objednávky a predplatné príjíma PNS-ÚED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, nám. Slobody 6, 813 81 Bratislava. Celoročné predplatné Kčs 144.—, jednotlivé čísla Kčs 12.—.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., nám. Slobody 6, 817 64 Bratislava, Czechoslovakia. For all other countries distribution rights are held by KUBON and SAGNER, Inhaber Otto Sagner, Postfach 34 01 08, D-8000 München 34, West Germany.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1990